

მანანა ხველელიძე

საქართველოს სახელმწიფო
საზღვრის
სამართლებრივი, გეოგრაფიული
და
პოლიტიკური ანკეჟტაჟი
(XX საუკუნე)

მანანა ხვედელიძე

საქართველოს სახელმწიფო
საზღვრის
სამართლებრივი, გეოგრაფიული
და
პოლიტიკური ასპექტები
(XX საუკუნე)

გამომცემლობა „განათლება“
თბილისი - 2000

341.222(479.22)

ბ-492

ББК 67.99(2)116.2+26.8
УДК 341.222+91
б 492

რედაქტორი: პროფესორი *გივი ინწკირველი*

რეცენზენტები: პროფესორი *ვალერი ლორია*,
იურიდიულ მეცნიერებათა
დოქტორი *მარინა კვაჭაძე*,
დოცენტი *პაატა ცნობილაძე*

K 248.796³

© მ. ხვედელიძე, 2000
ISBN - 99928-54-40-5 © გამომცემლობა "განათლება", 2000

წინასიტყვაობა

წინამდებარე ნაშრომი მომზადებულია ავტორის მიერ სადისერტაციო თემის „საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის სამართლებრივი, გეოგრაფიული და პოლიტიკური ასპექტები“ საფუძველზე. მასში შეჯამებულია 1918 წლიდან 1999 წლის ჩათვლით საქართველოს სახელმწიფო საზღვართან მიმართებაში არსებულ ყველა იურიდიულ - გეოგრაფიული და პოლიტიკური ხასიათის დოკუმენტი, რომლებიც დალაგებულია ქრონოლოგიურად და განხილულია მათი სამართლებრივი მხარეები. აღნიშნული ნაშრომი, ჩვენის ღრმა რწმენით, დახმარებას გაუწევს საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან არსებულ საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დელიმიტაციისა და დემარკაციის სახელმწიფო კომისიას მუშაობის პროცესში და საშუალებას მისცემს მეზობელი სახელმწიფოების შესაბამის კომისიებთან შეხვედრების დროს წარადგინონ არგუმენტირებული სამართლებრივი ფაქტები და სრულყოფილად იმსჯელონ საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დადგენის კანონიერებაზე.

ნაშრომის შესავალში ლაპარაკია თემის აქტუალობაზე, პირველ თავში განხილულია საზღვრის ადმინისტრაციულ ფორმირებასთან დაკავშირებული ისტორიული, გეოგრაფიული და იურიდიული მასალები, დამოუკიდებელი მენშევიკური მთავრობისა და საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების ბოლშევიკური მთავრობის მიერ სახელმწიფო საზღვართან დაკავშირებით მიღებული ყველა სამართლებრივი და პოლიტიკური აქტი, გაანალიზებულია მათი გავლენა ტერიტორიებისა და, შესაბამისად, საზღვრების ცვლილებებთან დაკავშირებით. თვალსაჩინოებისათვის გამოყენებულია კარტოგრაფიული

მასალები, რომლებიც მოიცავენ პერიოდს 1861 წლიდან 1922 წლის ჩათვლით, ესე იგი იმ საზღვრებს, რომლითაც საქართველოს სსრ შევიდა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შემადგენლობაში.

მეორე თავი ეხება საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შემადგენლობაში (1923 - 1991 წლებში) საქართველოს სსრ სახელმწიფო და ადმინისტრაციულ საზღვართან მიმართებაში არსებული სამართლებრივი აქტების შედეგად მიღებულ ცვლილებებს და მის შესაბამისობას საბჭოთა კავშირის, ამიერკავკასიის, საქართველოს, აზერბაიჯანის და სომხეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების მოქმედ კონსტიტუციებთან. კარტოგრაფიული მასალებისა და სხვადასხვა სამართლებრივი აქტის საფუძველზე, მოკვლეულია საქართველოს სსრ საზღვრის ცვლილებების კანონმდებლობასთან შეუსაბამობა.

მესამე თავში განხილულია 1992 - 1999 წლებში საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დადგენასთან და აღიარებასთან დაკავშირებული საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტები და მათი როლი სასაზღვრო პოლიტიკის ზოგიერთ ასპექტში. ნაშრომში ავტორის შესიდეულებების გათვალისწინებით წარმოდგენილია დასკვნა.

შესავალი

სუვერენული სახელმწიფოს უმთავრესი სამართლებრივი საფუძველია: ტერიტორია, საზღვარი, ალამი, გერბი, ჰიმნი და კონსტიტუცია. ამ უმთავრესი ატრიბუტიდან განსახილველად წარმოვიდგინოთ სახელმწიფოს საზღვრის დეფინიციას – სახელმწიფო საზღვარი არის ზაზი და ამ ზაზის გასწვრივ გამავალი ვერტიკალური სიბრტყე, რომელიც საქართველოს ტერიტორიას – ხმელეთს, წყალს, წიაღს, საპაერო სივრცეს – გამოყოფს მოსაზღვრე სახელმწიფოს ტერიტორიისაგან.

სახელმწიფო, მიუხედავად მისი ტერიტორიის სიდიდისა და მოსახლეობის რაოდენობისა, მმართველობის ფორმისა და პოლიტიკური რეჟიმისა, სამხედრო-ეკონომიური სიძლიერისა ან სისუსტისა, სხვა ქვეყნების მსგავსად სარგებლობს იმ საერთაშორისო სამართლებრივი უფლებით, რომლის შინაარსი განისაზღვრება თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ძირითადი პრინციპებითა და ნორმებით – ყველა სუვერენული სახელმწიფო იურდიულად თანასწორია. „სახელმწიფოები პატივს სცემენ ერთმანეთის სუვერენულ თანასწორობას და თვისებებს, აგრეთვე ყველა უფლებას, რომლებიც დამახასიათებელია მათი სუვერენიტეტისათვის და რომლებსაც მოიცავს იგი, მათ შორის თითოეული სახელმწიფოს იურდიული თანასწორობის, ტერიტორიული მთლიანობის, თავისუფლებისა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის უფლებას“¹.

1. ლალექიძე „თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი“, თბ. 1998, გვ. 29-31

საზოგადოებრივი წყობილების ნებისმიერ ეტაპზე, არსებული სოციალური სისტემების მიუხედავად, სუვერენული სახელმწიფოს ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი ყოველთვის იყო და არის სახელმწიფოს საზღვარი. საზღვრის დადგენა და დაცვა, მისი მოწყობა სახელმწიფოს დამოუკიდებლობის გარანტიაა. ამ მიმართებით არც საქართველოა გამონაკლისი. ბრძოლითა და სისხლით დაწერილი მისი ისტორია ნათლად წარმოაჩენს, როგორ იბრძოდა ჩვენი ქვეყანა საუკუნეების განმავლობაში საკუთარი ტერიტორიის დასაცავად, რისთვისაც აუცილებელი იყო საზღვრის განმტკიცების ღონისძიებები. საქართველო თავისი ბუფერული მდგომარეობით, ბუნებრივი რესურსების სიუხვით მუდამ იქცევა უცხო ქვეყნების ყურადღებას და მისწრაფებას უღვივებდა მეზობელ სახელმწიფოებს თავისი გაელენის ქვეშ მოექცა ჩვენი ქვეყანა. მძიმე ომებს ხანგრძლივი და რთული დიპლომატიური დაპირისპირებები და სხვა სახის გართულებები მოსდევდა. როგორც წესი, ამ პროცესების ძირითადი თუ არა, ერთ-ერთი მთავარი საკითხი საზღვრის დადგენასთან დაკავშირებული პრობლემები იყო. აღნიშნული საკითხი დღესაც ძალიან აქტუალურია და იგი ყოველთვის განიხილება საქართველოს სახელმწიფოებრიობასთან მიმართებაში. საერთაშორისო სამართლით ვვცლა სახელმწიფოს თანაბარი უფლებები და მოვალეობები აქვს, ისინი პატივს სცემენ ერთმანეთის უფლებას, თავისი შეხედულებისამებრ განსაზღვრონ და განახორციელონ ურთიერთობა სხვა სახელმწიფოებთან საერთაშორისო ნორმების დაცვით. საერთაშორისო სამართლის შესაბამისად – მათი საზღვრები შეიძლება შეიცვალოს მშვიდობიანი გზით და შეთანხმებით¹

¹ ლ. აღვქიძე „თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი“, თბ. 1998 გვ. 31

წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს საქართველოს დამოუკიდებლობის და სახელმწიფო სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის ინტერესებიდან გამომდინარე, განიხილოს ქვეყნისათვის უმნიშვნელოვანესი საკითხი – მიუღიეს სახელმწიფო საზღვრისა და ამ საზღვრის ფარგლებში მოქცეული ტერიტორიის სამართლებრივი - გეოგრაფიული - პოლიტიკური ასპექტები, ვინაიდან დღემდე შეუსწავლელია ის საკითხები, რომელიც ეხება სახელმწიფოს საზღვრების ფორმირებას, ასევე მიუწვდომელია ისტორიული მნიშვნელობის სამართლებრივი საერთაშორისო ხელშეკრულებებისა და ნორმატიული აქტების დედნები, რომლებითაც გარკვეული პერიოდის განმავლობაში დგინდებოდა მეზობელ სახელმწიფოებთან სახელმწიფო საზღვარი და ამ ყველაფრის დადგენა გვიხდება ადრინდელ პრესაში გამოქვეყნებული მასალებისა და არქივიდან მოპოვებულ სამართლებრივ დოკუმენტთა ახლების ახლის საფუძველზე. დასამალი არ არის, რომ სახელმწიფო არქივიდან გატანილია სამხედრო-ისტორიული რუკები, გეგმები და სქემების კოლექცია. ამას ისიც ემატება, რომ სახელმწიფო საზღვართან დაკავშირებულ ნორმატიულ და ქვენორმატიულ აქტებს ელო საიდუმლოების გრძელი და მათი გამოყენება დასაშვები იყო მხოლოდ სამსახურებრივი სარგებლობისთვის. ასევე გვერდს ვერ აუვლით პოსტკომუნისტური სივრცის, მათ შორის საქართველოს სტრუქტურული ცვლილებების მიზეზებსაც. პირველ რიგში ეს ცვლილებები ახლადწარმოქმნილ სახელმწიფოთა საზღვრებს შეეხო. ცენტრთან ავტონომიური რესპუბლიკების ხელოვნურად მოწყობილმა დაპირისპირებამ და საზღვრების ცენტრალიზებული დაცვის ერთიანი სისტემის მოშლამ, ზოგ შემთხვევაში ეროვნული დაპირისპირება და კონფლიქტები გამოიწვია. ამან გარკვეული ზიანი მიაყენა ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიას, რაც გამოიხატა იმაში, რომ მის ზოგიერთ ნაწილში საქართველოს იურისდიქცია არ ვრცელდება.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ძალიან ნაკლებია სამართლებრივი შინაარსის მეცნიერული შრომები თანამედროვე ეტაპზე ქვეყნის ლიოს ქვეყნებთან საქართველოს ურთიერთობის შესახებ. მართებულია, რომ ყოველი სახელმწიფო დამოუკიდებლობის აღიარების შემდეგ, პირველ რიგში იწყებს საკუთარი საზღვრების დადგენას და მის სამართლებრივ გაფორმებას. ეს ყველა დროის ხელისუფალთათვის მეტად მნიშვნელოვანი და პასუხსაგები საქმე იყო, ვინაიდან თვით სახელმწიფო საზღვარი და მის შიგნით მოქცეული ტერიტორია ყოველი ერის თვითგამორკვევის უპირველესი საწინდარია. ყოველი სახელმწიფო თვითონ განსაზღვრავს თავის იურისდიქციას, რომელიც ტერიტორიის საზღვრებითაა შემოფარგლული¹, ხოლო კონსტიტუცია ყველა სახელმწიფოს ძირითადი კანონია და სამართლის წყაროთა შორის უზრუნველყოფილია მისი უზენაესობა.² საქართველომ დამოუკიდებლობა XX საუკუნეში ორჯერ მოიპოვა და შესაბამისად ორჯერ შეუდგა სახელმწიფო საზღვრების სამართლებრივი გაფორმების პროცესს. აღნიშნული საკითხის სამართლებრივი და პოლიტიკური ასპექტით შესწავლა იმიტომ არის აქტუალური და აუცილებელი, რომ საქართველო გეოპოლიტიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე, საერთაშორისო ასპარეზზე დღითიდღე იმკვიდრებს სატრანზიტო ქვეყნის სტატუსს, არის ძირძველი სასაზღვრო ტრადიციების მქონე სახელმწიფო, რომლის არსებობას და სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნებას, სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორებთან ერთად, ხელსაყრელ გეოსტრატეგიულ მდებარეობას, რთულ ისტორიულ პერიპეტებ-

1. ლ. აღუქსიძე, „თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი“, თბ. 1998, გვ.35.

2. ვ.ინჯირველი, „სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია“, თბ. 1999, გვ.142.

ში ქართველი ხალხის შემართებასა და გონივრულ სასაზღვრო პოლიტიკას უნდა ეუმაღლოდეთ. იმისათვის, რომ ჩაეწყვიტა ამ პრობლემის არსს და ადეკვატურად აღვიქვამთ იგი, დიდი ქართველი მეცნიერის ივანე ჯავახიშვილის საქართველოს საზღვრის შესახებ ჯერ კიდევ 1919 წელს ნათქვამს მოვიშველიებთ: „საქართველოს მკვიდროდ შემოფარგლული საზღვრები აქვს, ისე, როგორც თვით იგი ისტორიული და პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი, აგრეთვე გეოგრაფიული და ეკონომიკური პირობების წყალობით ჩამოყალიბდა. თითქოს თვით ბუნებას შეუქმნია ქართველი ერისათვის ბუმბერაზი დარაჯი კაკასიონის მთავარი უღელტეხილი ჩრდილოეთით და მაღალი მთების ზღუდე სამხრეთით, დასავლეთით კი მის ტერიტორიას შავი ზღვის, ხოლო აღმოსავლეთით მდინარეების ზოლი აქვს შემოვლებული. ამ მხრივ საქართველო ერთს საუცხოოდ გარემოზღუდეულ ქვეყანას წარმოადგენს. სხვათაშორის, ამ პირობების წყალობითაც შესძლო ქართველმა ერმა თავისი ხანგრძლივი ისტორიული არსებობის დროს მრავალი, ხშირად თავისზე გაცილებით უფრო ძლიერი მტრების მოგერიება და თავისი ეროვნების დაცვა.

ეს გარემოება საქართველოს მტრებსაც ესმოდათ და ამიტომ არა ერთხელ ყოფილა, რომ ჩვენი ქვეყნის ამა თუ იმ მონაპირე კუთხის ჩამოშორებაც უცდიათ. მაგრამ საქართველოს პოლიტიკურ მოღვაწეებსა და მთავრობასაც თავისი სახელმწიფოს ამ ბუნებრივი საზღვრების დაცვის უაღრესი მნიშვნელობა ჩვენი ერის არსებობისათვის მშვენივრად ჰქონდათ გათვალისწინებული და ამის გამო მტრების ყოველს ამგვარს განზრახვასა და წადილს მედგარს წინააღმდეგობას უწყევდნენ“¹.

დიდი მეცნიერის ამ უმნიშვნელოვანეს სიტყვებს, მიუხედავად იმისა, რომ საკმაო ხნის წინ დაიწერა, აქტუალუ-

1. ივ. ჯავახიშვილი, „საქართველოს საზღვრები“, თბ. 1996, 33-3.

რობა დღესაც არ დაუკარგავს. პირიქით, იგი სახელმწიფო საზღვრისადმი წაყენებულ ამჟამინდელ მოთხოვნებს ზრუნავდა და შეესაბამება. ყოველი სუვერენული სახელმწიფოს ტერიტორია შეუვალია სხვა სახელმწიფოს ხელისუფლებისათვის. სწორედ საერთაშორისო სამართლით აღიარებულმა ამ პრინციპმა განსაზღვრა და დააკონკრეტა კვლევის მიზანი – სახელმწიფო საზღვართან მიმართებაში ქრონოლოგიურად განგვეხილა ყველა კონსტიტუცია, საერთაშორისო ხელშეკრულება, ასევე შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტი, პოლიტიკური დეკლარაცია და კონფერენციათა მასალები, დაწყებული 1918 წლიდან. მისი სამართლებრივი და პოლიტიკური თვალსაზრისით დადებითი და უარყოფითი მხარეების გაანალიზება, პირველ რიგში, კვლევის მეშვეობით მიღწეული შედეგების სათანადო რეკომენდაციების წარდგენა აუცილებელი გახდა აღმასრულებელი ხელისუფლების იმ კომპეტენტური ორგანოებისათვის, რომლებიც ფუნქციურად აგებენ პასუხს სახელმწიფო საზღვრის სამართლებრივ გაფორმებასა და დაცვაზე.

ნაშრომში განხილული საკითხები განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა, იმიტომაც, რომ საქართველოს იურისდიქცია არ ვრცელდება მთელს მის ტერიტორიაზე (ოსეთი, აფხაზეთი). ასეთ პირობებში საჭიროა ანალიტიკური შედეგების გათვალისწინებით ისტორიული, პოლიტიკური და სამართლებრივი ასპექტების შერწყმა-შეჯერება, რაც ობიექტური გაანალიზების საფუძველზე დადებით შედეგს გამოიღებს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენისა და სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცების საქმეში. ამ მიზნით შევეცადეთ სათანადო რეკომენდაციების შემუშავებას.

წინამდებარე ნაშრომის – „საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის სამართლებრივი, გეოგრაფიული და პოლიტიკური ასპექტების განხილვა“ აქტუალურია იმიტომაც, რომ ვარკვეული ისტორიული პერიოდის განმავლობაში საზოგადოებისთვის მიუწვდომელი იყო სამართლებრივი დოკუმენტების

აბსოლუტური უმრავლესობა. პრესაშიც კი არ ქვეყნდებოდა პუბლიკაციები ამ თემაზე. არ ქვეყნდებოდა და არ იხილდებოდა ამა თუ იმ ტერიტორიის ნაწილის გადაცემის ან საქართველოსთან შეერთების საკითხი, არ ჩატარებულა პლემბისციტი ან სახალხო რეფერენდუმი მოსახლეობის საკუთარი ნების გამოხატვის დასაფიქსირებლად. დადგა დრო, მცენიერთა აქტიური მონაწილეობით მთელი პრინციპულობით დაისვას საკითხი, რათა საერთაშორისო სამართლებრივი გამოცდილებისა და სხვადასხვა სახელმწიფოთა კონსტიტუციური მიდგომის გათვალისწინებით, ტერიტორიებისა და მისი საზღვრების დამტკიცების თაობაზე ქვეყნის მოსახლეობის აქტიური მხარდაჭერით, ეროვნულ თავისებურებათა შესაბამისად მოხდეს აღნიშნული საკითხების გადაწყვეტა განსაკუთრებული სტატუსის მინიჭებით. მოვიშველიებთ ცნობილი პუბლიცისტის, პეტრე სურგულაძის მეტად საყურადღებო მოსაზრებას: „თავისებურობა ეთნოგრაფიული, თავისებურობა ბუნების მიერ გამოწვეული, თავისებურობა პოლიტიკურ-სოციალურ პირობების შედეგი ყოველ ერს აძლევს, თავისებურ განსხვავებულ აგებულებას, თავისებურ ხასიათს, რომელიც ჰპოვებს სოციალურ გამოხატულობას სხვათაშორის მის სამართალში“¹. ამ წინასწარმეტყველებიდან გასაგები ხდება და დღეს საიდუმლო აღარ არის ის ფაქტი, რომ ამიერკავკასიის რეგიონში ხდება ფასეულობათა გადანაწილება, რუსეთი თანდათან კარგავს თავის გავლენას და აქედან გამომდინარე, იგი მრავალი ქვეყნის სტრატეგიული ინტერესების ზონად შეიძლება გადაიქცეს. აღნიშნულის გათვალისწინებით განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სწორი სასაზღვრო პოლიტიკის გატარებით სახელმწიფო საზღვრ-

1. იე.ჯავახიშვილი, პ.სურგულაძე, პროფ. ლისტი, ისტორიული რარიტეტები“, თბ. 1989, გვ. 136.

ბის დადგენისა და სამართლებრივი გაფორმების პროცესის დაჩქარება, იმ პოლიტიკური თუ სამართლებრივი დოკუმენტების მომზადება და მიღება, რომელიც მეზობელ სახელმწიფოთა ინტერესების თანხვედრისა და სასაზღვრო პრობლემების გადაჭრის საქმეში კოორდინაციისა და ურთიერთქმედების მტკიცე საფუძველი იქნება. ტერიტორიული უზენაესობა განუყოფელი ცნებაა და მოიცავს, როგორც სახელმწიფო სუვერენულ უფლებებს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ადამიანებზე, ასევე თვით ტერიტორიის უზენაესი განკარგვის უფლებას – ხმელეთი, მისი წიაღი, შიდა და ტერიტორიული წყლები, ტერიტორიის თავზე მდებარე საპაერო სივრცე საქართველოს სახელმწიფოს სუვერენიტეტის ქვეშ იმყოფება¹. ხელშეუხებელია საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა, მას ასევე არა აქვს ტერიტორიული პრეტენზიები სხვა სახელმწიფოებთან, რომელიც ღაზავს ამ სახელმწიფოს საზღვრის ურღვეობას. სახელმწიფო საზღვრის შეცვლა შესაძლებელია მხოლოდ დაინტერესებული ქვეყნის სურვილის გათვალისწინების საფუძველზე, თანასწორუფლებიანობის შედეგად². საზღვრების ურღვეობის პრინციპს საქართველო განიხილავს ტერიტორიული მთლიანობის ხელშეუხებლობისა და ძალის გამოუყენებლობის პრინციპებთან ერთად, ასევე აღიარებს 1975 წლის ჰელსინკის შეთანხმებას ევროპაში უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის შესახებ და მის დამატებით თათბირზე საზღვრების ურღვეობის პრინციპის ცალკე გამოყოფას.

საქართველოს ხელისუფალთა ამოცანაა თანამიმდევრულად და უკონფლიქტოდ დაასრულოს სახელმწიფო საზღვრის დადგენის საერთაშორისო სამართლებრივი პროცესი, შექმნას ახალი და სრულყოფილი

1. ლ. აღქსიძე, „თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი“, თბ. 1998, გვ. 36.

2. იქვე, გვ. 36.

უკვე არსებული ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტები, მეზობელ და სხვა სახელმწიფოებთან არალეგალური მიგრაციის, ტრანსსახელმწიფო საზღვრო ორგანიზებული დამნაშავეობის, ტერორიზმის, მკობრუობის, კონტრაბანდის, რადიოაქტიური ნივთიერებების, იარაღისა და ნარკოტიკების უკანონო ბრუნვის აღსაკვეთად თანამშრომლობის მიზნით გააფორმოს სათანადო ორმხრივი და მრავალმხრივი ხელშეკრულებები და შეთანხმებები. სახელმწიფო საზღვრის საერთაშორისო სამართლებრივი-გაფორმების უშუალო პროცესი მუშაობის რამდენიმე ეტაპს მოიცავს, რომელთაგან მთავარია დელიმიტაცია, შემდეგ დემარკაცია და რედემარკაცია. დელიმიტაციის პროცესი მთლიანად სამართლებრივი ხასიათისაა და მეზობელ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთშეთანხმებით რეგულირდება. სახელმწიფო საზღვრის დემარკაცია ყოველთვის დიდ ფინანსურ ხარჯებთანაა დაკავშირებული და ნებისმიერი ახლადჩამოყალიბებული სუვერენული სახელმწიფოსთვის, მიუხედავად თავისი სამართლებრივი მნიშვნელობისა, მეტად შრომატევადი და ხანგრძლივი პროცესია, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ეს პროცესი სახელმწიფო საზღვარზე არასდროს ჩატარებულა. გამონაკლისია საქართველო-თურქეთის სახელმწიფო საზღვრის მონაკვეთი, რომელიც 70 წლის მანძილზე საბჭოთა კავშირის გარე საზღვარი იყო თურქეთის რესპუბლიკასთან და მისი მოწყობა სსრ კავშირის ბიუჯეტიდან ფინანსდებოდა. სახელმწიფო საზღვრის თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე მოწყობის პროცესისთვის აუცილებელია სახელმწიფოს უსაფრთხოების სისტემის მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფის საკითხში პრიორიტეტების სწორად განსაზღვრა. დღეს საქართველო განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრშია თავისი გეოპოლიტიკური მდგომარეობის გამო. უკვე რეალურად არსებულ ბისექსისა და ტრასეკას პროექტებში გამოიკვეთა საქართველოს ვალდებულებები. სწორედ გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, მას გარდამავალი პოზიცია უკავია ევროპასა და აზიას შორის, შავი

ზღვის ერთ-ერთი მენაპირე სახელმწიფოს სტატუსით. საქართველოზე გადის აბრეშუმისა და ნავთობის უზონდეს გზა აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ. აღნიშნულმა სტრატორმა კიდევ უფრო გამოკვეთა საქართველოს როლი სასაზღვრო პოლიტიკაში და ევროპისა და აზიის საზღვარზე მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა. შემთხვევითი არ არის, რომ საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთ მთავარ პრინციპად სახელმწიფო საზღვრების, მათ შორის საზღვაო საზღვრების ურღვეობაა აღიარებული. შავი ზღვა დღეს განიხილება, როგორც ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული რესურსი, ხოლო სატრანსპორტო ეკონომიკური დერეფნის დატვირთვა უშუალო გავლენას იქონიებს საზღვაო საზღვრის როლსა და მნიშვნელობაზე. უკვე მყარდება განსაკუთრებული ურთიერთობები სახელმწიფოთაშორის თანამშრომლობის განმტკიცების საქმეში. საქართველო პატარა სახელმწიფოა. იგი საერთაშორისო თანამეგობრობაში მხოლოდ მშვიდობიანი თანამშრომლობის მომხრეა და ნებისმიერი საკითხის გადაწყვეტისას ირჩევს საერთაშორისო აქტებით უზრუნველყოფის გზას. დღეს საქართველო, როგორც სუვერენული სახელმწიფო, მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობამ აღიარა. ბევრ მათგანთან ორმხრივი დიპლომატიური ურთიერთობები გვაკავშირებს, ხოლო ევროპის საბჭომ თავის რიგებში სრულუფლებიან წევრად მიგვიღო. ამასთან ერთად, დღითი დღე ფართოვდება ჩვენი ქვეყნის საერთაშორისო კონტაქტები. თბილისში და ქვეყნის სხვა ქალაქებში თავმოყრილია მრავალი დიპლომატიური და სავაჭრო-ეკონომიკური წარმომადგენლობა, სწრაფი ტემპით იზრდება უცხოური კაპიტალდაბანდება, ინტენსიურად არის დატვირთული ქვეყნის სატრანსპორტო დერეფანი, რამაც მკვეთრად გაზარდა მიმოსვლა ჩვენს სახელმწიფოს საზღვრებზე. ამავედროულად საჭირო გახდა საზღვრის თანამედროვე დონეზე კეთილმოწყობა და მისი დაცვის გაუმჯობესება. საქართველო მზად არის ითანამშრომლოს ნების-

ძიერ სახელმწიფოსთან და გამოხატოს კეთილი ნება მათთან ურთიერთობაში. დიდია საქართველოს მეგობარი სახელმწიფოების წვლილი, როგორც საზღვაო, ისე სახმელეთო საზღვრის დასაცავად საქართველოსათვის საჭირო ტექნიკური საშუალებების უსასყიდლოდ გადმოცემასა და სასაზღვრო-საბაჟო კონტროლის ორგანიზებული სისტემის შექმნაში. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მარტო გეოპოლიტიკური მდგომარეობის მეოხებითა და საერთაშორისო ორგანიზაციების დახმარებით საწადელს ვერ მივაღწევთ, თუ ჩვენს ერთ-ერთ უპირველეს საზრუნავად არ გავიხდით სასაზღვრო რაიონების სწრაფ ეკონომიკურ განვითარებას, იქ მობინადრეთა კეთილდღეობისათვის სათანადო ინფრასტრუქტურის შექმნას, რათა ევრაზიის დერეფნის სრული დატვირთვით ამოქმედებამ არ გამოიწვიოს მთიანი რეგიონების დაცლა და მოსახლეობის ბარად ჩამოსვლა.

ყოველი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების გზის გამკვლევი მეცნიერებაა. რადგან ქართველმა მეცნიერებმა კარგად იციან ქართული ყოფისა და ცნობიერების არსი, გადამწყვეტი სიტყვა უნდა თქვან სასაზღვრო რაიონების შენარჩუნებისა და განახლების, სასაზღვრო ზოლში მცხოვრებთა დასაქმების უპირატესი როლის შესახებ, რათა ჩვენმა სახელმწიფომ უფრო მყარად დაიმკვიდროს ადგილი მსოფლიო უსაფრთხოების სისტემაში, როგორც ევრაზიის გასაყარზე მდებარე საიმედო საზღვრის მქონე ქვეყანამ.

ნაშრომში გამოყენებულია სსრ კავშირის, საქართველოს, აზერბაიჯანის, სომხეთის, რუსეთის სს რესპუბლიკებისა და საქართველოს, სომხეთის, აზერბაიჯანის, რუსეთის ფედერაციის, თურქეთის რესპუბლიკისა და საფრანგეთის კონსტიტუციები, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებები, დადგენილებები და სხვა სახის სამართლებრივი აქტები და ცნობარები, სხვადასხვა ლიტერატურა, რომლებიც ეხებიან ტერიტორიების ადმინისტრაციულ-პოლიტიკურ დაყოფას, ასევე ივ.ჯავახიშვილის, პ.ინგოროყვას,

ი.მუსხელიშვილის, პ.სურგულაძის, ვ.ინწკირველის, ლ.ალექსიძის, ვ.ლორთქიფანიძის, პ.ცნობილაძის, კ.კორკელაშვილის შრომები, გამოყენებული იქნა დიპლომატიური ლექსიკონები, საბჭოთა კავშირის, საქართველოს სსრ და თურქული ენციკლოპედიები, განმარტებითი და ორთოგრაფიული ლექსიკონები, მრავალი საერთაშორისო კონვენცია, ხელშეკრულება, შეთანხმება და პაქტი.

ამ ნაშრომის დამთავრებამდე შევადგინეთ და გამოვეცით ნორმატიული აქტების კრებული „საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი კონსტიტუციებსა და საერთაშორისო ხელშეკრულებებში“. ასევე გამოვეცით „სასაზღვრო უწყების მიერ საერთაშორისო-სამართლებრივ დოკუმენტებსა და დიპლომატიურ პრაქტიკაში გამოყენებული ტერმინები და ცნებები“. 1999 წლის ოქტომბრის ჟურნალ „სამართალში“ დაიბეჭდა სტატია „საქართველოს თანამედროვე სასაზღვრო პოლიტიკის ზოგიერთი საკითხი“.

სამართალმცოდნეობის სახელმწიფო საზღვრის
 ადმინისტრაციული ფორმირება, გეოგრაფიული
 აღწერილობა, სამართლებრივი გაშიჯება და
 პოლიტიკური მიმართება (1861–1922 წლები)

სახელმწიფო საზღვართან მიმართებაში აუცილებელია ტერიტორიის ადმინისტრაციული საზღვრის ცნებებთან დაკავშირებული მოკლე მიმოხილვა, ვინაიდან ადმინისტრაციული დაყოფის პრობლემა ნაკლებად არის გაშუქებული ადმინისტრაციული სამართლის ლიტერატურაში, რაც გამოწვეულია ევროპისა და პოსტსაბჭოური სივრცის ქვეყნების სახელმწიფოთა ადმინისტრაციული დაყოფის მდგრადობის შედეგად.

1765 წელს რუსეთის იმპერატორის მანიფესტით, გამოცხადდა რუსეთის იმპერიის ტერიტორიის გენერალური გაშიჯვნა, რომელიც მიზნად ისახავდა დაქტობრივი მიწათმოქმედების საზღვრების აღნიშვნას. რუსეთის იმპერიის ადმინისტრაციული დაყოფა დადგენილია 1781 წელს. 1801 წლის 12 სექტემბერს იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა გამოსცა მანიფესტი რუსეთთან საქართველოს (აღმოსავლეთ საქართველოს) შეერთების შესახებ. მანიფესტთან ერთად იმავე დღეს გამოქვეყნებულ იქნა დებულება „საქართველოს მმართველობის შესახებ“, სადაც განსაზღვრული იყო აღმოსავლეთ საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა.¹

1. Полное собрание законов Российской Империи (ПСЗРИ), I-е издание, том XXVI, статья 20007.

- Путеводитель Цен. Гос. исторического архива Грузии (ЦГИА), составлен и подготовлен к печати проф. М. Чхетия, А. Иобидзе, изд. Тбилиси, 1976 г. стр. 345.

K 298.736
 3

ამიერკავკასიის მხარეში რუსეთის იმპერიასთან მისი შეერთების დროიდან მიწათმფლობელობა გაურკვეველ მდგომარეობაში იმყოფებოდა: საქართველოში, არ არსებობდა საადგილმამულო კერძო საკუთრება. წერილობითი დოკუმენტები, როგორც არის ქართველ მეფეთა წყალობის სიგელები და საეკლესიო სიგელ-გუჯრები, შეიცავდა მხოლოდ გვარ-სახელებს, სივრცისა და საზღვრების გარეშე (ნათქვამი იყო, რომ საჩივარი ეხება მის სწორ საზღვრებს, მთელი თავისი მთებითა და წყალ-ჭალებით). საზღვარი ყოველთვის იწერებოდა ამ დამადასტურებელ საბუთებში, შემდეგ უნდა განსაზღვრულიყო მიწების საერთო გამოჯენის (მიჯნის გაკლების) შედეგად ამიერკავკასიის მხარეში.¹ 1861 წლის 27 ივლისს დამტკიცებულ ამიერკავკასიის მხარის გამოჯენის დებულების 1-ლი მუხლით ამიერკავკასიის მხარის გამოჯენა ხორციელდება იმ მიზნით, რომ გაირკვეს საადგილმამულო მიწების (ადგილმამულების) მფლობელობის საზღვრები და მოგკარდეს ამასთან დაკავშირებული წამოჭრილი დავა, დადგინდეს უდავო საზღვრები სამომავლოდ და დაიდგას ნატურაში ფორმალური საბოლოო ნიშნები და მიეცეთ მფლობელებს კანონიერი საბოლოო ნიშნები.²

ამიერკავკასიის მხარის ადგილი, რომელიც გამოიჯენას ექვემდებარებოდა საადგილმამულო მიწების (ადგილმამულების) მფლობელობის გასარკვევად, შეიცავდა ხუთ გუბერნიას. ესენი იყო: ტფილისის, ქუთაისის, ელიზავეტოპოლის, ბაქოსა და ერევნის გუბერნიები. საქართველოს მიწებს, რომლებიც რუსეთის იმპერიას შეურთდა 1801 წელს და მისი პროვინცია გახდა, ისევე, როგორც მასთან მომიჯ-

1. Кавказский календарь на 1902 г., стр.44, Ткачев Г.К. «Межевое дело в Закавказском крае», изд. в Тифл.1901 г.

2. Долгов К.В. «Положение о размежевании Закавказского края», издание 1890 г., (Издание Е.И. Кондратенко). Дозволено цензурою,Тифлис, 7 июня 1890 г., стр.11.

ნავე სომხეთისა და აზერბაიჯანის მიწებს, დაკანონებული ადმინისტრაციული საზღვრები არ გააჩნდა. მსწავლის მფლობელობა მეტ წილ შემთხვევებში ეფუძნებოდა არა ნასყიდობისა და სხვა უდავო დოკუმენტებს, რომლებიც საკუთრების უფლებას ადასტურებდა, არამედ მხოლოდ მიწების ფაქტობრივ მფლობელობას, რომლის წარმოშობის წყარო მიტაცება ან დაპატრონება იყო.

1862 წელს შეიქმნა სამიჯნო პალატა. გამოიგვნა (მიჯნის გავლება) და გამოიჯვნის დროს წარმოქმნილი დავის ადვილზე მოგვარება სამიჯნო კომისიებს ევალებოდა. სამიჯნო პალატა აგვარებდა სამიჯნო სასამართლო საქმეებს მეორე და საბოლოო ინსტანციის უფლებებით. „ამიერკავკასიის მხარის გამოიჯვნის დებულება“ შეიცავდა შემდეგ მთავარ მოთხოვნებს:

ა) წარმოებს, მხოლოდ ერთი გამოიჯვნა (მიჯნის გავლება) ისე, რომ მხედველობაში არ მიიღება შიდა კუბერნიებში მისი დანაწილება გენერალურ და სპეციალურ დანაყოფებად;

ბ) სასამართლო-სამიჯნო დაწესებულებანი ამთავრებენ საქმის მოგვარებას გამოიჯვნის (მიჯნის გავლების) დროს მიწაზე სამეკვიდრო დავისას. გარდა ამისა ამავე დებულებით თვით პალატას მინიჭებული ჰქონდა ინსტრუქციის დადგენის უფლება, რათა მოთხოვნებს მოუსადაგოს აცეგებისა და გეგმების შედგენის წესები.¹ ერთის მხრივ, მიჯნით გამოყოფისათვის შესასრულებელი სამუშაო დაკავშირებული იყო დიდ მატერიალურ ხარჯებთან და ძვირად ღირებული საქმიანობა იყო, მეორე მხრივ, კანონიერი საზღვრების დადგენა შეესაბამებოდა რუს მეწარმეთა უშუალო ინტერესებს, ხოლო საზღვრების უდავო დადგენა სამომავლოდ ხელს შეუწყობდა აგრეთვე კავკასიის მხარის მდიდარი ბუნებრივი რესურსების

1. Кавказский календарь на 1902 г., Грузин. Издат. Товарищества, 1901 г., Ткачев Г.К. «Межевое дело в Закавказском крае», стр. 48-50-51.

განაწილებაში სტაბილურობის დამყარებას. ამიერკავკასიის მხარის სიმდიდრეთა ექსპლუატაციის ხელშეშლის მაგალითად უამრავი იყო. მაგალითად, მეწარმეებს, რომლებსაც იჯარით ჰქონდათ აღებული სამშენებლო ხე-ტყის მნიშვნელოვანი უბნები ქუთაისის გუბერნიაში, არ შეეძლოთ მშვიდად მიეზიდათ ხე-ტყე საკუთარ საწარმოებად, რადგან ბევრი პირი თავიანთ უფლებას აცხადებდა ტყეზე ხანდაზმული მფლობელობის საფუძველზე. სასამართლოში შეჰქონდათ სარჩელი ამ ტყეებზე და საემის წარმოებისას სასამართლო ყადაღას ადებდა მოჭრილ ხე-ტყეს, რაც დიდ ზარალს აყენებდა მეწარმეებს.¹

1890 წელს ამიერკავკასიის მხარეში გამოიჯვინის სა-მუშაოთა დაითავრებად, შედგენილ იქნა ამიერკავკასიის რუკა 20 ვერსტის მასშტაბით (1:840.000) გუბერნიების, მაზრების, საპოლიციო უბნებისა და სასოფლო თემების საზღვრების აღნიშვნით. რუკის შედგენას საფუძველად დაედო 1886 წელს ოჯახობრივი სიების მიხედვით შედგენილი სტატისტიკური მონაცემების კრებული ამიერკავკასიის მოსახლეობის შესახებ, რომელიც სტატისტიკურმა კომიტეტმა გამოისცა. იმავე ცნობების საფუძველზე სამხედრო ტოპოგრაფიულმა განყოფილებამ 1889-1914 წლებში შეადგინა კავკასიის 5 ვერსტაანი (1/210000) რუკა, რომელიც ზუსტ კარტოგრაფიულ საფუძველზე მეცნიერულად იქნა დასაბუთებული.²

ჩამოთვლილ პოზიციებში კარტოგრაფიული მასალა და „ამიერკავკასიის მოსახლეობის მონაცემების შესახებ სტატისტიკური კრებული“, რომელიც შეადგინა ამიერკავკასიის სტატისტიკურმა კომიტეტმა, ითვლებოდა საზღვრის შესახ-

1. Кавказский календарь на 1902 г., Грузин. Издат. Товарищества. 1901 г., Ткачев Г.К. «Межевое дело в Закавказском крае», стр. стр. 44-48

2. Кавказский календарь на 1902 г. Карты губерний и областей Закавказья, стр. 72.

ებ იმ პერიოდის საკანონმდებლო დოკუმენტებად. ყველა ცნობილ სხვა გამოცემაში საზღვრები აღნუსხული ფურცლებით ტორიულად და გეოგრაფიულად, რამდენადაც მათ ჰქონდათ წერილმასშტაბიანი გეოგრაფიული რუკების შესაბამისი გრაფიკული მოხაზულობა.

1917 წლის 25 ოქტომბერს (7 ნოემბერს) რუსეთის მუშათა კლასმა და ულარიბესმა გლეხობამ ბოლშევიკების ხელმძღვანელობით დაამხო დროებითი ბურჟუაზიული მთავრობა და დაამყარა პროლეტარიატის დიქტატურა. რუსეთში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვებას მოჰყვა საქართველოს მუშათა კლასისა და გლეხობის რევოლუციური ბრძოლის აღმავლობა საქართველოში.¹

1918 წლის 26 მაისს ქართველმა მენშევიკებმა შექმნეს დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუბლიკა, რომელიც საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტით გამოცხადდა.²

საქართველოს პოლიტიკური ფორმა დემოკრატიული რესპუბლიკა იყო, მას სურდა საერთაშორისო ურთიერთობის ყველა წევრთან კეთილმეგობრული განწყობილების შექმნა და კეთილმეზობლური ურთიერთობის დამყარება, განსაკუთრებით მოსაზღვრე სახელმწიფოებთან. საქართველოს მთავრობა ენერგიულად იბრძოდა, რათა მოეპოვებინა საერთაშორისო იურიდიული აღიარება. 1918 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობა აღიარა გერმანიამ, პოლონეთმა, ფინეთმა, ლატვიამ, ლიტვამ, ესტონეთმა, ჩეხოსლოვაკიამ, უნგრეთმა, არგენტინამ.³

1. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი „საქართველოს სსრ“, 1981 წელი, გვ. 81.

2. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი „საქართველოს სსრ“, 1981 წელი, გვ. 82.

3. ადემეტრაშვილი, „მსოფლიო ქვეყნების კონსტიტუციები“, თბ. 1992, გვ.22.

მთელი 1919-1920 წლების მანძილზე მთავრობის დელეგაცია პარიზის საზავო კონფერენციის მონაწილე სახელმწიფოებს სთხოვდა, ეცნოთ დამოუკიდებელი საქართველო „დე ფაქტოდ“ და „დე იურედ“, მაგრამ ინგლისის, საფრანგეთის, ამერიკის შეერთებული შტატების, იტალიისა და სხვა ქვეყნების ოფიციალური წარმომადგენლობა ამ კონფერენციაზე ფეხს ითრევდა, აჭიანურებდა ამ მიმართულებით კონკრეტული გადაწყვეტილების მიღებას. მრავალ მიზეზთაგან მთავარი მაინც ის იყო, რომ ანტანტის ქვეყნები ელოდნენ იმ ლაშქრობების წარმატებას, რომლებიც კოლჩაკმა, დენიკინმა, ოუდენიშმა, ვრანგელმა და სხვებმა წამოიწყეს საბჭოთა ქვეყნის წინააღმდეგ. ყველა ეს თეთრი გენერალი მთლიანი და განუყოფელი რუსეთის ღოზუნგით გამოდიოდა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღიარება იმას ნიშნავდა, რომ ანტანტა უპირისპირდებოდა მონარქისტული რუსეთის ინტერესებს, რომლის განუყოფელ ნაწილად, მათი აზრით, საქართველოც წარმოიდგინებოდა,¹ მაგრამ მოუხედავად ამისა, 1920-21 წლებში ინგლისმა, საფრანგეთმა, იტალიამ და სხვებმა დე იურედ ცნეს საქართველოს დამოუკიდებლობა.²

1918 წლის 4 ივნისს საქართველოს სუვერენიტეტის განმტკიცების მიზნით მენშევიკურმა მთავრობამ სასწრაფოდ დადო საზავო ხელშეკრულება თურქეთთან, რომლის საფუძველზეც განისაზღვრა სასაზღვრო ხაზი, რომელიც ოტომანთა იმპერიას საქართველოსაგან, სომხეთისა და აზერბაიჯანისაგან გამოყოფდა, მაგრამ საზავო ხელშეკრუ-

1. ასურგულაძე, აკნთემაშვილი. ვაზეთი „კომუნისტი“, 1989 წლის 3 ივნისი „რუსეთ-საქართველოს 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება“. გვ. 3.

2. ადემეტრაშვილი, „მსოფლიო ქვეყნების კონსტიტუციები“, თბ. 1992, გვ. 23.

ლება რატიფიცირებული არ ყოფილა, ამდენად კავშირი სამართლებრივ დოკუმენტად არ მიიჩნევა.¹

1918 წლის 10 ივლისს სრულიად რუსეთის საბჭოების V ყრილობამ მიიღო დადგენილება რუსეთის სოციალისტური ფედერატიული საბჭოთა რესპუბლიკის ძირითადი კანონის – კონსტიტუციის მიღების შესახებ, რომელიც ძალაში შევიდოდა მისი გამოქვეყნების შემდეგ. კონსტიტუციის 49-ე მუხლით სრულიად რუსეთის საბჭოების ყრილობა და სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი განაგებდა საერთო სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ყველა საკითხს, როგორცაა: ვ) საზღვრების დადგენა და ცვლილებები, რსფსრ ტერიტორიების ნაწილების ან მათზე უფლებების მოცილება; დ) საზღვრების დადგენა და რსფსრ-ში შემავალი საოლქო საბჭოების კომპლექტაცია და მათ შორის დავების გადაჭრა; ე) რსფსრ ტერიტორიების საერთო ადმინისტრაციული დაყოფა და საოლქო გაერთიანებების დამტკიცება.²

საქართველოს დემოკრატიულმა მთავრობამ დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ 1918 წლის ივლისში განსახილველად წარადგინა საზღვრების ტექსტობრივი აღწერა, რომელიც შეესაბამებოდა თბილისის გუბერნიის ყარსის ოლქის და ნაწილობრივ შავი ზღვისპირეთის გუბერნიის საზღვრების გრაფიულ მოხაზულობას და დატანილი იყო ამიერკავკასიის მხარის 20-ვერსიან (1/840000) რუკაზე.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წარდგენილი საზღვრები ერთა ლიგამ აღიარა (იხილეთ დანართში ერთა ლიგის რუკა).

1. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი „საქართველოს სსრ“, გვ. 82.

2. Атлас «ВЕЛИКИЙ ОКТЯБРЬ», изданный ГУГК СССР в 1987, 1988 г., стр.138.

1918 წლის 4-6 ივლისს კონსტანტინოპოლის კონფერენციაზე წარსადგენად ცნობილმა ქართველმა მეცნიერმა პეტრე ინგოროფვამ მოამზადა სპეციალური მოკლე სამახსოვრო ცნობარი საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ, რომელიც დაიბეჭდა კონსტანტინეპოლში კათოლიკე ქართველთა საგანის სტამბაში 1918 წელს. მართალია, აღნიშნული დოკუმენტი სამართლებრივი ხასიათის არ არის მაგრამ, მას დიდი ისტორიული მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან მასში სრულყოფილადაა განხილული საზღვართან დაკავშირებული გეოგრაფიული, ისტორიული და ეთნოგრაფიული საკითხები. სწორედ ამიტომ სრულად მოგვყავს ეს მონაცემები: „საქართველოს ტერიტორია კლასიკურად დამთავრებულს მთლიანს წარმოადგენს ისტორიულად, გეოგრაფიულად, ეკონომიურად და ეთნოგრაფიულად.

საქართველოს საზღვრები ამოხაზა ოცი საუკუნის ისტორიამ; საქართველო არის ერთი ისტორიული სხეული, შეკავშირებული მრავალ-საუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი და კულტურული ერთობით.

საქართველო ამავე დროს ერთი მთლიანი ფიზიკალ-გეოგრაფიული პროვინცია არის, ერთი ქვეყანა-შემოვარგელებული ბუნებრივი საზღვრებით. საქართველო მიაგავს ციხეს, რომელსაც ყველა მხრით კედლები არტყია:

– ჩრდილოეთით მას აკრავს კავკასიონის ქედი-მისი მთავარი შტოებით;

– სამხრეთით მას ზღუდავს – აგრეთვე თოვლიანი მთების ერთი მთლიანი სისტემა: სამხრეთ-კავკასიის მთავარი წყალთ-გამყოფი ქედი (მტკვარისა და ჭოროხის აუზების სამხრეთ მიჯნაზე შემორტყმული);

– დასავლეთით არტყია შავი ზღვა;

– და მხოლოდ ერთის ვიწრო პირით – აღმოსავლეთის მხრიდან – ეკვრის საქართველო ადერბეიჯანის ბარსა, მაგრამ აქედანაც მას მდინარეების ერთიანი ხაზი ვაკყოფს: კავკასიის მთავარი მდინარე მტკვარი, თავისი შემდინარეებით: ძეგამით

და ალაზან – ქერძოებით.

საქართველოს საზღვრების ეს ბუნებრივი დამთავრება გეოგრაფიულ მიჯნებზე – წინასწარ განსაზღვრავს საქართველოს ეკონომიურ მთლიანობას. ამ ტოპოგრაფიულ ზღუდეებში მოქცეული მხარე-კუნძული არის ერთი ქვეყანა, ერთი ბუნებრივი, ორგანიულად მთლიანი სამეურნეო-ეკონომიური პროვინცია. თვითეული მხარე ამ ქვეყნისა მჭიდრო სამეურნეო ურთიერთობით არის შეკავშირებული დანარჩენ მხარეებთან, და ამავე დროს მეზობელ ქვეყნებიდან მოწყვეტილია ბუნებრივი ზღუდეებით, და ამიტომაც არცერთ კუთხეს საქართველოსას არ შეუძლია ეკონომიური არსებობა მთლიან საქართველოს გარეშე. ჩამოჭრა საქართველოდან რომელიმე კუთხისა, რომელიც – თითონ გეოგრაფიული პორობებისა გამო – ყველა არტერიებით გადაბმულია მრთელთან, – ეს იქნებოდა ერთი ორგანიული სამეურნეო ეკონომიური სხეულის დასახინრება. და თავისთავად შემთხვევითი როდია ისტორიული გაერთიანება საქართველოსი ერთ კოლექტივად ზემოხსენებულ ბუნებრივ საზღვრებში: ისტორიას აქ ჰქმნიდა გეოგრაფიის ლოგიკა; ისტორიას გენეტიური კავშირი ჰქონდა საქართველოს ორგანიულ ეკონომიურსა და ტერიტორიულ მთლიანობასთან.

დასასრულ საქართველოს ქვეყანა ეთნოგრაფიულადაც მთლიან ერთეულს წარმოადგენს. როდესაც ეთნოგრაფიაზე ვაძიებთ, ჩვენ მხედველობაში გვაქვს რასაკვირველია არა ცალკე სოფლები, ან ცალკე რაიონები რომლის გამოთიშვა შეუძლებელია მისი ბუნებრივი სამეურნეო-ეკონომიური ჰინტერლანდისაგან; ეთნოგრაფიაზე მსჯელობის დროს, ცხადია, სახეში უნდა გვექონდეს მრთელის პერსპექტივა, და არა ცალკე ხელოვნური ჩამონაჭრები ორგანიულად მთლიანი ტერიტორიული სხეულისა. და საქართველო, – ასე კლასიკურად დამთავრებული თავის საზღვრებში – თითონ ბუნებისაგან გამოკვეთილ მიჯნებზე; ჩამოქნილი ერთ ორგანიულ სხეულად – როგორც ბუნებრივი სამეურნეო-

ეკონომიური მთლიანობით, ისე მრავალ-საუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი და ისტორიულ-კულტურული პირობებით – ეს ქვეყანა ეთნოგრაფიულადაც დიდ ერთფეროვნებას წარმოადგენს.

საზღვრები საქართველოს სახელმწიფოსი (ეს ამავე დროს საქართველოს ისტორიული საზღვრებია) – შემდეგი არის:

ა) ჩრდილოეთით: კავკასიონის მთავარი ქედი და მისი შტო კავკასიონის პირიქითელი ქედი.

საზღვარი დაიწყება მაკოფსეს შესართავიდან შავ ზღვასთან, – საცა კავკასიონის მთავარი ქედი უახლოვდება შავ ზღვას, და რომლის ჩრდილოეთით ეს ქედი ჰკარგავს ევლურ ხასიათს. საზღვარის ხაზი გასდევს ჯერ მდინარე მაკოფსეს–შესართავიდან დაწყებული ვიდრე სათავეებამდე, გაივლის დიდი ფსეუშხოს მწვერვალს, მიჰყვება წყალთა გამყოფ ხაზს მდინარეების ტუაფსესა და აშეს შუა, და მიადგება კავკასიონის მთავარ (წყალთაგამყოფ) ქედს ვოითხის უღელტეხილიდან 20 კილომეტრზე სამხრეთ აღმოსავლეთით. მოკიდებული ამ პუნქტიდან საქართველოს საზღვარი მიჰყვება კავკასიონის ქედებს: ვიდრე ვაინქ-ფარსის მწვერვალამდე კავკასიონის მთავარ (წყალთაგამყოფ) ქედს; ვაინქ-ფარსის მწვერვალიდან ვიდრე შავი კლდის მწვერვალამდე–ყაზბეგის მთის სისტემას, ეგრედ წოდებულ კავკასიონის პირიქითელ ქედს (Bokovoi Kavkazski Khrébt), რომელიც ერთი უმთავრეს მთავრეხილთაგანია კავკასიონის ქედზე; შავი-კლდის მწვერვალიდან მოკიდებული–ხელახლა კავკასიონის მთავარ (წყალთაგამყოფ) ქედს ვიდრე მწვერვალამდე 11389 ფუტის სიმაღლისა, რომელიც მდებარეობს ზაქათალის ოლქის აღმოსავლეთ მიჯნაზე.

მთელი ეს ჩრდილოეთი საზღვარი საქართველოსი კავკასიონის ქედებზე, – მიჰყვება დღევანდელ ადმინისტრაციულ საზღვრებს შავი ზღვის სანაპირო გუბერნიისას, სოხუმის ოლქისას, ქუთაისის გუბერნიისას,

ტფილისის გუბერნიისას და ზაქათალის ოლქისას – შემდეგის მცირეოდენის ცვლილებით ტფილისის გუბერნიის საზღვრებში, საქართველოს საზღვრებში შემოდის სოფ. ლარსის რაიონი (მდინ. თერგის ხეობა – ვიდრე პუნქტამდე სოფ. ლარსიდან ორ კილომეტრზე ჩრდილოეთით), რაც შეადგენს საქართველოს მხარის ხევის ნაწილს; ხოლო ტფილისის გუბერნიიდან გადადის საჩინოს საზღვრებში სოფ. სახანოს რაიონი (მდ. არღუნის ხეობის ნაწილი – დაწყებული პუნქტიდან, რომელიც მდებარეობს მდ. ბლუხას შესართავის და მდ. მეშხის შესართავის შუა მანძილზე).

ბ) აღმოსავლეთით: მდინარეების – ქურმუხისა და ალაზნის აუზების აღმოსავლეთი მიჯნა, მდ. მტკვარი, და მდ. ძეგამი.

საზღვარის ხაზი მიჰყვება ჯერ ქედს, რომელიც ჩამოვარდება ზემოხსენებული მწვერვალიდან 11389 სიმაღლისა და გაივლის რა გზად მწვერვალებს 8568 ფუტის სიმაღლისა, უსახელო მწვერვალს 3682 ფუტის სიმაღლისა, – მაადგება მდ. ყაშყაჩაის (ცნობილს ქვემოდ ყარაჩაის სახელით) – ვიდრე ეს მდინარე შეერთვოდეს მდ. აგრიჩაის მოკიდებული ამ პუნქტიდან საზღვარის ხაზი გაივლის ჯერ ბოზდ-დალის მწვერვალს შემდეგ უსახელო მწვერვალს 1684 ფუტის სიმაღლისა (რომელიც მდებარეობს ყონჯიშინის ქედზე), და მაადგება მდ. მტკვარს – მდ. ალაზნის შესართავთან. მოკიდებული აქედან საქართველოს საზღვარია ჯერ მდ. მტკვარი ვიდრე მდ. ძეგამის შესართავამდე, ხოლო შემდეგ – მდ. ძეგამი ვიდრე სათავეებამდე (ალაგელარის მწვერვალამდე – მტკვარ-არაქსის წყალთაგამყოფ ქედზე).

გ) სამხრეთით: მტკვარ არაქსის მთავარი წყალთაგამყოფი ქედი, – ვიდრე ბრესტლიტოვსკის ხელშეკრულების საზღვრამდე, საიდანაც იწყება სადაო ოლქები საქართველოსა და ოსმალეთს შორის.

საზღვარი, მოკიდებული ალაგელარის მწვერვალიდან, მიჰყვება მთავარ წყალთაგამყოფ ქედს, რომელიც გასდევს

მდინარეების მტკვარისა და არაქსის აუზების შუა და მიდის სულ ამ ქედზე გაყოლებით ვიდრე უჩთაფალარის მწვერვალამდე. - საიდანაც დაიწყება ბრესტის საზღვარი.

ბრესტის ხაზის სამხრეთით მდებარე საქართველოს ორი მხარე: ბათომი და არტაანი - ამჟამად ბრესტის ხელშეკრულების ზონაში შედის*). თანახმად ამ ხელშეკრულებისა - ამ მხარეთა მცხოვრებთ მიენიჭათ ეროვნულ-პოლიტიკური თვითგამორკვევის უფლება; დღეს-დღეობით კი ბათომი და არტაანი, წინააღმდეგ ბრესტის ხელშეკრულებისა დაჭერილია ოსმალეთის ჯარის მიერ. - ოსმალეთმა ამავე დროს მოახდინა ოკუპაცია ბრესტის სამიჯნო ხაზის ჩრდილოეთითაც - საქართველოს ნაწილის ახალციხე-ასალქალაქის მხარისა ვიდრე აბასთუმანამდე და აწყურამდე.

დ) საქართველოს დასავლეთი საზღვარია - შავი ზღვა.

ტერიტორიას საქართველოს სახელმწიფოსას, მოთავსებულს ამ საზღვრებში, შეადგენს დღევანდელის ადმინისტრაციული დანაწილებით შემდეგი პროვინციები (გარდა ბათონის და არტაანის მხარეებისა, რომლებიც ბრესტის ხელშეკრულების ზონაში შედიან):

გუბერნიები - ტფილისისა და ქუთაისისა**); ოლქები - სოხუმისა, სოჭისა და ზაქათალისა***; და ტფილისის პროვინციის სანაპირო მხარეები (ჩამონაჭრები ტფილისის პროვინციიდან რუსეთის მმართველობის მიერ მოხდენილი ადმინისტრაციული გადამიჯნით): ქვემო-ყარაიას ველი, ბამბაკი და ყაზახ-შამშადილი“.

*) სამხრეთი საზღვარი საქართველოს ამ ორი მხარისა-ბათომისა და არტაანისა-შემდეგია: ჯერ ჩილდირის მთების სისტემა, რომელიც სამხრეთის მხრით ზღუდავს ჩილდირის ტბას; შემდეგ მტკვარ-არაქსის მთავარი ქვალოვამყოფი ქედი - ვიდრე მდ. მტკვრის სათავეებამდე; აქედან კოროხ-არაქსის მთავარი წყალოვამყოფი ქედი - ვიდრე ოსმალეთის სახელმწიფო საზღვრამდე 1914 წლისა.

***) ტფილისის გუბერნია ხაზის შესწორებით – ჩრდილოეთის მხრით – საქართველოს ისტორიულ საზღვარზე, ე. ი. სოფელ ღარსის რეიონის მიმატებით და სოფელ სახანოს რაიონის გამოკლებით.

***) სოჭის ოლქი – ძველ საზღვრებში (მდ. მაკოფსეს ხაზამდე) – ზაქათალის ოლქი – ხაზის ზემოდ ნაჩვენები მცირეოდენი შესწორებით აღმოსავლეთ მიჯნაზე (მდ. ყაშყაჩაის გასწვრივ).¹

1919 წლის 16 ივნისს საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და აზერბეიჯანის რესპუბლიკის მთავრობას შორის დაიდო შეთანხმების აქტი,² იმ სერიოზული საფრთხის გამო, რომელიც მოელის ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა დამოუკიდებლობას. შეთანხმებაში აღნიშნულია, რომ მხარეები ვალდებული არიან ერთად გამოვიდნენ თავისი შეიარაღებული ძალებით თავდასხმის წინააღმდეგ, რომელიც შეთანხმების მონაწილე მხარეების დამოუკიდებლობას ან ტერიტორიულ ხელშეუხებლობას ემუქრება. მაგრამ ეს არ უნდა გავრცელებულიყო იმ კონფლიქტებზე, რომლებიც შეიძლებოდა მომხდარიყო საზღვრების გამო ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა ტერიტორიის ჯერ კიდევ დაუმთავრებელი გადამიჯვნის ნიადაგზე. აქვე იყო აღნიშნული, რომ თუ რომელიმე მხარე თავს დაესხმის ერთმანეთს საზღვრის გამო დავის მიზნით, ის მეომარ სახელმწიფოდ გამოცხადდებოდა. შეთანხმება დაიდო სამი წლის ვადით, თუ ამ ვადის გასვლამდე დაარსდებოდა ხალხთა ლიგა, რომელიც უზრუნველყოფდა ყველა მის მონაწილე სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას და საზღვრების ხელშეუხებლობას, რესპუბლიკების ხალხთა ლიგაში შესვლისთანავე აღნიშნული შეთანხმება ძალადაკარგულად ჩაითვლებოდა. ასევე, ამიერკავკასიის მესამე რესპუბლიკას

1. პანგოროფა, „საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ“, 1918 წ. კონსტანტინეპოლი, გვ. 1-3.

2. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921წ., გვ. 275. 276. 277.

- სომხეთის უფლება ეძლეოდა ორი კვირის განმავლობაში შეერთებოდა აღნიშნულ შეთანხმებას. იგი რატიფიცირებული იქნა 1919 წლის 22 ივნისს.

1919 წლის 3 ნოემბერს საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობა დებს ხელშეკრულებას სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობასთან სადავო საკითხების შეთანხმებით ან არბიტრაჟით გადაწყვეტის შესახებ. ეს ხელშეკრულება რატიფიცირებულია 1919 წლის 14 ნოემბერს.¹

1920 წლის 5 თებერვალს საქართველო-აზერბაიჯანის მთავრობებს შორის დაიდო ხელშეკრულება თავისუფალი ტრანზიტისა და უბაჟო გადასახდევლების შესახებ. ხელშეკრულება რატიფიცირებულ იქნა 1920 წლის 19 მარტს.²

რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული რესპუბლიკა პირველი ქვეყანა იყო, რომელმაც ოფიციალურად აღიარა საქართველოს დამოუკიდებელი და დემოკრატიული რესპუბლიკა, როგორც კანონიერი წარმონაქმნი. შესაბამისად 1920 წლის 7 მაისს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ხელშეკრულებას დებს რუსეთის საბჭოთა სოციალისტურ ფედერაციულ რესპუბლიკასთან.³ ეს დოკუმენტი მიჩნეულია სახელმწიფო საზღვრის მარგულირებელ მნიშვნელოვან სამართლებრივ დოკუმენტად. ამ ხელშეკრულების მე-3 მუხლით სახელმწიფო საზღვარი საქართველოს და რუსეთს შორის გადის შავი ზღვიდან მდინარე პსოუს გასწვრივ ასახჩის მთამდე; გადადის ასახჩისა და ავაპეტის მთაზე და მიდის ყოფილი შავი ზღვის, ქუთაისის და თბილისის გუბერნიების ჩრდილოეთის საზღვრით ზაქათალის ოლქამდე და ზაქათალის ოლქის აღმოსავლეთ

1. საქ. დემოკრ. რესპ. სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921წ. გვ. 315-316.

2. იქვე გვ. 364-365-366-367.

3. საქ. კომ. პარტ. ცენტრ. და თბილისის კომიტეტების ყოველდღიური გაზეთი „კომუნისტი“, 1920 წლის 8 ივნისი, №5. გაზეთი „ერთობა“, 1920 წლის 8 ივნისი, №126.

საზღვრით მიდის სომხეთის საზღვრამდე. ხელშეკრულების მე-4 მუხლით რუსეთმა ვალდებულია იკისრა, არიან საქართველოს უდავო შემადგენელ ნაწილებად აღიაროს თბილისის, ქუთაისის და ბათუმის ყველა მაზრები და ოლქები, აგრეთვე ზაქათალისა და სოხუმის ოლქი, გარდა შავი ზღვის გუბერნიების ნაწილებისა, რომელიც გადადის საქართველოს საზღვრებში პირველი და მესამე მუხლების ძალით. რუსეთმა ასევე მზადყოფნა გამოთქვა საქართველოს შემადგენელ ნაწილად ცნოს ყოფილი სანაძესტნიკოს ესა თუ ის ნაწილი, რომელიც აღნიშნული ხელშეკრულებით გადავიდა მის ხელში ამ სახელმწიფო ერთეულებთან დადებული ხელშეკრულების ძალით. ხოლო რუსეთ-საქართველოს შორის 1920 წლის 7 მაისს დადებული ხელშეკრულების დამატებითი შეთანხმების 1-ლი მუხლის თანახმად საქართველოს და აზერბეიჯანის საზღვრების, და ზაქათალის ოლქის სადავო ნაწილების საკითხი გადაეცა გადასაწყვეტად შერეულ კომისიას. აღნიშნული შეთანხმება განუყოფელ ნაწილად იქნა აღიარებული, ხელშეკრულება და დამატებითი შეთანხმება რატიფიცირებას არ საჭიროებდა, ვინაიდან ხელმოწერისთანავე შევიდა ძალაში. ხელშეკრულებაში ვადა განსაზღვრული არ ყოფილა. ამრიგად, 1920 წლის 7 მაისს საბჭოთა რუსეთსა და საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას შორის გაფორმდა ძალზე მნიშვნელოვანი სამართლებრივი აქტი, რომელმაც განამტკიცა სტატუსი საერთაშორისო მასშტაბით, გაზარდა საქართველოს დამოუკიდებლობისადმი მსოფლიოს სახელმწიფოთა ნდობა. ამით საფუძველი ჩაეყარა ახალ თანასწორუფლებიან ურთიერთობებს რუს და ქართველ ხალხებს შორის.¹ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთის სფსრ რესპუბლიკის სახკომსაბჭოს 1919 წლის 15 ივლისის

1. ლ. თოიძე, „ქართული დიპლომატია“, ტომი I, გვ. 193. თბ. 1994 წ.

დირექტივით ადმინისტრაციული საზღვრების გამოჯენის საკითხი შინსახკომს უნდა გადაეწვეთა. 1920 წლის თებერვალში სრულიად რუსეთის ცენტრალურ აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმთან შეიქმნა ადმინისტრაციული კომისია, რომელსაც დაეკისრა ახალი ადმინისტრაციული გამოჯენის პრინციპების შემუშავება. აქედან გამომდინარე, საქართველოს რესპუბლიკასა და რუსეთის სფს რესპუბლიკას შორის ადმინისტრაციული საზღვრის საბოლოო გაფორმება დაიწყო 1921 წელს და მას საფუძვლად დაედო ახალი ადმინისტრაციული დაყოფის დებულება, რომელიც სრულიად რუსეთის მე-8 მოწვევის ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა 1921 წლის მარტში მიიღო. საზღვრის შეკვლის საკითხს იმ პერიოდში წყვეტდა სრულიად რუსეთის ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტთან არსებული ადმინისტრაციული კომისია, მასთან გამოცემული ცირკულარებისა და ინსტრუქციების ბაზაზე. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია: იმ საკითხთა განხილვის წესი, რომლებიც ცალხმობივ დაყოფას ეხება—1922 წლის 18 მაისისა; ტერიტორიის გადაცემის წესი, 1923 წლის 21 ნოემბრისა.¹

ინფორმაცია საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ გარდაქმნათა შესახებ რუსეთის იმპერიაში ყოფნისას და რსფსრ-ს ნორმატიული აქტების ნუსხა, რომელიც აწესებდა ან ცვლიდა საქართველოს სსრ რესპუბლიკასთან მომიჯნავე ადმინისტრაციული ერთეულების საზღვრებს 1987 წლის მდგომარეობით (საქართველოს ჩრდილოეთი საზღვარი) თან ერთვის №1-ლი დანართის მიხედვით.²

1. Сулькевич С.И. Административно-политическое строение Союза СССР. (материалы о территориальных преобразованиях с 1917 г. по 1 июля 1925 г.). Государственное издательство, Ленинград, 1926 г., стр. XIV.

2. Систематическое собрание законов РСФСР, действующих на 1-е января 1928 года (7 ноября 1917 г. - 31 декабря 1927 г.), том первый. Юридическое издательство НКЮ РСФСР, Москва, 1929 г.

განსახილველი პერიოდისათვის, 1921-1927 წლებში საქართველოს არქივებში მიკვლეული არ არის დოკუმენტები მიწათმოწყობის განხორციელების დროს საქართველო-რუსეთის საზღვრის გამო წარმოქმნილი დავის შესახებ. ასევე მიკვლეველია რაიმე დოკუმენტი მიწათმოწყობის დარგში უფლებათა დარღვევებისა და მოშლილი მფლობელობის აღდგენის თხოვნა-მიმართვების შესახებ.

1920 წლის 12 ივნისს საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და ადერბეიჯანის სოციალისტურ რესპუბლიკას შორის დაიდო საზავო ხელშეკრულება. მისი მეორე მუხლით მხარეებს შორის საზღვრად დაიდო ბორჩალოსა და ყაზახის მაზრებს შორის გაკლებული საადმინისტრაციო ხაზი, რომელიც იწყება სომხეთის ზონიდან, გადადის პოვერჩაშის მთაზე, შემდეგ გადაივლის ვარტიშის მთას საადმინისტრაციო საზღვრის ხაზით ჩრდილო-აღმოსავლეთით მიმართულ წყაროებამდე; ეს წყაროები ორის ვერსის მანძილზეა ყიზილჩაის მთის სამხრეთ-აღმოსავლეთით; იქიდან საზღვარი მოდის პირობით ნაგულისხმევი ხაზით ტარსასა და ბაბაკირის მთების ქედს გადაღმა მის აღმოსავლეთით ფერდობებზე, წითელ ხიდს შუა გაუელის, მერმე გაპყვება ძველ საზღვარს, რომელიც ხრამსა და მტკვარს მისდევს. შემდეგ ფოილოს ხიდს გაუელის შუაზე, იქიდან წავა ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით ძველ საადმინისტრაციო საზღვრით იალალჯისის ქედამდე, მერე სამხრეთ-აღმოსავლეთისაკენ დაუხვევს ძველ საადმინისტრაციო საზღვრით პლან-ტუკენის მთის სამხრეთ კალთების ბოლომდის, მერე გაემართება ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ საადმინისტრაციო ხაზით და ასე მიდის ზაქათალის ოლქის მიჯნამდე (რუკა დიუმ 5 ვერსიანის).

მესამე მუხლით წითელი ხიდისა და ფოილოს ხიდის წინა მდებარე ზონები, აგრეთვე მტკვრის მარცხენა ნაპირი, აზერბაიჯანის მიწა-წყალზე ცნობილი იქნა ნეიტრალურ ადგილებად ერთი წლის განმავლობაში დღიდან ამ

ხელშეკრულების დადებიდან შემდეგ საზღვართა შორის.

1) ყაზახის მაზრაში ის მიწა-წყალი, რომელიც შემოზღუდულია ინჯა-სუს მდინარითა და ბორჩალოსა და თბილ. მაზრის საადმინისტრაციო საზღვრითა, 2) ყაზახის მაზრაში ის რაიონი, რომელსაც საზღვრავს ზაზი სოფელ ყიზილ-ჰაჯალისა, ფეიქალისა, სადგ. შაქარლი და ღლია მტკვრისა იმ ჭალებთან, რომელიც პასან-სუს შესართავის დასავლეთით იმყოფება, იქიდან პირდაპირი ზაზი წავა ჩრდილო-აღმოსავლეთით ჩობან-დაღის ქედის დასავლეთ კალთების ბოლომდის და შემდეგ ჩობან-დაღის ქედით სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით სიღნაღის მაზრის საადმინისტრაციო მიჯნამდე. ყველა ჩამოთვლილი სანაპირო დასახლებული ადგილია განსაკუთრებით (იხ. რუკა დიუმ. 5 ვერსიანი).

მე-4 მუხლის მე-3 პუნქტით ნეიტრალური ზონების ტერიტორიაზე არ შეიძლება არაერთგვაროვანი სიმაგრის აგება და არც ჯარის შეყვანა; ადმინისტრაცია და მმართველობა აზერბაიჯანის მხარის უნდა დარჩენილიყო, წითელ ხიდს საქართველოს მხრიდან დაიკავდა ქართველთა სადარაჯო, ხოლო აზერბაიჯანის მხრიდან აზერბაიჯანის სადარაჯო. საქართველოს უფლება ეძლეოდა ხიდით თავისუფლად ესარგებლა ტარსისა და ბაბაქირის მთაში მიმოსვლისათვის. მე-6 მუხლის შესაბამისად ზაქათალის ოლქის საკითხი გადაეცა საარბიტრო კომისიას, რაც გათვალისწინებული იყო რუსეთ-საქართველოს 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებაზე 12 მაისის დამატებითი შეთანხმებით. ვიდრე საარბიტრო კომისიის მიერ ეს საკითხი არ გადაწყდებოდა, არც ერთ მხარეს არ ეძლეოდა ნება ზაქათალის ოლქში ახალი ჯარის შეყვანაზე. აღნიშნული მუხლის შენიშვნაში ნათლად ჩანს, რომ ზაქათალის საქმის შესახებ შეთანხმება ვერ მოხერხდა მხარეთა სხვადასხვა აზრის გამო. იმავე დღეს, 1920 წლის 12 ივნისს, მხარეთა შორის დადებული იქნა დამატებითი მორიგება, რომლის მე-3 მუხლით საქართველოს რესპუბლიკა კისრულობდა ფიილის

ხიდის აღდგენას, ხოლო ხიდის აღდგენისათვის საჭირო თანხები ორივე მხარეს უნდა გაეღო. აღნიშნულ ხელშეკრულება დამატებით მორიგებასთან ერთად რატიფიცირებულ იქნა 1920 წლის 25 ივნისს საქართველოს დამფუძნებელი კრების მიერ. 1921 წლის 14 იანვარს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა აზერბაიჯანის საგარეო საქმეთა კომისარიატში გაგზავნა ნოტა, სადაც აღნიშნულია, რომ აზერბაიჯანის მხარემ აქსტაფის ხელშეკრულების მე-4 მუხლი დაარღვია და ზაქათალაში დამატებითი ჯარი შეიყვანა.¹

1920 წლის 2 დეკემბერს აღექსანდროპოლში-გვიმრში (ლენინაკანში) თურქეთსა და სომხეთს შორის დაიდო სამშვიდობო ხელშეკრულება, რომლის მე-2 მუხლით განისაზღვრა სომხეთსა და თურქეთს შორის საზღვარი, ხოლო მე-12 მუხლი ითვალისწინებდა მხარეთა ვალდებულებას მეორე ქვეყნის პირებისა და სავაჭრო საქონლის თავისუფლად გატარებაზე, როგორც სარკინიგზო, ასევე სხვა გზებით და უარს აცხადებდა სატრანზიტო კანონებზე. სომხეთის მთავრობამ უარი განაცხადა აგრეთვე სატრანზიტო კანონის შესრულებაზე, რომელიც თურქეთს, აზერბეიჯანს, ირანსა და საქართველოს შორის სავაჭრო საქონლის, ვაგონების და სატვირთო მანქანების და ტრანზიტით გაგზავნას ეხებოდა.²

1920 წლის 26 დეკემბრის სხდომაზე დამფუძნებელმა კრებამ განიხილა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველი კონსტიტუციის პროექტი. მომხსენებელმა პ.საყვარე-

1. საქ. კომ. პარტ. ცენტრ. და თბილისის კომიტეტების ყოველდღიური გაზეთი „საქართველოს კომუნისტი“, 1920 წლის 29 ივნისი (№10). საქართველოს სოც. დემოკრ. მუშ. პარტ. ცენტრ. კომიტ. გაზეთი „ერთობა“ 1920 წლის 25 ივნისი (№141).

2. 1920 წლის 2 დეკემბრის თურქეთისა და სომხეთის სამშვიდობო ხელშეკრულება ფრანგ. ენაზე, გვ. 6. ხელშ. ასლი მოპოვებულია თურქეთის საგარეო საქ. სამინ. ბიბლიოთეკიდან (ასლი ინახება ავტორთან - მ.ხ.).

ლიძემ ტერიტორიის საკითხს არსებული სახელმწიფოებრივ-სათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა მიანიჭა, შეუძღვებოდა მნიშვნა სახელმწიფოს არსებობა განსაზღვრული ტერიტორიის გარეშე, ამიტომ კონსტიტუციაში აუცილებლად უნდა დაფიქსირებულიყო ტერიტორიის ხელშეუხებლობის საკითხი. მისი სიტყვებით, არავის არ შეუძლია გაჰყიდოს და გაჰყოს, დაანაწილოს საქართველოს ტერიტორია. მაგრამ ამ საკითხს ჰქონდა მეორე მხარეც – სადავო მიწები. საკითხის განხილვის დროს აღინიშნა, რომ სადავო ტერიტორიების შესახებ საკითხის გადაჭრა შეიძლებოდა მხოლოდ საკანონმდებლო ორგანოს საშუალებით, ადმინისტრაციული დაყოფაც საკანონმდებლო წესით უნდა მომხდარიყო. პ. საყვარელიძემ წამოაყენა აგრეთვე ავტონომიის პრინციპი. ავტონომიურ საფუძველზე მოეწყობოდნენ აფხაზეთი, სამუსლიმანო საქართველო და ზაქათალა, მაგრამ ავტონომია არავითარ შემთხვევაში არ მოასწავებდა სახელმწიფოს სახელმწიფოში, მას არ უნდა დაეზიანებია სახელმწიფოს მთლიანობა.¹

1921 წლის 21 თებერვალს დამფუძნებელი კრების მიერ მიღებულ იქნა საქართველოს კონსტიტუცია, რომლის მე-6 მუხლით სახელმწიფოს ტერიტორიის გაცემა, დანაწილება და გაყიდვა შეუძლებელი იქნებოდა. სახელმწიფო ტერიტორიის გაფართოება ან სადავო საზღვრების შესწორება შეიძლებოდა მხოლოდ კანონმდებლობის წესით. მე-7 მუხლით განისაზღვრა, რომ ადმინისტრაციული დაყოფა და თვითმმართველ ერთეულთა საზღვრების დაწესება და შეცვლა უნდა მომხდარიყო მხოლოდ კანონმდებლობის წესით. კონსტიტუციის 107-ე მუხლით საქართველოს რესპუბლიკის განუყოფელ ნაწილებს აფხაზეთის სოხუმის ოლქს,

1. საქ. სოც. დემოკრატ. მუშათა პარტიის ვაზეთი „ერთობა“, 1921 წლის 14 იანვარი.

სამუსლიმანო საქართველოს (ბათუმის მხარეს) და ზაქათალას (ზაქათალის ოლქს) მიენიჭათ ადგილობრივ საქმეებში ავტონომიური მმართველობა.¹

მენშევიკურმა მთავრობამ ძალიან ცოტა დროში (ორწელიწადნახევარში) ყველა ღონე იხმარა იმისათვის, რომ სამართლებრივად გაემიჯნა რუსეთ-საქართველოს საზღვარი 1920 წლის რუსეთ-საქართველოს 7 მაისის ხელშეკრულების, საქართველო-აზერბაიჯანის საზღვარი 1920 წლის 12 ივნისის ხელშეკრულების საფუძველზე და მიიღო კონსტიტუცია, რომლის ძალითაც დააკანონა საქართველოს საზღვრებში აფხაზეთის სოხუმის ოლქი, სამუსლიმანო საქართველოს-ბათუმის მხარე და ზაქათალა-ზაქათალის ოლქი, მათ მხოლოდ ადგილობრივ საქმეებში მისცა ავტონომიური მმართველობის უფლება (ამ დროისათვის საქართველოს ტერიტორიის ფართობი შეადგენდა 82,8 ათასი კვ.კმ-ს ყარსის ოლქის გარეშე, რომლის ფართობი იყო 19,2 ათასი კვ. კმ. იხ. რუკა-სქემა №1 დანართში, ფართობი აღებულია 1902 წლის კავკასიის კალენდრის სტატისტიკური მონაცემებიდან).¹ მენშევიკურმა მთავრობამ ვერ მოასწრო 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულების მე-3 მუხლის მე-2), 3), 4) ქვეპუნქტებით გათვალისწინებული უღელტეხილებისა და ნეიტრალური ტერიტორიების სამართლებრივად მოწესრიგება. თუმცა ამის გასამართლებელი მიზეზი ნამდვილად ჰქონდა. ისტორიულად ცნობილია, რომ 20-იანი წლების დამლევს რუსეთს უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა დაეკრო საქართველო, ვინაიდან საქართველოს გეოგრაფიულ მდებარეობას, წიაღისეულს, უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიულ და ეკონომიკურ გზებს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონია კავკასიაში რუსეთის პოზიციების განმტკიცებისათვის. როგორც ისტორიულ მასალებშია აღწერილი, ბოლო დროს რუსეთი

1. Кавказский Календарь 1902 г. Данные о пространстве Кавказского Края, стр.22, стр.24., стр.36, стр.38.

ანგარიშს აღარ უწევდა 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებას და ყოფილა სასაზღვრო პროვოკაციებისა და დივერსიული აქტების მოწყობის ფაქტები. საქართველოს საინჟინერო-ორგანოები გარკვეულ რეაგირებას ახდენდნენ რუსეთის მიერ ხელშეკრულების დარღვევაზე. ასევე ყოფილა მცდელობა, როდესაც რუსეთი თვითონ ადანაშაულებდა საქართველოს თითქოს ეს უკანასკნელი არღვევდა რუსეთ-საქართველოს შეთანხმებას.¹ საომარი მოქმედებების გამო მენშევიკურმა მთავრობამ ვერ მოახერხა, საქართველო-სომხეთსა და საქართველო-თურქეთს შორის საზღვრის სამართლებრივი გამიჯვნა. 1920 წლის დამლევსა და 1921 წლის დასაწყისისათვის ბოლშევიკებს მაინც მოეწონებოდა არსებობდა საქართველოში მენშევიკური მთავრობის წინააღმდეგ შეიარაღებული აჯანყების დაწყებისა და გამარჯვებისათვის. ეს გაითვალისწინა საქართველოს კ.პ. ცკ-მა და მიიღო დადგენილება შეიარაღებული აჯანყების მომხადების შესახებ. 16 თებერვალს შეიქმნა საქართველოს რევოლუციური კომიტეტი, რომელმაც დახმარება სთხოვა საბჭოთა რუსეთს. საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის თხოვნით დასახმარებლად მოსული წითელი არმიის ნაწილები 1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოს დედაქალაქ-თბილისში შემოვიდნენ. რევოლუციურმა კომიტეტმა საქართველო საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოაცხადა.²

1921 წლის 16 მარტს რუსეთსა და თურქეთს შორის დაიდო მეგობრობის ხელშეკრულება, რომლის 1-ლი მუხლის მე-3 აბზაცით თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი საზღვარი განისაზღვრა: ხაზით, რომელიც იწყება შავი ზღვის სანაპიროზე

1. ლ.თოიძე, „ქართული დიპლომატია“, ტომი 1, თბ. 1994 წ., გვ. 197.
 2. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი „საქართველოს სსრ“, გვ.83, თბ. 1981 წ.

მდებარე სოფელ სარფიდან და გადადის ხედის მთის გავლით შავშეთის მთისა და ყანი დაღის მთის წყალგამყოფი ზანთის რომელიც შემდეგ მიემართება არდანისა და ყარსის სანჯაყების ჩრდილო-აღმოსავლეთით საზღვრის – მდინარე არფაჩისა და მდინარე არაქსის ტალღეების გავლით ქვემო ყარასუს შესართავამდე (საზღვრის დაწვრილებითი აღწერა და მასთან დაკავშირებული საკითხები განსაზღვრულია პირველ (ა) და (ბ) დანართში (იხ. რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულება) და თანდართულ რუკაზე, რომელსაც ხელს აწერენ ხელშეკრული მხარეები). მე-2 მუხლით თურქეთი თანახმაა საქართველოს დაუთმოს სუვერენიტეტი ქალაქ ბათუმის ნავთსადგურსა და საზღვრიდან ჩრდილოეთით მდებარე ტერიტორიაზე, რომელიც აღნიშნულია ამ ხელშეკრულების 1-ლ მუხლში, და ბათუმის ოლქის დანარჩენ ნაწილზე, ამასთან იმ პირობით, რომ: ამ მუხლში აღნიშნული ადგილმდებარეობათა მოსახლეობა აღმოსავლეთით თვალსაზრისით ისარგებლებს ფართო ადგილობრივი ავტონომიით, რომელიც თითოეულ თემს უზრუნველყოფს კულტურული და რელიგიური უფლებებით და მოსახლეობას მიეცემა შესაძლებლობა დააწესოს თავისი მდგომარეობისადმი მიწის კანონი, ხოლო თურქეთს მიეცემა თურქეთში გასაგზავნი ან იქიდან გამოსაგზავნი ყოველნაირი საქონლის ბათუმის ნავსადგურის გავლით თავისუფალი ტრანზიტის საშუალება, უბაჟოდ, ყოველგვარი დაფონებისა და გადასახადებით დაბეგვრის გარეშე, ამავე დროს თურქეთისათვის იმ უფლების მინიჭებით, ისარგებლოს ბათუმის ნავსადგურით სპეციალური მოსაკრებლების გადახდის გარეშე¹. 1921 წლის 16 მარტის რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულებით

1. Дипломатический словарь, том III, Издательство «Наука», 1986 г., стр.312, стр.313.

-Сулькевич С.И. Административно-политическое строение Союза ССР. Гос. изд. Ленинград, 1926 г., стр.279.

დადგინდა თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ საზღვარი და ამ დროისათვის საქართველომ დაკარგა არტაანის, ერდნისის, ტერიტორია, რომელიც 1921 წლის 21 თებერვლის საქართველოს კონსტიტუციის 107-ე მუხლის ძალით შედიოდა საქართველოს საშუსლიძანო ბათუმის მხარის შემადგენლობაში (შედარებისთვის იხილეთ დანართში რუკა-სქემა №1 და №2).

1921 წლის 21 მარტს საქართველის რევკომმა გამოსცა დეკლარაცია აფხაზეთის დამოუკიდებლობის შესახებ¹.

1921 წლის 5 აპრილს საქართველოს სსრ რევკომის მიერ მიღებულ იქნა №27 დეკრეტი, რომლის 1-ლი მუხლით რევოლუციური კომიტეტი გახდა საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის უზენაესი საკანონმდებლო, განმკარგულებელი ორგანო.

რევოლუციური კომიტეტი იწვევდა სრულიად საქართველოს საბჭოთა ყრილობას, რომელსაც წარუდგენდა თავის მოღვაწეობის შესახებ მოხსენებას ანგარიშის სახით, საერთო პოლიტიკისა და ცალკე საკითხების შესახებ.

რევოლუციონური კომიტეტი იხილავდა და ამტკიცებდა კომისრების მიერ შეტანილი დეკრეტებისა და სხვა წინადადებათა პროექტებს, აგრეთვე დამოუკიდებლად გამოსცემდა დეკრეტებს, დადგენილებებს და სხვ. ამ დეკრეტის მუხლებზე იმიტომ ვამახვილებ ყურადღებას, რომ ნათელი იყოს შემდგომი საკითხის განხილვისას დაშვებული ნებისითი თუ უნებლიე შეცდომების არსებობა.²

1921 წლის 2-3 ივლისს ქ. ტფილისში ჩატარდა ბოლშევიკების კომუნისტური პარტიის კავკასიის ბიუროს პლენუმი, რომელშიც მონაწილეობდნენ საქართველოს, სომხეთის, აზერბაიჯანის კომუნისტურ პარტიათა

1. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი „საქართველოს სსრ“, თბ., 1981 წელი, გვ. 96.

2. საქ. სსრ. კანონთა, საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებ. და მთავრობის დადგენილებათა ქრონოლოგიური კრებული, 1921-1940 წლ. ტომი 1, გვ. 6, თბ. 1959 წ.

ცენტრალური კომიტეტების წევრები, ტფილისის და ბაქოს პროფესიული საბჭოების პრეზიდიუმის წევრები და კავკასიის არმიის რევოლუციური სამხედრო საბჭოს წევრები, პლენუმის მუშაობაში მონაწილეობდა ი. ისტალინი. ამიერკავკასიაში პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ მოხსენებით გამოვიდა ს. ორჯონიკიძე. პლენუმმა აუცილებლად ჩათვალა ამიერკავკასიის რესპუბლიკებსა და რსფსრ შორის სამხედრო, სავაჭრო და საფინანსო-სამეურნეო ხელშეკრულების დადება. აღინიშნა, რომ ამიერკავკასიის სახელმწიფოების ზოგიერთი ხელმძღვანელი მუშაკი რიგ საკითხთა განხილვისას, როგორცაა საგარეო ვაჭრობა, რესპუბლიკების ტერიტორიალური გამიჯვნა, საბაჟოებისა და სკონტროლო პუნქტების გაუქმება, აქვთ გადახრა ნაციონალიზმისაკენ... ამიტომ პლენუმი სთავაზობს აზერბაიჯანის, სომხეთის და საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტებს, შკაცრად შთაავონონ პარტიის ყველა წარმომადგენელს მსგავსი საკითხების გადაწყვეტისას განსაკუთრებით იხელმძღვანელონ რესპუბლიკების მშური კავშირის მშრომელთა მასების ინტერესებიდან.¹

1921 წლის 5 ივლისს ამიერკავკასიის რესპუბლიკების შიგა საზღვრების დარეგულირების კონფერენციამ, მიიღო დადგენილება აზერბაიჯანის სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკასა და საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკას შორის სასაზღვრო ხაზის შესახებ. პირველ პუნქტში აღნიშნულია, რომ აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკასა და საქართველოს სს რესპუბლიკას შორის პოლიტიკური საზღვარი უცვლელი რჩება, რამდენადაც ეს განსაკუთრებულად დათქმული არ არის მომდევნო მუხლებში.

1. «Очерки истории Коммунистических организаций Закавказья» Часть вторая, 1921-1937 г.г. Издательство ЦККП Азербайджана, Баку, 1971 г.

მე-2 პუნქტით აზერბაიჯანსა და საქართველოს შორის ყარაიას ველის შესახებ საკითხზე კონფერენცია ადგენს ცნობილ იქნას ყაზახის მაზრის გლეხების განსაკუთრებულ მფლობელობასა და სარგებლობაში ყარაიას ველის ტერიტორია შემდეგ ფარგლებში: შენარჩუნებულია რა არსებული სახელმწიფო საზღვარი აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკასა და საქართველოს სს რესპუბლიკას შორის, ფაქტობრივი სარგებლობის საზღვარი იწყება წითელი ხიდიდან მდინარე ხრამზე და ვრძელდება ბეიქ-ყაისიქის სადგურამდე, შუიცავს მას, მიდის ყირიშლის მთამდე, აღწევს ქეშიშ-გზის მთამდე, შემდეგ უშვება სამხრეთ- აღმოსავლეთით და შიხლუ-ქარავან-ელდის უღელტეხილის გავლით კვეთს დიდ ვზას, უხვევს ჩრდილოეთისაკენ, ადის რა დებსიზინ დაღზე, კვეთს არამ-დიარეს ხრამს, შემოუვლის ქეთანას, აღწევს ყაოაგირის მთამდე, მიდის მდინარე იორამდე, მასზე გაყოლებით კი ქესამალის მიჯნამდე და შემდეგ მიემართება სახელმწიფო საზღვრის გაყოლებით (5-კერსიანი რუკა, დოუმებში).

შენიშვნა: ყაზახის მაზრის გლეხების სამფლობელო საზღვრების ზუსტი დაწესება კეთდება განსაკუთრებულ შერეულ კომისიას, რომელიც შემადგენელია უნდა შემდეგს ამ ხელშეკრულების დადებისას ორი კვირის შემდეგ. ა) ყაზახის მაზრის გლეხების საქმანობას, რომელიც ფაქტობრივად სარგებლობენ და ფლობენ ამ ველს, აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკის კონსტიტუციით ყოველმხრივ წარმართავს ყაზახის მაზრის აღმასკომი. მე-3 პუნქტში სათქამაო, რაც შეეხება ელდარის ველს, კონფერენციამ დაადგინა და მე-2 პუნქტში აღნიშნულ კომისიას დაავალა ამ ველის ფაქტობრივი მდგომარეობის დადგენა და ადგილზე დამკვიდრება. მე-4 პუნქტით ზაქათალის საკითხზე კონფერენცია ადგენს: საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა უარს აცხადებს ზაქათალის ოლქის მიმართ ყოველგვარ პრეტენზიაზე სახელმწიფო საზღვრების ფარგლებში, რის შესახებაც საქართველოს რეკომი შესაბამის დეკლარაციას გამოსცემს. მე-5 პუნქტით ორივე მაზრის გლეხები უზრუნველყოფილი იქნებიან საძოვრების, საშობაძარო და სხვა სავარგულების დაუბრკოლებრივი სარგებლობით, როგორცადაც ადრე ისინი ფაქტობრივად

სარგებლობდნენ.¹ ხელოვნურები: ფ. მახარაძე, ნ. ნარიძისძე, კ. ტიფლიძე, 1921 წლის 5 ივლისი (ტექსტი ნათარგმნი რუსულიდან, ქართულად ჩვენს მიერ 1921 წლის 3 ოქტომბრის №225/426 გაზეთ „კომუნისტ ში“ გამოქვეყნებული სტატიიდან, რომელსაც პეკია აზერბაიჯან-საქართველოს სასაზღვრო ხელშეკრულება და ძალიანად სტატიამში ვადმოცემულია მხოლოდ კონფერენციის დადგენილება, რომელიც ინახება საქართველოს სახელმწიფო არქივში, ფ. ი. 379-3 ფ.288. აღწ.1. გვ.14, დედანი არქივში არ აღმოჩნდა.

კვლევის დროს მრავალჯერ მოვიხიეთ საჯარო და სხვა ბიბლიოთეკებშიც, მაგრამ კონფერენციის ჩატარებისა და მისი დადგენილების შესახებ პრესაში ინფორმაციაც არ გამოქვეყნებულა. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ სახელმწიფო არქივის მასალებიდან ამოღებული 1921 წლის 3 ოქტომბრის „კომუნისტი“, რომელსაც არ აწერია ვისი ორგანოა საქართველოს გაზეთი არ არის, ვინაიდან აღნიშნული გაზეთი რუსულ ენაზე იმ დროისათვის საქართველოში არ იბეჭდებოდა, ხოლო გაზეთის ნომერი საერთოდ არ დაემთხვა იმდროინდელ საქართველოს „კომუნისტის“ გაზეთის ნომრებს მაგრამ საჯარო ბიბლიოთეკაში აღმოჩენილ იქნა აზერბაიჯანის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური და ბაქოს კომიტეტის ყოველდღიური გაზეთი „კომუნისტი“ რუსულ ენაზე, 1921 წლის 17 ივლისის ჩათვლით, რომლის ნომერია 125, კალენდარული გამოთვლით №225 ზუსტად ემთხვევა 3 ოქტომბერს და შეიძლება ჩავთვალოთ, რომ საქართველოს არქივის მასალა აღებული არის აზერბაიჯანის 1921 წლის 3 ოქტომბრის „კომუნისტიდან“. კონფერენციის დადგენილების მე-4 პუნქტში აღნიშნულია აგრეთვე, რომ: საქართველოს რეგკომი გამოსცემს

1. Газета «КОММУНИСТ» от 3 октября 1921 г. №225/426, орган центрального и Бакинского Комитетов Азербайджанской Коммунистической партии (большевиков) АЗЦИКа и матросских депутатов.

დეკლარაციას. მიუხედავად მრავალი მცდელობისა, ვერ იქნა მიკვლევული პრესაში დეკლარაციის მიღების გამოქვეყნებული ქრონიკული მასალაც კი.

1921 წლის 16 ივლისს საქ. სსრ რევკომმა მიიღო №54 დეკრეტი აჭარის ავტონომიური სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის მოწყობის შესახებ. 1-ლი მუხლით აჭარის ავტონომიური სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა განისაზღვრა, როგორც ნაწილი საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკისა, იმ ტერიტორიის ფარგლებში, რომელიც ამჟამად უჭირავს აჭარის ხალხს შემდეგი საზღვრებით: ჩრდილოეთით და აღმოსავლეთით – ბათუმის ოლქის არსებული ადმინისტრაციული საზღვარი, ხოლო სამხრეთით და სამხრეთ-აღმოსავლეთით – საქართველოს სსრ და ოსმალეთს შორის არსებული სახელმწიფო საზღვრის ხაზი, ცენტრი ქალაქი ბათუმი.¹

1921 წლის 13 ოქტომბერს ხელმოწერილ იქნა ხელშეკრულება სომხეთის, აზერბაიჯანის და საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკებისა ოსმალეთის დიდი ეროვნული ცრილობის მთავრობასთან. ხელშეკრულების პირველი მუხლით მხარეები ბათილად და ძალადაკარგულად ცნობენ ყველა ხელშეკრულებას, დადებულს იმ მთავრობათა მიერ, რომლებიც წინათ აზორციელებდნენ სუვერენიტეტს ხელშემკვრელი მხარეების ტერიტორიაზე და რომელიც ეხებოდა ხსენებულ ტერიტორიებს, აგრეთვე მესამე სახელმწიფოებთან დადებულ იმ ხელშეკრულებებს, რომელიც შეეხებოდა ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს. ამავე მუხლით აღიარეს, რომ რუსეთ-ოსმალეთის ხელშეკრულება, დადებული 1921 წლის (1337)16 მარტს, ამ მუხლის მოქმედებას არ

1. საქ. სსრ კანონთა, საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა და მთავრობის დადგენილებათა „ქრონოლოგიური კრებული“, 1921-1940 წ. ტომი I, თბ. 1959 წ., გვ. 18.

ექვემდებარებოდა. ხელშეკრულების მეოთხე მუხლით თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთის საზღვარი განისაზღვრა ხაზით, რომელიც იწყება შავი ზღვისპირას მდებარე სოფ. სარფთან, გაივლის მთა ხედის-მთაზე, წყალთა გამყოფი ხაზით მთა შავშეთი-მთა კანნი-დალი, მიჰყვება წინანდელ ჩრდილოეთ-აღმინისტრაციულ საზღვარს არტაანის და ყარსის ოლქებისას – მდინარე არფა ჩაისა და არაქსის ტალევეზე ქვემო ყარა-სუს შესაფარავამდე.

ხელშეკრულების I და II დანართით ჩრდილო-აღმოსავლეთის საზღვარი ოსმალეთისა დადგენილია შემდეგნაირად (თანახმად რუსეთის გენერალური შტაბის რუკით, მასშტაბი 1/210.000–5 ვერსტი დიუშუე):

სოფელი სარფი შავ ზღვაზე-მთა ჯარაშალვარი (5-014), შემდეგ წყალთა გამოყოფაზე რ. ც.-სიან (.....), რომელიც მდებარეობს სოფელ ზემო მარადასის ჩრდილოეთით, გადაჭრის მდინარე ჭოროხს სოფელ ზემო მარადასის ჩრდილოეთით და შემდეგ მისდევს სოფელ საბურის ჩრდილოეთით, მთა ხედის მთა (7.052)-მთა ქვაკაბე – სოფელ ქავთარეთ – წყალთა გამყოფი ხაზი მთა მეძიბნა – მთა გერათკესუნი (6.467) – მისდევს შემდეგ მთა კოფრას (7.910) წყალთა გამყოფ ხაზს და შავშეთის ქედის დასავლეთი შტოთი გამოდის ყოფილი ართვინის ოლქის ძველ ადმინისტრაციულ საზღვარზე, მისდევს შავშეთის ქედს, გამოდის მთაზე სარიჩაი (ყარა-ისსალ) (8.478) – ყვირილის უღელტეხილი, ხოლო აქედან გამოდის ყოფილი არტაანის ოლქის ძველ ადმინისტრაციულ საზღვრებზე, მთა კანნი-დალთან, აქედან მიემართება რა ჩრდილოეთით, მიდის მთასთან თლაღი (გრმანი) (8357), მისდევს რა არტაანის ოლქის წინანდელ ჩრდილო აღმოსავლეთით მდინარესთან ფოცხვა-ჩაი და მისდევს ამ მდინარეს სამხრეთისაკენ სოფელ ჩანჩხარის პუნქტამდე, აქ სტოვებს ამ მდინარეს და მიდის რა წყალთა გამყოფზე, გამოდის მთაზე აირილიანბამი (8512), გასდევს მთებზე კელლე-თაფა (8463)– მთა ხარმან-თაფა (9709), მიაღწევს

მოამღე ყარსის სერი (9681) და მისდევს მდინარეს კარხაბეთ-ჩაის ვიღრე მდინარე მტკვრამდე, აქედან მისდევს მდინარე მტკვრის ტალღებს პუნქტამდე სოფ. კართანაკევის აღმოსავლეთით, სადაც შორდება მდ. მტკვარს, გასდევს რატბა ყარა ოღლის (7259) წყალთა გამყოფ ხაზს, საიდანაც სჭრის ორ ნაწილად ტბა ხოზაფინის, გამოდის მწვეკრვალზე 7580 (7560), ხოლო აქედან მთაზე ვაკ-დალი (9. 152) მდღის მთებზე უჩ-თაფალარი (9783), სადაც თავდება საზღვარი საქართველოსთან და იწყება საზღვარი სომხეთთან;

აქვე უნდა განიხარტოს, რომ ხელშეკრულებას თან ერთვოდა რუკები, რომლებიც გატანილია საქართველოს არქივიდან. რუკებიც ხელმოწერილი იყო ხელშეკრული მხარეების მიერ, ხოლო ხელშეკრულების ტექსტში აღნიშნულია, რომ თუ რუკასა და ტექსტს შორის აღმოჩნდებოდა განსხვავება ასლთან შედარებით: უპირატესობა ენიჭებოდა ხელშეკრულების ტექსტს, შექმნილ კომისიას კი ევალებოდა ადგილზე სახელმწიფო საზღვრის გატარება. მეექვსე მუხლით ოსმალეთი დათანხმდა საქართველოს სუვერენიტეტი დაეთმო ბათომის ნავთსადგურზე, თვით ქალაქსა და იმ ტერიტორიაზე, რომელიც მდებარეობდა ხელშეკრულების მე-4 მუხლში აღნიშნული საზღვრის ჩრდილოეთით და შედიოდა ბათომის ოლქში. ამ მუხლითვე იქნა აღიარებული ბათომის ოლქის მოსახლეობაზე უპირატესობის მინიჭება ადმინისტრაციული მხრით ავტონომიის შენარჩუნებაზე და საადგილმამულო კანონების დადგენაზე. ამ მუხლისავე შესაბამისად ოსმალეთს მიეცემოდა თავისუფალი ტრანზიტის უფლება ბათომის ნავთსადგურის უბაჟო სარგებლობით. მე-7 მუხლით მოსაზღვრე ოლქების მცხოვრებლებისათვის დაცული იქნებოდა შეღავათიანი საბაჟო, საპოლიციო და სანიტარიული წესები, მე-8 მუხლით სანაპიროს მაცხოვრებლებს ნება ეძლეოდა საზაფხულო და საზამთრო სამოვრებით სარგებლობა საზღვრის მეორე მხარეზეც. მე-9 მუხლით მხარეები შეთანხმდნენ, რომ შავი ზღვისა და

სრუტეებისათვის საერთაშორისო სტატუსის მინიჭების უფლება გადასცენ სანაპირო ქვეყნების დელეგატებებსა და შემდგარ კონფერენციას, იმ პირობით, რომ კონფერენციის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებანი ზიანს არ მიაყენებდა ოსმალეთის სრულ სუვერენიტეტსა და ქ. კონსტანტინოპოლის უშიშროებას. ხელშეკრულება საჭიროებდა რატიფიცირებას გარდა 6, 14, 15, 16, 18 და 19 მუხლებისა, რომლებიც ძალაში შევიდა ხელისმოწერისთანავე. სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა მოხდა 1922 წლის 11 სექტემბერს ქ. ერევანში, რის შემდეგაც ხელშეკრულება ძალაში შევიდა.¹

1921 წლის 6 ნოემბერს ქ. ტფილისში ხელი მოეწერა დადგენილებას საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკასა და სომხეთის სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკას შორის საზღვრების შესახებ. ვინაიდან აღნიშნული დადგენილება ოფიციალურად პრესაში გამოქვეყნებული არ ყოფილა, გაცნობის მიზნით წარმოგიდგენთ დადგენილების ტექსტს სრულად.

Копия с копии

**Постановление о границах между С.С.Р.А. и С.С.Р.Г
6-го ноября 1921 г. Тифлис**

На основании состоявшегося полного соглашения между Революционным Комитетом ССР Грузии и Совета Народных Комиссаров ССР Армении устанавливаются следующие границы между обоими республиками: граница начинается с горы Уч-Тапаляр по извилистой линии с запада на восток до высоты 8456 доходит до перевала Ортул-Даг /8030/ и горы Окюз-Даг линия сворачивает к северо-востоку, а затем

1. გამოქვეყნებულია ს.კ.პ. ცენტრ. და თბილისის კომიტეტის და საქრეეკომის გაზეთ „კომუნისტში“ 1921 წლის 21 ოქტომბერს (№191)
- ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი 10, გვ. 630 „ფარსის ხელშეკრულება“.
- Дипломатический словарь, том II, издательство «Наука», Москва, 1985 г., стр.20 (КАРССКИЙ ДОГОВОР)

კვостоკუ, ოსტავლიან კ სევერუ ოზერო მადათინსკოე ი სელო ტროიშკოე, ა კ ოგუ სელ. ტათოი-ხარაბა, კარმირ-ხარაბა ი დარ-კეი დოხლია, ო გორე ლეილი-დაგ პრიამა ლინია პო ხრებტუ ნა სელ. ირსან-ჩაი პრიამა ნა ვისოტუ 798 – დალეე ნა ვისოტუ კულუ-ტაშ /885,5/ ვისოტუ 676 სელენია საატე ვისოტა 910, ვისოტუ 739 – სელენიე დჯანდარ – ვისოტა 735 – ვისოტა 694 სელენიე ახ-კერნი, პრიამა ლინია ნა სელენიე ოპრეტი – ვისოტა 492 – რავალინე ცერკვი უ სელენია ხოდჯორე – სელენია ვარდაძორ სტანცია სადახოლო – გრებენი ოტ ციფრე 1554 ოტო კ სევერუ ოტ სადახოლო, დალეე დო ვისოტე 2660 /გორე ტაპა-დაგ/ დალეე ნა ნადპისე «როდნიკ», ოტო კ სევერუ ოტ ნადპისე სკალე ხაჩა-კალა – გორე პოლუტლი-ბაში /კარტა 2 ვერ. ვ დოიმე/.

პრიმეჩანნიე: სელენიე ირსან-ჩაი, სელენიე საატე, დჯანდარ, ახკერნი, ოპრეტი, ხოდჯორე, ვარდაძორ, სადახოლო ოსტავლიან კ სევერუ ოტ უკაზანნიე ლინიე /ვ პრედელახ სსრ გრუზინ/.

Председатель Совета Народных
Комиссаров ССР Армении *А. Мясников*

Председатель Революционного
Комитета ССР Грузии *Б. Мдивани*

Верно: Управдел Кавбюро ЦЕРКП
С. Рабинович

С подлинным верно: Секретарь ОВС № 1

პირველ რიგში აღსანიშნავია, რომ ეს საკითხი დადგენილებით არ უნდა განსაზღვრულიყო მუშობელ რესპუბლიკასთან, მით უმეტეს, თვით დადგენილების ტექსტში მითითებულია - „სრულ შეთანხმებამდე“, მას აკლდა სათანადო ნორმატიული აქტისათვის აუცილებელი გეოგრაფიული, ეთნოგრაფიული და ეკონომიკური მხარეები ორივე რესპუბ-

1. копия с копии «Постановления» хранится в Государственном центральном Архиве новой истории Грузии. Фонд 607, оп 2, д. 3752, стр.8.

ლიკისაგან. თვით ტექსტი ფორმითა და შინაარსით არ ჰგავს ადმინისტრაციული საზღვრის დადგენის დოკუმენტს და დადგენილების შემთხვევაშიც დედანიც, სახელმწიფო არქივში ვერ იქნა მოპოვებული და წარმოდგენილია მხოლოდ დადგენილების ასლის ასლი (ს.ც.ა.ახ.ისტ. საქ. ფონდი 607 აღ.2. საქმე. 3752. გვ.8). ამასთან საქართველოს არქივებში მოკვლეული არ არის ვერსული რუკაც, რომელიც თან უნდა ერთვოდეს დადგენილებას. საქართველოს სსრ საბჭოების პირველი და მომდევნო ყრილობების გადაწყვეტილებებში ასევე არ არის ასახული 1921 წლის 6 ნოემბრის დადგენილებით სასაზღვრო ხაზის დამტკიცების საკითხი. დადგენილების ძალაში შესვლით, ვინაიდან მანადე საქართველო-სომხეთს შორის ადმინისტრაციული საზღვარი დაწესებული არ ყოფილა და იგი განისაზღვრებოდა თბილისის გუბერნიის ტერიტორიით, საქართველომ დაკარგა ალავერდისა და ლორეს ტერიტორია, რომელიც დადგენილების ხელისმომწერამდე საქართველოს ფარგლებში იყო. არის საწინააღმდეგო აზრიც, საქართველოს ფარგლებში ამ ტერიტორიების ყოფნას ადასტურებს 1926 წელს ლენინგრადში გამოცემული სსრ კავშირის ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური დაყოფის ცნობარიც, რომელიც შედგენილია სრულიად საკავშირო ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის ადმინისტრაციული კომისიის მონაცემების საფუძველზე 1925 წლის 1 ივლისისათვის არსებული მდგომარეობის მიხედვით (გვ. 200-238) ტფილისის გუბერნია მთლიანად შევიდა საქართველოს სს რესპუბლიკის შემადგენლობაში. (იხ. ამავე წიგნის დანართში 20 ვერსტიანი კავკასიის რუკა).¹

1. Сулькевич С.И. Административно-политическое строение Союза ССР. Государств. издат. Ленинград, 1926 г., стр.200-238.

1921 წლის 9 ნოემბერს საქართველოს სსრ რევოლუციონური კომიტეტის მიერ მიღებული დადგენილება №91, მთავრობის აქტების ძალაში შესვლა შესახებ. მისი 1-ლი პუნქტით მთავრობის აქტები, როგორცაა მაგალითად, დეკრეტი, დადგენილება, ბრძანება, განკარგულება და სხვ. საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის რევოლუციონური კომიტეტის, აგრეთვე ცალკე კომისარიატის მიერ გამოცემული სათანადო აქტები ძალაში შესულად ჩაითვლებოდა დღიდან მათი შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მოამბეში გამოქვეყნებისა, ხოლო ადგილობრივად – მიღების დღიდან შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მოამბის იმ ნომრის, სადაც დაბეჭდილია ზემოხსენებული აქტი, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ძალაში შესვლის დრო თვით აქტში იქნებოდა აღნიშნული. ეს დადგენილება ძალაში შევიდა დღიდან მისი გამოქვეყნებისა. საქართველოსა და სომხეთს შორის ხელმოწერილი დადგენილება არც შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის მოამბეში გამოქვეყნებულა, არც დადგენილების ძალაში შესვლის ვადა ყოფილა განსაზღვრული.¹

1921 წლის 15 ნოემბერს საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის დაიდო შეთანხმება აზერბაიჯანის სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკასა და საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკას შორის შიდა საზღვრების დაწესების შესახებ, რომლის ტექსტი, საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, სრულადაა მოყვანილი: ვავეცანით რა ამიერკავკასიის რესპუბლიკების შიდა საზღვრების დარეგულირების კონფერენციის დადგენილებით გათვალისწინებული განსაკუთრებული შერეული კომისიის

1. ვაზეთი „ტრიბუნა“ (№72), 1921 წლის 15 ნოემბერი, საქ. მემარცხენე სოციალ-დემოკრატიული სარევოლუციო პარტიის მთავარი კომიტეტის ორგანო.

მასალებს, რომლებიც ხელმოწერილია 1921 წლის 5 ივლისს ქალაქ ტფილისში, და ჩვენ, ქვემოთ ხელის მოწერების ერთი მხრივ – აზერბაიჯანის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარემ მუხტარ ჰაჯი ზადემ, მეორე მხრივ – საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის რევოლუციური კომიტეტის თავმჯდომარემ ბუღუ მდივანმა დავადგინეთ:

§1. ცნობილ იქნას აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკასა და საქართველოს სს რესპუბლიკას შორის სასაზღვრო ხაზი შემდეგი სახით: საზღვარი იწყება წითელი ხიდიდან, მიემართება ჩრდილოეთისაკენ თორფან-თანისაკენ, მიდის სწორი ხაზით, კვეთს მდინარე მტკვარს და ქოზლუხის ტყის გავლით აღწევს ყარაიას სარწყავი სისტემის მე-17 რუს (თხრილს) სამხრეთის ბოლომდე, საიდანაც იმავე მე-17 რუს (თხრილის) დასავლეთის მხრიდან მიდის ჩრდილოეთის მიმართულებით და მოიცავს სოფელ შიხლის მცხოვრებთა მიერ დაბუშაგებულ ყველა მიმდებარე მიწას. შემდეგ საზღვარი მიემართება ჩრდილოეთისაკენ, მოიცავს ბეკ-ქაისიქის მამულს, რომელიც შიხლელებს ეკუთვნის, კვეთს ჯანდარის ტბას, ტოვებს რა მის აღმოსავლეთ ნახევარს აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკის მფლობელობაში, ხოლო დასავლეთ ნახევარს – საქართველოს სს რესპუბლიკის მფლობელობაში, და მიემართება ჩრდილოეთისაკენ, ყირიშლის მთაზე, აღწევს ქეშიშ-გზეის მთამდე, ეშვება სამხრეთ-აღმოსავლეთით და მიემართება შიხლი-ქარავან-ელის უღელტეხილის გავლით, კვეთს დიდ ვზას, უხვევს ჩრდილოეთისაკენ, ადის ლებსიზინ-დააზე, კვეთს არამ-დარეს ხრამს, შემოუვლის ქუთნას, აღწევს ყალაგერის მთამდე, მიდის მდინარე იორამდე, მასზე გაყოლებით კი ქესამალის მიჯნამდე და შემდეგ მიემართება სახელმწიფო საზღვრის გაყოლებით (5-ვერსიანი რუკა ლუიმში).

§2. ამიერკავკასიის რესპუბლიკების შიგა საზღვრების დარეგულირების შესახებ 1921 წლის 5 ივლისს გამართული კონფერენციის დადგენილებების მე-3 პარაგრაფით

გათვალისწინებული ელდარის ველის საკითხი ღიად რჩება განსაკუთრებული შერეული კომისიის ოქმების მიხედვით. რაც გათვალისწინებულია 1921 წლის 5 ივლისის იმავე დადგენილებით.

§3. ზაქათალის ოლქის საკითხი ძალაში რჩება ამიერკავკასიის რესპუბლიკების შიდა საზღვრების დარეგულირების 1921 წლის 5 ივლისის გამართული კონფერენციის დადგენილების მე-4 პარაგრაფით.

წინამდებარე შეთანხმება, რომელიც წარმოადგენს ამიერკავკასიის რესპუბლიკების შიდა საზღვრების, კერძოდ, აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკასა და საქართველოს სს რესპუბლიკას შორის სასაზღვრო ხაზის დარეგულირების 1921 წლის 5 ივლისის გამართული კონფერენციის დადგენილების დამატებას, შედგენილია ორ ეგზემპლარად, აქედან ერთი ეგზემპლარი გადაეცა საქართველოს სს რესპუბლიკას მთავრობას და ძალაში შედის მასზე ხელმოწერის დღიდან.¹

აზერბაიჯანის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის ცენტრალურა აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე მ. ჰაჯიევი

საქართველოს რევოლუციური სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის თავმჯდომარე ბუღუ მდივანი (ბ. მდივანის თანამდებობა ტექსტში ზუსტად ასეა დაფიქსირებული). ქალაქი თბილისი, 1921 წლის 15 ნოემბერი, ფონდი 288, აღწერილობა I, შენახვის ერთეული №5.

აქვე უნდა განიმარტოს, რომ შეთანხმების მე-3 მუხლით, საქართველოს მხარემ უარი თქვა ზაქათალის ოლქის საქართველოს იურისდიქციაში ყოფნაზე, მიუხედავად იმისა,

1. Текст «СОГЛАШЕНИЯ» не был опубликован. КОПИЯ с копии соглашения хранится в Государственном центральном Архиве новой истории Грузии. Фонд 288, оп. 1., д. 5.

რომ იგი ისტორიულად საქართველოს ნაწილს წარმოადგენდა. 1832-40 წლებში ზაქათალა თბილისის გუბერნიის შემადგენლობაში შედიოდა, 1841-44 წლებში – იმერეთის გუბერნიაში, 1844-60 წლებში – ჭარბელეჩის სამხრეთ ოლქში. 1860-1917 წლებში არსებობდა ზაქათალის ოკრუგი, რომელიც ადმინისტრაციულად ტფილისის გუბერნიას ექვემდებარებოდა.¹ ისმის კითხვა, თუ 1921 წლის 5 აპრილის დეკრეტის 1-ლი მუხლით რევოლუციური კომიტეტი იყო უზენაესი საკანონმდებლო ორგანო, რომელსაც თავისი მოღვაწეობის შესახებ საერთო პოლიტიკურ და ცალკე საკითხებზე ანგარიში უნდა წარედგინა ყრილობისთვის, რატომ არ იქნა განხილული საქართველოსათვის ასეთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, ზაქათალის ოლქის ტერიტორიაზე უარის თქმის შესახებ რევოლუციური კომიტეტის ან მისი ყრილობის მიერ და საკითხი საბოლოოდ რატომ გადაწყდა კონფერენციის დადგენილებიდან გამომდინარე. და დასრულდა 1921 წლის 15 ნოემბერს დადებული შეთანხმებით. რატომ დაირღვა იგივე 1921 წლის 9 ნოემბრის №91 დეკრეტი საქართველოს სოციალისტური რესპუბლიკის რევოლუციური კომიტეტის მიერ გამოცემული იმ აქტებთან დაკავშირებით, რომლებიც გამოქვეყნების შემდეგ ითვლებოდა ძალაში შესულად. ყრილობას ასევე არ უმსჯელია საქართველოსომხეთის 1921 წლის 6 ნოემბრის დადგენილებაზეც. წესით იურიდიული დასკვნის გაკეთების უფლებაც არ გვაქვს, ვინაიდან მსჯელობა ხდება მხოლოდ ნორმატიული აქტების ასლის ასლის საფუძველზე, მაგრამ შემდეგ მიღებულმა ნორმატიულმა აქტებმა თვითონ დაამტკიცა, რომ აქტების დედნები არაფერ შუაშია. აღნიშნული აქტების დედნების მოპოვებაში თავის

1. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი IV. გამოც. 1979 წ. გვ. 488.

Кнопка С.Р. КАВКАЗ (Северный Кавказ и Закавказье). Издат. Штаба Кавказского военного округа, Тифлис 1914г., стр.92.

სიტყვა უნდა თქვას საგარეო საქმეთა სამინისტრომ და საქართველოს ცენტრალურმა არქივმა, ვინაიდან ვიფიქრებ, რომ გაფორმებული აქვთ სათანადო საერთაშორისო შეთანხმებები მეზობელ სახელმწიფოთა არქივებთან თანამშრომლობაზე: თურქეთის რესპუბლიკასა და საქართველოს შორის – 14.07.97 წელს, ძალაშია ხელმოწერის დღიდან; სომხეთის რესპუბლიკასთან – 18.11.1997 წელს,¹ ხოლო რაც შეეხება რუსეთის ფედერაციასთან და აზერბაიჯანის რესპუბლიკასთან შეთანხმებებს – არ გაფორმებულა, სწორედ რუსეთის რესპუბლიკაში ინახება საქართველოს ისტორიული მასალების ძირითადი ფონდი. თურდიული თვალსაზრისით ნორმატიული აქტების დედნის გარეშე შეუძლებელია დელიმიტაციადემარკაციის სახელმწიფო კომისიის ნორმალური მუშაობა.

1921 წლის 16 დეკემბერს საქართველოს სსრ და აფხაზეთის სსრ შორის დადებული სამოკავშირეო ხელშეკრულების საფუძველზე აფხაზეთი საქართველოს შემადგენლობაში შევიდა.²

1922 წლის 2 მარტს მიღებულ იქნა საქართველოს სსრ კონსტიტუცია, რომლის 1-ლი მუხლის შენიშვნაში აღნიშნულია: საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკაში თავისუფალი თვითგამორკვევის საფუძველზე შედიან: აჭარის ავტონომიური სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა, სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი და აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა; ეს უკანასკნელი საქართველოს დაუკავშირდა მათ შორის დადებული განსაკუთრებული საკავშირო ხელშეკრულების საფუძველზე, ხოლო მე-5 მუხლში აღნიშნულია, რომ საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა სუვერ-

1. შეთანხმებები ინახება საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ბიბლიოთეკაში და საქართველოს ცენტრალურ არქივში.

2. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი „საქართველოს სსრ“, თბ. 1981 წელი გვ. 96.

ნული სახელმწიფოა, რომელიც არ იწყნარებს არავის სწორუფლებიან მფლობელობას თავის ტერიტორიაზე. სამაგიეროდ არც თვითონ განავრცელებს თავის უფლებებს თავის საზღვრებს გარეშე. 62-ე მუხლით სრულიად საქართველოს საბჭოთა ყრილობის და სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის გამგებლობას ექვემდებარებოდა რესპუბლიკის ტერიტორიის საერთო ადმინისტრაციული დანაწილება და რესპუბლიკის საზღვრების დაწესება, დამატება და შეცვლა, ასევე მისი ტერიტორიის ნაწილების ან მისთვის მინიჭებულ უფლებათა ჩამორთმევა, უცხო სახელმწიფოსთან ზავის შეკვრა და საზავო ხელშეკრულებათა რატიფიკაცია.¹ კონსტიტუციის 1-ლი მუხლის შენიშვნამ, რომელმაც განსაზღვრა საქართველოს ტერიტორია, ნათლად დაგვანახა, საქართველო-სომხეთის შორის 1921 წლის 6 ნოემბრის დადგენილებისა და 1921 წლის 15 ნოემბერს საქართველო-აზერბაიჯანის შორის ხელმოწერილი შეთანხმების სიცხადე. რუსეთ-თურქეთის 1921 წლის 16 მარტის ხელშეკრულებით განისაზღვრა საქართველო - თურქეთის საზღვარი, რომელიც დაადასტურა 1921 წლის 13 ოქტომბრის ფარსის ხელშეკრულებამ. საქართველოს სს რესპუბლიკამ ბოლშევიკური მთავრობის დროს დაკარგა მენშევიკური მთავრობის მიერ კანონიერად დატოვებული 12,6 ათასი კვ.კმ ტერიტორია, (იხ. რუკა-სქემა №3 დანართში), ხოლო ფარსის ხელშეკრულების მე-4 მუხლით, 1225 კვ.კმ ფართობი (იხ. რუკა-სქემა №2).

1922 წლის 12 მარტს სომხეთის სს რესპუბლიკამ, აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკამ და საქართველოს სს რესპუბლიკამ ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას ამერკავკასიის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის

1. 1922 წლის 2 მარტის საქართველოს სსრ კონსტიტუცია. ტფილისი 1922 წელი.

შექმნის შესახებ.¹

1922 წლის 20 აპრილს საქართველოს სსრ (სსრკ) და სახკომსაბჭომ გამოსცეს ეს დეკრეტი სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის მოწყობის შესახებ. აქტუალურიობიდან გამომდინარე, დეკრეტიდან სრულადაა წარმოდგენილი საქართველოს სს რესპუბლიკის სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის საზღვრის აღწერილობა.

სრულიად საქართველოს საბჭოთა ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი და სახალხო კომისართა საბჭო ადგენენ:

1. მოეწყოს სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი, როგორც საქართველოს სოც. საბჭ. რესპუბლიკის შემადგენელი ნაწილი, აღნიშნული ოლქის ცენტრად იქნეს ქ. ცხინვალი.

2. სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის შედგენილობაში მითავსოლეს ტერიტორია, რომელიც უჭირავს სამხრეთ-ოსეთის ხალხს შემდეგ საზღვრებში: ა) ჩრდილოეთით – სანაპირო ხაზი გაივლის კაკასიანის მთავარ ქედზე მთიულთა ავტონომიური რესპუბლიკის სამხრეთ სახელმწიფო საზღვრის გასწვრივ; ბ) დასავლეთით – სანაპირო ხაზი იწყება მთიულთა სოც. საბჭ. ავტონომიური რესპუბლიკის საზღვრებიდან მდინარე ჩანჩხის სთავებსა და მის შესაკადებთან, გადასჭრის სიმაღლეს 8.872, წითელტის ქედის გასწვრივ, გადასჭრის მდინარე ჩანჩხს, შენაკადი ვესკეს შესართავში ვაგრძელდება სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით ვესკეს მთის კალთებზე ამა მდინარის დასავლეთით, გადასჭრის ვესკეს მთას, ძვარის მთას, სიმაღლეს 6.062, მდინარე ღარულას სოფ. დაბლა კვაყას ქვევით, მდინარე ქვედრულას, სოფ. ქედის აღმოსავლეთით, დაეშვება ველუანტის მთის კალთებზე ამა მდინარის დასავლეთით, გადასჭრის სიმაღლეს, გადასჭრის ქედების მთას, 2.932-ს სიმაღლის ცოტა დასავლეთით ვაგრძელდება აღმოსავლეთ სამხრეთის მიმართულებით, 6.013 სიმაღლის ძირის გასწვრივ; გადასჭრის მდინარე ვვირილის მარჯვენა შენაკადს სოფ. პერევის აღმოსავლეთით; გადასჭრის მდინარე ვვირილის 2. 170 სიმაღლეს აღმოსავლეთით, მიებჯინება პერანგის მთას 5.201 სიმაღლეზე; მიეპართება სამხრეთით; ამა მთის კალთებზე ძირულის მთის დასავლეთით, გადასჭრის უკანასკნელს

1. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტომი „საქართველოს სსრ“, თბ. 1981 წ., გვ. 84.

და გაივლის კაპრების – სერის ქედს, 4.172 სიმაღლეზე, გაგრძელდება მდინარე ჭარად-ხევის ზემო მიმდინარეობით და შემდეგ კაპრების სერის ქედის კალთების იქით, მდინარე ლიპანის დასავლეთით. გ) სამხრეთით – სანაპირო ხაზი გაგრძელდება ჭორჭინ-წნელიისის გზით, გადასჭრის მდინარე ლიპანს, წნელიისის ქვევით, მოუხვევს ჩრდილო-აღმოსავლეთით, გაივლის სოფ. ატოციის ზევით, გადასჭრის მდინარე ფრონას სოფ. ოქონის ქვევით, მიიმართება სამხრეთით, მდინარე ფრონის აღმოსავლეთით, გადასჭრის მდინარე ფრონის მარცხენა შენაკადს, სოფ. ქვათეთრის ქვევით; შემდეგ გადასჭრის მდინარე ფრონას (ყონისისა) სოფ. დვანას ზევით; გაივლის დვანი-გუჯაბაურის გზის პარალელურად ჩრდილო-დასავლეთის მხრით, გადასჭრის მდინარე დიდ ლიახეს ქალაქ ცხინვალის ქვევით და სოფელ ვრგნეთის ზევით; მიუბჯინება სოფ. ვრედვას; გადასჭრის მდინარე პატარა ლიახეს, სოფ. არბოს ზევით, მდინარე ჭარებულას, სოფ. მერეთისა და კოშკის ზევით, მოუხვევს სამხრეთ-აღმოსავლეთით, გადასჭრის მდინარე ოთარეცას სოფ. ფლავისმანის ზევით და მდ. აძურას და მუჯულას, სოფ. აძვისა და მუჯერის-ხევის ცოტა ზევით, გრძელდება სოფ. ყირბალისა და ბერუშეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით გადასჭრის მდინარე ტორტლას სოფ. წინაკარის ქვევით, მდინარე ლეჟურის მარჯვენა შენაკადს სოფ. სურვალეთის ზევით, შემოივლის სოცკლთა ვაკეებს ორკომანს, აბრეცსა და სხვა გადასჭრის მდინარე ლეხურს სოფ. სოკორინოვლასა და ოხისის ჩრდილოეთით; გადასჭრის მდინარე ქსანს სოფ. ოხისის ზევით და მიუბჯინება იფნიანის ქედის მთას;

დ) აღმოსავლეთით–სანაპირო ხაზი იფნიანის ქედის მხრიდან მოუხვევს ჩრდილოეთით და გადასჭრის ხნარეცსა, გაივლის სოფ. მიქლიან კარის, ირმის სოფლის და სხვა სოფლების ხაზის დასავლეთით; შემოივლის ჩრდილოეთით 6.409 სიმაღლის შუა კალთებს, გადასჭრის უკანასკნელს კელესის ნანგრევების ცოტა აღმოსავლეთით, შემდეგ გაგრძელდება ჩრდილოეთისაკენ ქედით მდინარე ალევის მიმდინარეობის გასწვრივ ამა მდინარის აღმოსავლეთით, გადასჭრის ჭარტალას მთას 8.283 სიმაღლეზე, საფერშეთის და ტახტის მთებს, გაგრძელდება მდ. არაგვისა და ქსნის შენაკადების შუა წყალთა გამყოფი ქედის ხაზით, გადასჭრის სიმაღლეებს: ყირყუტსა, შურჯუხსა და ლომისის უღელტეხილის მონასტრის ნანგრევებთან და მიიმართება ჯამურის უღელტეხილამდე. გადასჭრის მდ. არაგვის მარჯვენა შენაკადებს–განისისა, ერეთის და სხვა სოფლების დასავლეთით, გაგრძელდება ჩრდილო-დასავლეთით მდ. არაგვის ზემომიმდინარეობით, მოუხვევს დასავლეთით, გადასჭრის ლაზგ-წითის მთას და მიემართება წყალთა გამყოფი ქედის ხაზით მდინარე თერგისა და დიდ-ლიახვის შენაკადების შუა, გადასჭრის 12.117, 11.333

და 12.572 სიმაღლებს და მიეზინება ვაილკ-პარსის მთას.

დეკრეტის მე-8 მუხლით იმ ადმინისტრაციული ერთეულების ფაქტიურ გადაცემას, რომლებიც მიეთვისება სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიურ ოლქს, აწარმოებს სამხრეთ-ოსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის, მოსაზღვრე დაინტერესებული მაზრის აღმასრულებელი კომიტეტისა და საქართველოს სს რესპუბლიკის ცენტრალური ხელისუფლების წარმომადგენელთაგან შემდგარი შერეული კომისია.¹

1922 წლის 10 დეკემბერს ამიერკავკასიის საბჭოების I ყრილობამ აუცილებელ ღონისძიებად აღიარა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნა და მასში ამიერკავკასიის რესპუბლიკების შესვლა ფედერატიული რესპუბლიკის მეშვეობით. ამის შემდეგ ყრილობამ დაამტკიცა ამიერკავკასიის ფედერატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია. ამ კონსტიტუციას რესპუბლიკების ტერიტორიულ მთლიანობაზე, სუვერენიტეტსა და საზღვრებზე სამართლებრივი მდგომარეობა არ დაუფიქსირებია.²

1922 წლის 30 დეკემბერს გაიხსნა საბჭოების საკავშირო I-ლი ყრილობა, რომელმაც დაამტკიცა დეკლარაცია და ხელშეკრულება, რითაც შეიქმნა სსრ კავშირი. ხელშეკრულების ბ) პუნქტით გარე საზღვრების შეცვლა შედიოდა სსრ კავშირის უმაღლესი ორგანოების კომპეტენციაში.³

1. საქ. სსრ კანონთა, საქ. სსრ. უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა და მთავრობის დადგენილებათა „ქრონოლოგიური კრებული“ 1921-1940 წ. ტომი I, გვ. 24-25-26. გამოშვ. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1959 წ.

2. Конституция (Основной закон) Закавказской Социалистической Федеративной Советской Республики. Издание Зак. Цен. Исп. Ком. Совет. 1923 г.

3. 1924 წლის კონსტიტუცია, ცენტრ. კომიტეტის გამოცემლობა, №80, თბ., 1924 წ.

II ტაპი

საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების
კავშირის შვიდაღმწესლობაში საქართველოს
სახელმწიფო საზღვრის ცვლილებაში
სამართლებრივ აქტებთან შესაბამისობა
(1923-1991 წლები)

საბჭოთა კავშირის შექმნის შემდეგ 1923 წლის 16 იანვარს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პირველი მოწვევის მეორე სესიამ მიიღო დადგენილება სსრ კავშირის კონსტიტუციის სამოქმედოდ შემოღების შესახებ.

დადგენილების პირველი პუნქტით დამტკიცებულ იქნა საბჭოთა კავშირის ძირითადი კანონი – კონსტიტუცია და დაუყოვნებლივ იქნა შემოღებული სამოქმედოდ. მე-2 პუნქტით მიღებული ტექსტი საბოლოო დასამტკიცებლად წარედგინა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის საბჭოების მეორე ყრილობას.¹

ყრილობამ 1924 წლის 31 იანვარს მიიღო და დამტკიცა საბჭოთა კავშირის პირველი კონსტიტუცია.² ხელშეკრულების საფუძველზე საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირში შევიდნენ: რუსეთის სოციალისტური ფედერატიული საბჭოთა რესპუბლიკა, უკრაინის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა, ბელორუსიის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკა და ამიერკავკასიის სოციალისტური ფედერატიული საბჭოთა რესპუბლიკა (აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკა, საქართველოს სს რესპუბლიკა

1. სსრკ. კონსტიტუცია 1924 წელი. ცენტრ. კომიტეტის გამოცემლობა №80 თბილისი 1924 წ. გვ. 3-4.

2. იქვე გვ. 8-9.

და სომხეთის სს რესპუბლიკა). საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოთა გამგებლობას 1-ლი მუხლის ბ) პუნქტით ექვემდებარებოდა კავშირის საგარეო საზღვრების შეცვლა და მოკავშირე რესპუბლიკათა შორის საზღვრების შეცვლის საკითხების მოწესრიგება; ნ) პუნქტით საბჭოთა კავშირის მთელ ტერიტორიაზე მიწათმოწყობისა და მიწათ-სარგებლობის, მიწის წიაღისა, ტყის და წყლის სარგებლობის ზოგად საფუძველთა დამყარება; ც) პუნქტით, მოკავშირე რესპუბლიკათა შორის აღძრული სადაეო საკითხების გადაწყვეტა.

მეორე თავის მე-6 მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკის ტერიტორია არ შეიძლება შეცვლილიყო მისი თანხმობის გარეშე. აგრეთვე მე-4 მუხლის შეცვლისათვისაც, რომლითაც თითოეული მოკავშირე რესპუბლიკა შეინარჩუნებდა უფლებას კავშირიდან თავისუფლად გამოსვლაზე, საჭირო იყო ყველა რესპუბლიკის თანხმობა. მე-15 მუხლით ეროვნებათა საბჭო შედგებოდა მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების წარმომადგენლებისაგან. ამ მუხლის შენიშვნაში აღნიშნულია, რომ აჭარასტანისა და აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკები და სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი გაგზავნიან ეროვნებათა საბჭოში თითო წარმომადგენელს.¹

1924 წლის 31 ოქტომბერს სსრ კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებით რუსეთის სფს რესპუბლიკის ჩრდილოეთ კავკასიის მხარის შავი ზღვის ოლქის პილენკის თემი (ვოლოსტი) აფხაზეთის სსრ გეორგიევსკის მხარეს გადაეცა.²

1. სსრკ კონსტიტუცია. ცენტრ. კომიტეტის გამოცხ. №80 თბილისი 1924 წ. გვ. 12-13-14.

2. Информационный сборник междуведомственной комиссии по пограничным вопросам Совета безопасности Российской Федерации. Издательство «Граница», стр.80.

1924 წლის კონსტიტუციის მე-6 მუხლის თანახმად საჭირო იყო საქართველოს სს რესპუბლიკის ტერიტორიის ცვლილებაზე თანხმობა. საქართველოს სს რესპუბლიკის კონსტიტუციის 63 მუხლის ბ) პუნქტით საზღვრების შეცვლა ყრილობის განსაკუთრებულ გამგებლობას ეკუთვნოდა. როგორც ყრილობის მასალებიდან ირკვევა აღნიშნულ საკითხზე მსჯელობა არ ყოფილა.

აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის მოწყობის შესახებ ნორმატიული აქტი კვლევას პერიოდში ვერ იქნა მოპოვებული, ამიტომ მოგვყავს 1925 წლის 19 თებერვალს აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმისა და სახალხო კომისართა საბჭოს მიერ გამოცემული გადაწყვეტილება აფხაზეთის სსრ-ს სახელმწიფო საზღვრების განსაზღვრისა და სახელმწიფო დაყოფის შესახებ. (დანართი №2 სახით გადაწყვეტილების ასლი თან ერთვის ორ ფურცლად).¹ ყურადსაღებია ის ფაქტი, რომ აფხაზეთის სეპარატისტულ ხელისუფლებას დღეისათვის დაკავებული აქვს დადგენილებით განსაზღვრული ტერიტორია.

1926 წლის 15 თებერვალს ამიერკავკასიის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმმა მიიღო დადგენილება ა.კ.ს.ფ.ს. რესპუბლიკის ძირითადი კანონის – კონსტიტუციის ტექსტის გამოქვეყნების შესახებ, რომლის მე-5 მუხლით ა.კ.ს.ფ.ს. რესპუბლიკის შემადგენლობაში შემავალი რესპუბლიკების ტერიტორია არ შეიძლებოდა შეცვლილიყო მათი თანხმობის გარეშე. მე-19 მუხლით ამიერკავკასიის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ გამოცემული ყველა დეკრეტი, დადგენილება და გან-

1. Центральный госархив Абхаз. АССР. Ф.1, оп. 2, д.164-166. г. Сухуми.

კარგულება სავალდებულო იყო შესასრულებლად არესპუბლიკის მთელს ტერიტორიაზე.¹

სსრ კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1926 წლის 19 მარტის დადგენილებით პილენკის თები რუსეთის სფსრ ჩრდილოეთ-კავკასიის მხარის შავი ზღვის ოლქს დაუბრუნდა.²

1926 წლის 8 სექტემბერს ქ. თბილისში სსრ კავშირსა და თურქეთის არესპუბლიკას შორის 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის ხელშეკრულების მე-4 მუხლის თანახმად ხელი მოეწერა გენერალურ ოქმს სასაზღვრო ნიშნების დადგენის შესახებ (ინახება საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროში). საქართველოს ტერიტორიაზე სახელმწიფო საზღვარი გადის: დასავლეთიდან-აღმოსავლეთით:

– შავი ზღვის ნაპირი – მდ. კოროხი, 20 კმ პონტოს მთების ჩრდილოეთ ნაწილი. უმაღლესი წერტილი 1534,4 მ.

– შავშეთის წყლების წყალგამყოფი – 75 კმ. უმაღლესი წერტილი მთ. ხევა 2987 მ.

– ულგარის მთა, ჩილდირის მთის განტოტება

– საზღვარი იწევს სამხრეთით, გადის პლატოებზე, ყველაზე მნიშვნელოვანი – ყარსის ზევანზე.

– არსიანის მთებიდან აღმოსავლეთისაკენ საზღვარი გადის პატარა და საშუალო მდინარეებზე;

– ახალციხის რაიონში მდ. ფოსოს-ჩაიზე, მის მარჯვენა შტოზე.

– შემდგომ იწყება მაღალ მთაგორებზე. მთ.ქუმბეტი (2964 მ.)

– მდ. მტკვარი – შტო კარზამეტ ჩაი – მდ. მტკვარი.

1. ამერკავკასიის სოც. ფედერატ. საბჭ. რესპ. კონსტიტუცია. პ/კ ცნ. აღმ. კომ. გამოცემა ტფილისი 1926 წ. გვ. 5.

2. Информационный сборник междуведомственной комиссии по пограничным вопросам Совета безопасности Российской Федерации. Издательство «Граница», стр. 80.

– 2000 მ. სიმაღლეზე საზღვარი გადის ზოზაპინეს ტბაზე;

– გეკტაპინის მთა – ზიარეტის მთა.

სულ საქართველოს ტერიტორიაზე – 277,115 კმ.¹

1926 წლის 5 ივლისს სრულიად საქართველოს საბჭოთა მესამე მოწვევის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მე-3 სესიამ მიიღო დადგენილება და სსრ კავშირის ძირითადი კანონის – კონსტიტუციის მეხუთე და ა.კ.ს.ფ.ს. კონსტიტუციის მეოთხე მუხლების თანახმად, სრულიად საქართველოს საბჭოთა ცენტრალური აღმასრულებელი პრეზიდიუმის მიერ წარმოდგენილი ტექსტი საქართველოს სსრ კონსტიტუციისა მიღებული ცვლილებებითა და დამატებებით დამტკიცებული და სამოქმედოდ შემოღებული იქნა.² 1927 წლის 4 აპრილს სრულიად საქართველოს შუშათა, ვლენთა და წითელარმიელთა დეპუტატების საბჭოების IV ყრილობამ დაამტკიცა საქართველოს სს რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რომლის მე-7 მუხლით საქართველოს სსრ ტერიტორია არ შეიძლებოდა შეცვლილიყო მისი თანხმობის გარეშე. მე-9 მუხლის მესამე აბზაცით საქართველოს სსრ რესპუბლიკა აღიარებდა მის ტერიტორიაზე მოსახლე სხვადასხვა ხალხის უფლებას, საქართველოს სსრ ხელისუფლების უზენაესი ორგანოს ნებართვით გამოყოფდა ავტონომიურ სსრ რესპუბლიკას და ავტონომიურ ოლქს. საქართველოს სსრ შემადგენლობაში შედიოდა: აჭარისტანის ავტონომიური სს რესპუბლიკა და სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი, ხოლო აფხაზეთის სოციალისტური

1. Генеральный Протокол смешаной Союза ССР и Республики Турции пограничной комиссии о проведении государственной границы Союза ССР и Республики Турции в натуре и об установке пограничных знаков», г.Тбилиси, 1926г.

2. ვრ. ერემოვი. საქ. სსრ. კონსტიტუციური აქტების კრებული თბ. უნივერსიტეტის გამოც. 1983 წელი გვ. 97.

საბჭოთა რესპუბლიკა საქართველოს სს რესპუბლიკაში შედიოდა მათ შორის დადებული განსაკუთრებული ხელშეკრულების ძალით. მე-18 მუხლით საქართველოს სს რესპუბლიკის ტერიტორიის მიწა, ტყე, წყალი, მიწის წიაღი, აგრეთვე ფაბრიკები და ქარხნები, რკინიგზის, წყლისა და საჰაერო ტრანსპორტი და კავშირის საშუალებები, მთლიანად შეადგენდნენ მუშათა და გლეხთა სახელმწიფო ქონებას. სრულიად საქართველოს საბჭოთა ყრილობის გამგებლობას ეკუთვნოდა მე-20 მუხლის ბ) პუნქტით საქართველოს საერთო საადმინისტრაციო დაყოფა და ავტონომიური რესპუბლიკების და ოლქების საზღვრების დაწესება. 81-ე მუხლით საქართველოს სს რესპუბლიკის ხელისუფლების უზენაეს ორგანოთა ჰიერ საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე გასაერცვლელად გამოცემულ კოდექსებს, დეკრეტებს და დადგენილებებს სავალდებულო ძალა ჰქონდათ ავტონომიური რესპუბლიკების და ოლქების ტერიტორიაზე.¹

1928 წლის 31 დეკემბრის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით პილენკის სასოფლო საბჭოს ტერიტორია გადაცემულ იქნა აფხაზეთის სსრ შემადგენლობაში.² სავარაუდოა, რომ აღნიშნული ტერიტორიის საქართველოს სს რესპუბლიკისთვის გადმოცემა ვათვალისწინებულ იყო რუსეთ-საქართველოს 7 მაისის ხელშეკრულების მე-4 მუხლის მე-2 პუნქტის ძალით. მასში აღნიშნულია, რომ: რუსეთი მზად იქნება იცნოს საქართველოს შემადგენელ ნაწილად ყოფილი კავკასიის სანამესტნიკოს ესა თუ ის ნაწილი, რომელიც გადავა მის ხელში ამ სახელმწიფო ერთეულებთან დადებული ხელშეკრულების

1. 1927 წლის საქართველოს სსრ კონსტიტუცია. იუსტიციის სახალხო კომისარიატის გამოცემა თფილისი 1927 წელი გვ. 101-102-103. 117.

2. Информационный сборник междуведомственной комиссии по пограничным вопросам Совета безопасности Российской Федерации. Изд-во «Граница», стр.80.

ძალით. ხელშეკრულება საქართველოს სსრ-სთან აფხაზეთის სსრ-მ გააფორმა 1921 წლის 16 დეკემბერს, პავლამ ინსტრუქციულად აღინიშნოს, რომ პილენკის თემის გადაცემაზე დადგენილებების ნომრები ამოღებულია რუსეთის ფედერაციის სახელმწიფო საზღვრის საერთაშორისო-სამართლებრივი გაფორმების შესახებ კრებულიდან და დადგენილების დედნის ასლი საქართველოს არქივში არ მოიპოვება. ასევე საქართველოს საჯარო ბიბლიოთეკაში აღნიშნული პერიოდის სსრკ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის უწყებები ინახება დახურულ ფონდში და ამ მიზეზის გამო, ვერ მოხერხდა მისი მოძიება. რუსეთ-საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის სადელიმიტაციო კომისიამ, აღნიშნული ტერიტორიის შესახებ ცალკე უნდა იმსჯელოს, ვინაიდან თვით რუსეთის კრებულზე დაყრდნობით გამოდის, რომ ეს ტერიტორია ამჟამად შედის საქართველოს აფხაზეთის ნაწილში, ვინაიდან დადგენილება ტერიტორიის უკან დაბრუნების თაობაზე კრებულში ნახსენები არ არის.

1929 წლის 24 აპრილს სსრ კავშირის მუ-4 მოწვევის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმმა დაადგინა საზღვარი სოფელ აიბგას რაიონში, მოცემული სოფლის სამხრეთით, საკოლონიზაციო ფონდის საზღვრების ფარგლებში, რომელიც აღნიშნულია რეკონოსტირებით და დატანილია რუსეთის სფსრ სოჭის რაიონის სატყეო-სამეურნეო რუკაზე.¹ დაბა აიბგა მდებარეობს მდინარე ფსოუზე და გაყოფილია ორ – მარჯვენა (რუსეთის ტერიტორია) და მარცხენა (საქართველოს ტერიტორია) ნაწილად. სსრ კავშირის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმის 1929 წლის 24 აპრილის №90 ოქმით დადგინდა საზღვარი საქართველოს სსრ თანხმობის გარეშე, ამდენად

1. Информационный сборник междуведомственной комиссии по пограничным вопросам Совета безопасности Российской Федерации. Издательство «Граница», стр.80.

აღნიშნული ოქმი ეწინააღმდეგება საბჭოთა კავშირის 1924 წლის კონსტიტუციის მე-6 მუხლს, რომლის მიხედვითაც მოკავშირე რესპუბლიკის საზღვრის შეცვლაზე საჭირო იყო თვით მოკავშირე რესპუბლიკის თანხმობა, ხოლო მოკავშირე რესპუბლიკის თანხმობის შესახებ ოქმში არაფერია მითითებული. აღნიშნული საკითხი უნდა დამტკიცებულყო არა ოქმით, არამედ დადგენილებით, რასაც ადასტურებს სსრ კავშირის კონსტიტუციის 1-ლი მუხლის ბ) პუნქტი და 19 მუხლი). ამავე ოქმში მოხსენიებულია 1927 წლის 5 ოქტომბრისა და 1928 წლის 20 აგვისტოს სსრკ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმის დადგენილებები საქართველოს სსრ-სა და ჩეჩნეთის ავტონომიურ ოლქს შორის საზღვრის გაფორმებისა და მისი აღწერილობის დამტკიცების შესახებ.

1929 წლის II ივლისს სრულიად საქართველოს ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა დ. საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღო დადგენილება საქართველოს დარაიონების შესახებ. დადგენილების პირველი მუხლის შესაბამისად მოხდა საქართველოს რესპუბლიკის ახალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების სამსაფეხურიანი სისტემის მიხედვით – ოლქებად, რაიონებად და სოფლის საბჭოებში გაერთიანებულ ადმინისტრაციულ ტერიტორიულ ერთეულებად. დადგენილების მე-2 მუხლით მოეწყო შემდეგი ოლქები:

1) ტფილისის ოლქი – იმ დროისათვის არსებული ტფილისისა და ბორჩალოს მაზრების შედგენილობით და ცენტრით თბილისში.

2) კახეთის ოლქი – იმ დროისათვის არსებული კახეთის მაზრის შედგენილობით და ცენტრით სოფ. გურჯაანში.

3) გორის ოლქი – იმ დროისათვის არსებული გორის მაზრის შედგენილობით და ცენტრით ქ. გორში.

4) ქუთაისის ოლქი – იმ დროისათვის არსებული ქუთაისის, შორაპნისა და რაჭა-ლეჩხუმის მაზრებზე შედგენილობით და ცენტრით ქუთაისში. დადგენილების მე-3 მუხლში აღნიშნულია, რომ დადგენილების მე-2 მუხლით მოწყობილი ოლქები, აგრეთვე ახალქალაქის, ახალციხის, ოზურგეთის, სენაკისა და ზუგდიდის მაზრები დაიყო საადმინისტრაციო-სამეურნეო რაიონებად, ხოლო რაიონები – სოფლის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებად. რაიონების და სოფლის ერთეულების რაოდენობა, საზღვრების დაწესება უნდა განეხორციელებინა ცენტრალურ ადმინისტრაციულ კომისიას საერთო დირექტივებით, რომელსაც დაამტკიცებდა სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი. ოლქების, რაიონების და სოფლების მოწყობა განხორციელდებოდა 1929 წლის I ოქტომბრიდან. აღნიშნული დროიდანვე გაუქმდებოდა ტფილისის, ბორჩალოს კახეთის, გორისა და ქუთაისის, შორაპნის და რაჭა-ლეჩხუმის მაზრები და ყველა სათემო საბჭო. მე-6 მუხლით აფხაზეთის სსრ, აჭარისტანის ავტონომიური სსრ და სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქებს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტებისათვის უნდა წარედგინა თავიანთი მოსაზრებანი ცვლილებათა შესახებ, რაც შეტანილი უნდა ყოფილიყო აღნიშნული რესპუბლიკებისა და ოლქის მოქმედ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის სისტემაში.¹

ამვე დღეს სრულიად საქართველოს ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება ახალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის განმახორციელებელი ცენტრალური კომისიის და საოლქო კომისიების დაარსების შესახებ.

1. საქ. სსრ. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. ტფილისი 1930 წელი ს. ს. ცაქის საორგანიზაციო განყოფილების გამოცემა გვ. XXII. XXIII.

1929 წლის 23 აგვისტოს სრულიად საქართველოს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტმა და საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭომ მიიღეს დადგენილება საქართველოს სსრ რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების მოწყობის წესის შესახებ. მასში აღნიშნულია, რომ საქართველოს სსრ ახალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის შესახებ 1929 წლის 11 ივლისის გამოცემული (საქართველოს სსრ კან. კრებ. 1929 წლის №16, მუხლი 168) დადგენილების დასამტკიცებლად, სრულიად საქართველოს აღმასრულებელმა კომიტეტმა და სახალხო კომისართა საბჭომ დაადგინეს და დაამტკიცეს საქართველოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა დადგენილებაზე დართული განრიგების თანახმად (დანართი №1), ასევე დაამტკიცა სასოფლო საბჭოების მოწყობის, ხელისუფლების სარაიონო და საოლქო ორგანოების მოწყობის წესი.¹

1929 წლის 19 სექტემბერს სრულიად საქართველოს ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის დამტკიცებისა და საქართველოს სსრ ახალი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის შესახებ 1929 წლის 11 ივლისის დადგენილების თანახმად დაამტკიცა დანართი №1-ით² სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, დადგენილებასთან დართული განრიგების თანახმად.

1. საქ. სსრ. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. ტფილისი 1930 წელი ს. ს. ცაკის საორგანიზაციო განყოფილების გამოცემა გვ. XX-XXI.

2. საქ. სსრ. ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. ტფილისი 1930 წელი ს. ს. ცაკის საორგანიზაციო განყოფილების გამოცემა გვ. XXI-XXII.

1929 წლის დადგენილებებით დამტკიცებული ცვლილებები 1927 წლის საქართველოს სსრ კონსტიტუციის ცვლილების სახით არ შესულა.

1931 წლის 19 თებერვალს სრულიად საქართველოს საბჭოების VI ყრილობამ მიიღო დადგენილება აფხაზეთის სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის საქართველოს სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკაში ავტონომიური რესპუბლიკის სახით შესვლის შესახებ. საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლის თანახმად, აფხაზეთის სს რესპუბლიკა შევიდა საქართველოს სს რესპუბლიკაში ავტონომიური რესპუბლიკის სახით და მასზე გავრცელდა კონსტიტუციის მე-IV თავის მოქმედება.

დადგენილების მე-2 მუხლით საქართველოს სს რესპუბლიკასა და აფხაზეთის სს რესპუბლიკა ა შორის ქ. თბილისში 1921 წლის 16 დეკემბერს დადებული ხელშეკრულება ძალადაკარგულად ჩაითვალა.¹

საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ამიერკავკასიის ფედერაციული საბჭოთა რესპუბლიკის—აზერბაიჯანის სსრ, საქართველოს სსრ და სომხეთის სსრ რესპუბლიკებს შორის ადმინისტრაციული საზღვრების დაწესება და ცვლილებები მარტივად არ ხდებოდა. ამიერკავკასიის სოციალისტური ფედერაციული საბჭოთა რესპუბლიკის მეტად რთული სახალხო მუერნეობის რაციონალური ორგანიზაციის მიზნით (იხ. პლენუმის მასალები ამიერკავკასიის სოციალისტური რესპუბლიკის დარაიონების შესახებ),² საქართველომ თავის ყრილობაზე განიხილა საკითხები სახალხო მუერნეობის გადანაწილების მიზნით და მიიღო დადგენილება ახალი

1. საქ. სსრ. კანონთა, საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა და მთავრობის დადგენილებათა კრებული 1921-1940 წ. ტომი I გვ. 178.

2. საქ. სოც. საბჭ. რეს. მუშათა და გლეხთა მთავრობის კანონთა და განკარგულებათა კრებული №13. 1929 წელი მუხლი 119.

დარაიონების ცხოვრებაში გატარების შესახებ. საქართველო-აზერბაიჯანის ადმინისტრაციულ-სამეურნეო ურთიერთობების მრავალგზის გადაისინჯა ენერგეტიკული ბაზის, სატრანსპორტო კავშირურთიერთობის, სადავო მიწის, სასაძოვრო და სატყეო ტერიტორიების გათვალისწინებით.

1936 წლამდე ფედერაციის დაშლამდე შეცვლილ საზღვრებს მრავალგზის ამტკიცებდნენ ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტების სამინისტროქმედო კომისიის პრეზიდიუმები. საქართველოს არქივში საკმარაოდნობითაა ამიერკავკასიის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებანი (დაახლოებით 50-მდე საქართველო-აზერბაიჯანის საზღვრის ცვლილებათა შესახებ). არსებობს აგრეთვე ამიერკავკასიის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის ზოგიერთი დადგენილების დედანიც, მაგრამ მათი შემდგომი საკანონმდებლო წესით გაფორმება არ მომხდარა, ვინაიდან ამ პერიოდისათვის 1924 წლის სსრკ კონსტიტუციის 1-ლი მუხლის ბ) პუნქტის ძალით მოკავშირე რესპუბლიკათა საზღვრების შეცვლა სსრკ კავშირის გამგებლობას ექვემდებარებოდა. ამას მოწმობს ის წარუმატებელი ზანგრძლივი ძიებანი, რომლებიც საქართველოს არქივებსა და წიგნსაცავებში წარმოებდა. დანართი: საქართველოს ილუსტრირებული რუკა, მასშტაბი 1:400000. მასზე ნაჩვენებია საზღვრის შეცვლილი უბნები, რომლებიც ამიერკავკასიის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებებით წარმოიშვა, მაგრამ სსრკ კავშირის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გამოცემული ნორმატიული აქტების ასლები ჩვენს არქივებში არ აღმოჩნდა (არ არის გამორიცხული იყოს რაიმე საიდუმლო საქმეები და მასთან დაშვება ჰქონდეს მხოლოდ საგარეო საქმეთა სამინისტროს ან სადელიმიტაციო-სადემარკაციო სახელმწიფო კომისიას, ყოველ შემთხვევისთვის მკვლევართათვის მოუწვდომელია). ანალოგიური მდგომარეობაა შექმნილი საქართველო-სომხეთის საზღვრის შესახებაც. არქივებში ბევრია აღმოჩენილი მიწის,

ტვისა და სამოურების თაობაზე დავის შესახებ დოკუმენტების ასლები, რომელიც ამიერკავკასიის ფედერაციული ფუნქციონირების პერიოდს განეკუთვნება, წარმოშობილი დავა ყველა დოკუმენტში ფიქსირდება 1921 წლის 6 ნოემბრის საქართველო-სომხეთის შორის დადგენილების საფუძველზე, რომელიც მიწათმოწყობის ჩატარების დაწყებიდან წარმოიშვა და სასაზღვრო ხაზის ტრანსფორმაციის ზონაში მიმდინარეობდა. ასევე ამიერკავკასიის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებებით დგინდებოდა ადმინისტრაციული საზღვრები საქართველო-სომხეთის საზღვრის სხვა უბნებზეც. მაგრამ მიღებული დადგენილებები შემდეგ საკანონმდებლო წესით არ გაფორმებულა. თუმცა სომხეთის სს რესპუბლიკამ 1927 წლის კონსტიტუციაში თავი დაიზღვია და 22-ე მუხლით სომხეთის სს რესპუბლიკის ყრილობის განსაკუთრებულ გამგებლობას მიაკუთვნა: სომხეთის სს რესპუბლიკის ხელისუფლების ყველა ორგანოს დადგენილებების გაუქმება, ამიერკავკასიის სოციალისტური ფედერაციული საბჭოთა რესპუბლიკის სახალხო კომისართა საბჭოს, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების სახალხო კომისართა საბჭოების დადგენილებებისა და დეკრეტების გაპროტესტება ამიერკავკასიის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმში.¹

საქართველოს სსრ პირველ და მეორე კონსტიტუციებს შორის არსებული პერიოდის – 1922–1927 წლებისათვის დამახასიათებელია ადმინისტრაციული-ტერიტორიული ერთეულების ინტენსიური გადაკეთება-გარდაქმნა, რასაც საფუძველად უდევს:

1. მრეწველობის თავმოყრა (დაჯგუფება);
2. ტექნიკური კულტურების თავმოყრა (დაჯგუფება);

1. Собрание Узаконений и Постановлений Рабоче-крестьянского Правительства С.С.Р.Армении, №1, 1928г.

3. მოსახლეობის სწრაფვა სამრეწველო განმანაწილებელი პუნქტებისაკენ;
4. მიმოსვლის, რკინიგზის, ვხატკეცილებისა და ხსვა გზების გაუმჯობესება და ხასიათი;
5. მოსახლეობის რაოდენობა;
6. მოსახლეობის ეროვნული შედგენილობა.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული რეორგანიზაცია და მის შესაბამისად ამა თუ იმ ერთეულის ფარგლებში მომქმედი სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოთა რეკონსტრუქცია, ხშირად ძირითად საკითხად დგებოდა საქართველოს უმაღლეს ხელისუფალთა წინაშე.

1936 წლის 5 დეკემბერს ამიერკავკასიის სფსრ გაუქმდა და საქართველოს სსრ შევიდა სსრ კავშირის შემადგენლო საში.

1936 წლის 5 დეკემბერს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის საბჭოების საგანგებო VIII ყრილობამ დაამტკიცა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის კონსტიტუცია, როგორც ცნობილია, საბჭოების სრულიად საკავშირო საგანგებო VIII ყრილობაზე 1936 წლის 25 ნოემბერს სსრ კავშირის კონსტიტუციის პროექტის შესახებ მოხსენება გააკეთა ი.სტალინმა. განსაკუთრებული ყურადღება მიიქცია კონსტიტუციის პროექტის მე-17 მუხლის შესწორებამ, მოითხოვდნენ, რომ კონსტიტუციის პროექტიდან სრულად გამორიცხულიყო მე-17 მუხლი, რომელშიც საუბარი იყო სსრ კავშირიდან მოკავშირე რესპუბლიკების თავისუფლად გასვლის უფლების შენარჩუნებაზე. ი.სტალინის აზრით ეს წინადადება სწორი არ იყო და ყრილობას არ უნდა მიეღო, ვინაიდან სსრ კავშირი თანასწოროფლებიან მოკავშირე

1. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია ტომი 1. თბილისი 1976 წელი გვ. 389

რესპუბლიკათა ნებაყოფლობითი კავშირია. კონსტიტუციაში რომ ამოიშალოს მუხლი სსრ კავშირიდან თავისუფლად გასვლის უფლების შესახებ, ეს ამ კავშირის ნებაყოფლობითი ხასიათის დარღვევა იქნებოდა და ეს ნაბიჯი არ უნდა გადადგმულიყო. მეტად საყურადღებოა ის ფაქტიც, რომ იყვნენ მსურველები, რომლებმაც კონსტიტუციიდან უნდოდით ამოეშალათ 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 და 29 მუხლებში დაწვრილებითი ჩამოთვლა მოკავშირე რესპუბლიკების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფისა მზარეებად და ოლქებად. ი.სტალინის აზრით, ეს წინადადება მიუღებელი იყო, ვინაიდან სსრ კავშირში არსებობდნენ ადამიანები, რომლებიც შზად იყვნენ დიდი ხალხით და დაუღალავად გადაეკეთ-გადმოეკეთებინათ მზარეებისა და ოლქების საზღვრები და ამით არვე-დარვეა და ურწმუნობა შეექანათ მუშაობაში. ამიტომ, მისი აზრით, კონსტიტუციის პროექტს უნდა შეექმნა ისეთი ლაგამი, რითაც დაამკვიდრებდა რწმენით ატმოსფეროს, სტაბილურობასა და სიცხადეს.¹ სწორედ 1936 წლის კონსტიტუციაში მე-9 მუხლით დამტკიცდა, რომ მიწა, მისი წიაღი, წყალი ტყეები, ქარხნები, ფაბრიკები, მადაროები, სამადნეები, რკინიგზის, წყლისა და საჰაერო ტრანსპორტი, ბანკები, კავშირგაბმულობის საშუალებანი, სახელმწიფოს მიერ ორგანიზებული მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები, აგრეთვე კომუნალური საწარმოები და ძირითადი საბინაო ფონდი ქალაქებსა და სამრეწველო პუნქტებში შეადგენდნენ სახელმწიფო საკუთრებას, ე.ი. საყოველთაო-სახალხო კუთვნილებას. მე-14 მუხლით სსრ კავშირის კამპებლობას სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოთა და სახელმწიფო მართველობის ორგანოთა სახით ექვემდებარებოდა: ე) მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის საზღვ-

1. ი. ბ. სტალინი სსრ კავშირის 1936 წლის კონსტიტუციის პროექტის შესახებ, გამოქვეყნებულია „კომუნისტი“, თბ. 1950 წელი, გვ. 37-44.

რების ცვლილებათა დამტკიცება; ე) მოკავშირე რესპუბლიკის შემადგენლობაში ახალი მხარეებისა და ოლქების, ავტონომიური ავტონომიური ოლქების შექმნის დამტკიცება. მე-18 მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკების ტერიტორია არ შეიძლება შეცვლილიყო მისი თანხმობის გარეშე. 25-ე მუხლით საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში შევიდა: აფხაზეთის ასს რესპუბლიკა, აჭარის ასს რესპუბლიკა, სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი. 57-ე მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკის სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო იყო მოკავშირე რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო. მე-60 მუხლის თანახმად, მოკავშირე რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო ბ) პუნქტის შესაბამისად ამტკიცებდა თავის შემადგენლობაში მყოფი ავტონომიური რესპუბლიკების კონსტიტუციებს და განსაზღვრავდა მათი ტერიტორიების საზღვრებს¹, ხოლო სსრ კავშირის მეორე მოწვევის უმაღლესი საბჭოს I, III, IV და V სესიების მიერ მიღებულ ცვლილებებსა და დამატებებში ვხვდებით 18ა მუხლს, სადაც მოკავშირე რესპუბლიკას უფლება ჰქონდა უშუალო ურთიერთობა დაემყარებინა უცხო სახელმწიფოებთან, დაედო მათთან შეთანხმებანი და გაეცვალა დიპლომატიური და საკონსულო წარმომადგენლები. მე-18 ბ მუხლით – თითოეულ მოკავშირე რესპუბლიკას ეძლეოდა თავის რესპუბლიკურ საჯარისო ფორმირებათა ყოლის უფლება. მე-60 მუხლს დავმატა ე) პუნქტი: მოკავშირე რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო აწესებდა მოკავშირე რესპუბლიკის წარმომადგენლობას საერთაშორისო ურთიერთობებში. ვ) პუნქტით მოკავშირე რესპუბლიკა ადგენდა რესპუბლიკურ საჯარისო ფორმირებათა შექმნის წესს. ამ კონსტიტუციის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ სსრ კავშირის

1 სსრ კავშირის 1936 წლის 5 დეკემბრის კონსტიტუცია საქ. კ. 3. (ბ)ც. კ. გამოცემლობა 1936 წელი გვ. 13, 20.

წინა კონსტიტუციასთან შედარებით მოკავშირე რესპუბლიკების ინტერესებიდან გამომდინარე ყველა პირობაა იურიდიულად დაცული.¹

1937 წლის 13 თებერვალს სრულიად საქართველოს საბჭოების საგანგებო VIII ყრილობამ დაამტკიცა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რომელმაც მისი მიწა, წყალი, წყალი, ტყე, ქარხნები, ფაბრიკები მალაროები, სამადნოები, რკინიგზის, წყლის და საპაერო ტრანსპორტი, ბანკები, კავშირგაბმულობის საშუალებანი სახელმწიფოს მიერ ორგანიზებული მსხვილი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოები, აგრეთვე კომუნალური საწარმოები და ძირითადი საბინაო ფონდი ქალაქებსა და სამრეწველო პუნქტებში, გამოაცხადა საქართველოს სახელმწიფო საკუთრებად, ესე იგი საყოველთაო-სახალხო კუთვნილებად. საქართველოს რესპუბლიკა ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოების სახით მე-14 მუხლის გ) პუნქტით აწესებდა აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური სს რესპუბლიკებისა და სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის საზღვრებს; ე) პუნქტით აწესებდა საზღვრებსა და სარაიონო დაყოფას საქართველოს სსრ-ისას. მე-16 მუხლით საქართველოს სსრ ტერიტორია არ შეიძლებოდა შეცვლილიყო მისი თანხმობის გარეშე. მე-19 მუხლით დამტკიცდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის, აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკისა და სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქისაგან; აბაშის, ადიგენის, ამბროლაურის, ასპინძის, აღბულაღის, ახალქალაქის, ახალციხის, ბაღდადის, ბაშკინეთის, ბოვდანოვკის, ბორჩალოს, ბორჯომის, გვევქვორის, გორის,

1. სსრ კავშირის 1936 წლის კონსტიტუცია. სსრ. კავშირის მხარე მოწვევის უმაღლესი საბჭოს I, III, IV და V სესიების მიერ მიღებული ცვლილებებითა და დამატებებით. გამოცემილია „კომუნისტი“ თბილისი 1950 წ. გვ. 9, 17.

გურჯაანის, დუშეთის, ვანის, ზემო-სვანეთის, ზუგდიდის, თბილისის, თელავის, თიანეთის, კასპის, ლაგოდეხის, ლანჩხუთის, ლუქსემბურგის, მახარადის, ონის, ორჯონიკიძის, საგარეჯოს, სამტრედიის, სიღნაღის ტყიბულის, ქვემო-სვანეთის, ქუთაისის, ყაზბეგის, ყარაიის, ყვარლის, ჩოხატაურის, ჩხარის ჩხოროწყუს, ცაგერის, ცხაკაიას, წაღენჯინის, წალკის, წულუკიძის, ჭიათურის, ხაშურის, ხობის ჯუღელის-რაიონებისასგან და ქალაქების: თბილისისაგან და ფოთისაგან, რომლებიც რაიონების შემადგენლობაში არ შედიან.¹

1937 წლის 14 მარტს კონსტიტუცია დაამტკიცა სომხეთის სს რესპუბლიკამ, ხოლო 1937 წლის 23 მარტს – კონსტიტუცია დაამტკიცა აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკამ.² 1937 წლის 15 ივლისს ქ. მოსკოვში ხელი მოეწერა კონვენციას საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირსა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის სასაზღვრო ინციდენტებისა და კონფლიქტების განხილვისა და გადაწყვეტის წესის შესახებ.³

1938 წლის 23 მარტს საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმმა გამოსცა ოქმი №63, რომლის 22-ე საკითხად განიხილეს რესპუბლიკის ადმინისტრაციული საზღვრების დაზუსტება, იმ რესპუბლიკათაშორისი თათბირის მასალების მიხედვით, რომელიც 1938 წლის 5-7 მარტს შედგა საქართველოს სსრ შინსახკომის სახელმწიფო გადაღებისა და კარტოგრაფიის

1. ვრ. ერეშოვი საქ. სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978წ.) თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემლობა, თბილისი 1989 წ. გვ. 135-136-137.

2. Конституция Азербайджанской ССР, 1937г., Издательство «Власть Советов» при Президиуме ВЦИК, Москва, 1937г..

- « - , Конституция Армянской ССР, 1937 г.

3. Дипломатический словарь, том III, Изд-во «Наука», Москва, 1986г., стр. 316.

რესპუბლიკათაშორის განყოფილებასთან (ოქმის ამონაწერი წარმოდგენილია მთლიანად, ვინაიდან ქვემოთ იქნება განხილვა):

„აღნიშნოს, რომ 1 : 400.000 და 1 : 500.000 მასშტაბის რუკებზე ამიერკავკასიის რესპუბლიკათა საზღვრების გრაფიკული აღნიშვნის საკითხის გამო საქართველოს სსრ შინსახკომის სახელმწიფო გადაღებისა და კარტოგრაფიის სარესპუბლიკათაშორისო განყოფილებასთან ამა წლის 5-7 მარტს შემდგარი თათბირის შედეგად მიღწეულია შეთანხმება რესპუბლიკის საზღვრების გაფორმებაში სომხეთის სსრ რესპუბლიკის მხრივ, სოფ. ახკერპის, ჩანახჩის და ბრდაზორის ფარგლებში, იმასთან დაკავშირებით, რომ ეს სოფლები სომხეთის რესპუბლიკიდან 1934 წელს გადაეცა საქართველოს სსრ რესპუბლიკას, და რომ დანარჩენ საზღვრებში სომხეთის სს რესპუბლიკის მხრივ აღმოფხვრილი და გამოსწორებულია საზღვრების აღნიშვნის ყველა უმნიშვნელო არა სიზუსტე, რომლებიც მოხდა რუკების ანაბეჭდების დეფორმაციით და რუკაზე სხვადასხვა ტოპოგრაფიული მასალებიდან მონაცემების არა ზუსტად აღნიშვნის შედეგად. საზღვრის უმნიშვნელო განსხვავება კი აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკის მხრივ დიდი მთის ჩრდილოეთით საქართველოს სსრ ცაკის ცნობების მიხედვით, აღმოჩნდა სწორად აღნიშნული, რაც დადასტურებულია აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკის ცაკის მონაცემებით-საზღვარი გადის მდ. ალაზანზე.

ზემოაღნიშნულის გამო, საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტი ადგენს: დამტკიცდეს ადმინისტრაციული საზღვრები სომხეთის და აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკების მხრიდან, თანახმად თანდართული და თათბირის მონაწილეთა მიერ დამოწმებული 1:500.000 მასშტაბის რუკისა საზღვრების აღნიშვნის დროს დაშვებული გრაფიკული (ტექნიკური) არასიზუსტის აღმოფხ-

ერის გათვალისწინებით.¹

აღნიშნულ ოქმში, რატომღაც არაა აღნიშნული გათვალისწინებული სსრ კავშირის 1936 წლის კონსტიტუციის მე-14-ე მუხლის ე) პუნქტისა და საქართველოს სსრ 1937 წლის კონსტიტუციის მე-16 მუხლით გათვალისწინებული მოთხოვნები. ასევე დაშვებული იქნა შეცდომა საქართველოს სსრ 1937 წლის კონსტიტუციის მე-14 მუხლის ე) პუნქტში, სადაც აღნიშნული იყო, რომ: აწესებს საზღვრებსა და სარაიონო დაყოფას საქართველოს სს რესპუბლიკისას. საქართველოს სსრ-ის საზღვრების დაწესებაში შეიძლება იგულისხმოდ მოკავშირე მეზობელ რესპუბლიკასთან საზღვრის დაწესებაც, რომ არ იყოს სსრკ კონსტიტუციის მე-14 მუხლის ე) პუნქტი. ამდენად, საქართველოს ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტს არ ჰქონდა კონსტიტუციური უფლება მოკავშირე რესპუბლიკებთან ადმინისტრაციული საზღვრის დადგენისა, ამ შემთხვევაში დარღვეულია სათანადო საკანონმდებლო წესი და ძილებული დადგენილებები იურდიულ საფუძველს მოკლებულია. ალბათ ამიტომ სასწრაფოდ საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პირველმა სესიამ დღის წესრიგის პირველ საკითხად განიხილა საქართველოს სსრ 1937 წლის კონსტიტუციის ძირითად კანონში მე-14, 19 მუხლების ცლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ საკითხი და შესაბამისად, 1938 წლის 9 ივლისს საქართველოს უმაღლესმა საბჭომ მიიღო კანონი საქართველოს სსრ კონსტიტუციის მე-14, მე-19 მუხლებში ცვლილებებისა და დამატებების შესახებ.²

1. საქ. ს. კ. ს. სტამბა დაკვ №319 (ტირაჟი 100) საქართველოს უახლესი ისტორიის სახელმწიფო არქივი ფონდი 284, ამონაწერი 1 საქმე 3128 გვ. 54.

2. 1938 წლის 9 ივლისის კანონი საქ. სსრ კონსტიტუციის მე-14 მე-19 მუხლების ცვლილებების და დამატებების შესახებ. საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს უწყებები №1 1938 წლის აგვისტო გვ.2.

საქართველოს სსრ უმაღლესმა საბჭომ კონსტიტუციის მე-14 მუხლის ე) პუნქტი მიიღო შემდეგი რედაქციით:

აწესებს რაიონების, სასოფლო, სადაბო და საქალაქო საბჭოების საზღვრებს და ჰქმნის ახალ სარაიონო, სასოფლო, სადაბო და საქალაქო საბჭოებს“. მე-14 მუხლის მე-2 პუნქტით შექმნა სიღნაღის რაიონისაგან წითელწყაროს რაიონი შემდეგი სასოფლო საბჭოების შემადგენლობით: წითელწყაროს, ქვემო-ქედის, ზემო-ქედის წითელ-საბათლოს, მირზაანის, არბოშიკის, ზემო-მანჩხაანის და ძველი ანაგისა ცენტრით სოფ. წითელწყაროში და სიღნაღის რაიონი შემდეგი სასოფლო საბჭოების შემადგენლობით: სიღნაღის, ანაგის, ვაჭირის, ხაჭობოს, ბოდბისხევის, ქვემო-მანჩხაანის, ჯუგაანის, ტბაანის, ნუკრიანის, მალაროს, ბოდბის და ულიანოვკისა ცენტრით ქალაქ სიღნაღში.

ამის შესაბამისად კონსტიტუციის მე-19 მუხლი მიღებულ იქნას შემდეგნაირად: „19. საქართველოს სს რესპუბლიკა შედგება აფხაზეთის ასსრ, აჭარის ასსრ, სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქისაგან; აბაშის, ადიგენის, ამბროლაურის, ასპინძის, აღბულაღის, ახალქალაქის, ახალციხის, ბაღდადის, ბაშკინეთის, ბოგდანოვკის, ბორჯალოს, ბორჯომის, გეგეჭკორის, გორის, გურჯაანის, დუშეთის, ვანის, ზემო-სვანეთის, ზესტაფონის, ზუგდიდის, თბილისის, თელავის თიანეთის, კასპის, ლაგოდეხის, ლანჩხუთის, ლუქსემბურგის, მახარაძის, ონის, ორჯონიკიძის, საგარეჯოს, სამტრედიის, სიღნაღის, ტყებულის, ქვემო-სვანეთის, ქუთაისის, ყაზბეგის, ყარაიას, ყვარლის, ჩოხატაურის, ჩხარის, ჩხოროწყის, ცაგერის, ცხაკაიას, წალენჯიხის, წალკის, წითელწყაროს, წულუკიძის, ჭიათურის, ხაშურის, ხობის რაიონებისაგან და ქალაქების: თბილისის და ფოთისაგან, რომლებიც რაიონების შემადგენლობაში არ შედიან.

აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკის 1937 წლის 14 მარტის კონსტიტუციაში აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით მე-19 მუხლი ჩამოყალიბებულია შემდეგნაირად: აზერბაიჯანის

სსრ გამგებლობას მისი ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოების და სახელმწიფო მართვის ორგანოების სახით (არააღიარებულ ბარება დ) პუნქტით აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკის რაიონული დაყოფისა და რაიონების საზღვრების დადგენა, ხოლო სომხეთის სს რესპუბლიკის 1937 წლის 23 მარტის კონსტიტუციის მე-18 მუხლში აღნიშნულია ბ) პუნქტით, სომხეთის სს რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა.¹

1943 წლის 12 ოქტომბერს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით ლიკვიდირებულ იქნა ყარაჩაის ავტონომიური ოლქი, რომელიც სსრ კავშირის 1936 წლის კონსტიტუციის 22-ე მუხლით რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკაში შედიოდა. ბრძანებულების 1-ლი პუნქტით გაუქმებულია ყარაჩაის ავტონომიური ოლქი. მე-2 პუნქტით, ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის გაუქმებასთან დაკავშირებით, საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში შევიდა ყოფილი ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის უჩკულანის რაიონისა და მიქოიანის რაიონის ნაწილი და შეიქმნა ახალი, ქლუხორის რაიონი ცენტრი-ქ. მიქოიან-შაპარი.

ქმიქოიან-შაპარს გადაერქვა სახელი და ეწოდა ქ.ქლუხორი. რუსეთის რსფსრ-სა და საქართველოს სსრ-ს შორის ქლუხორის რაიონში დადგინდა შემდეგი საზღვრები: დასავლეთიდან—არსებული ყოფ. მიქოიანის საზღვრის გასწვრივ, შემდეგ ქ.ქლუხორის ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან, შემდეგომ მდინარე მარას გასწვრივ, სოფ. ქვემო მარას გამოკლებით, ყოფ. უჩკულანის რაიონის საზღვარზე გასვლით, სოფ. ზემო მარას სამხრეთით და შემდეგ სამხრეთით მდებარე ყოფ. უჩკულანის რაიონის აღმოსავლეთ საზღვარზე. ყოფ.

1. Конституция Азербайджанской ССР, 1937г, Издательство «Власть Советов» при Президиуме ВЦИК, Москва, 1937г. Конституция Армянской ССР, 1937 г.

მიქოიანის რაიონის დანარჩენი ტერიტორიის ნაწილი და დასახლებული პუნქტები შევიდა სტავროპოლის მხარის უკრაინის რაიონის შემადგენლობაში.¹ საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა 1944 წლის 8 იანვარს გამოსცა ბძანებულება² ქლუხორის რაიონის საქართველოს სსრ შემადგენლობაში შესვლისა და საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1943 წლის 10 დეკემბრის ბრძანებულების „საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თებერდის რაიონის ორგკომიტეტის შექმნის შესახებ“ ნაწილობრივ შეცვლის თაობაზე. სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1943 წლის 12 ოქტომბრის ბრძანებულების „ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის ლიკვიდაციისა და მისი ტერიტორიის ადმინისტრაციული მოწყობის შესახებ“ საფუძველზე, რომლის თანახმად ყოფილ ყარაჩაის ოლქის უკკულანის რაიონისა და მიქოიანის რაიონის ნაწილისაგან, შეიქმნა ახალი ქლუხორის რაიონი, რომელიც გადავიდა საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში, – შეტანილ იქნა საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში ქლუხორის რაიონი, ცენტრი – ქ. ქლუხორი (ყოფილი. ქ. მიქოიან-შაპარი).

დადგინდა ქლუხორის რაიონში შემდეგ საზღვარი რსფსრ-სა და საქართველოს სსრ შორის: დასავლეთიდან – ყოფილი მიქოიანის რაიონის არსებული საზღვრის გასწვრივ, შემდეგ აღმოსავლეთიდან – ქ. ქლუხორის ჩრდილოეთით, შემდეგ მდინარე მარას გასწვრივ სოფ. ქვემო მარას გამოკლებით და გადის ყოფილი უკკულანის რაიონის საზღვრამდე, სოფელ ზემო მარას სამხრეთით და შემდეგ სამხრეთით არსებულ ყოფილ უკკულანის რაიონის აღმოსავ-

1. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР, № 10, октябрь, 1943 г.

2. საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები №1. 1944 წლის იანვარი.

ლეთის საზღვარზე. ამასთან დაკავშირებით საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თებერდის (1943) ორგკომიტეტს, რომელიც შეიქმნა საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1943 წლის 10 დეკემბრის ბრძანებულებით, ეწოდა საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ქლუხორის რაიონის ორგკომიტეტი.¹

1944 წლის 7 მარტს (№116/102) სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით ლიკვიდირებულ იქნა ჩენეთ-ინგუშეთის ასსრ,² რომელიც სსრკ 1936 წლის კონსტრუქციის 22-ე მუხლით შედიოდა რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკაში საჩანო-ინგუშეთის ასს რესპუბლიკად. ბრძანებულებაში აღნიშნულია, რომ შეყვანილ იქნას საქართველოს სსრ-ს შემადგენლობაში ყოფილი ჩენეთ-ინგუშეთის ასსრ-ს რაიონები: ითუმ-კალეს რაიონი არსებულ საზღვრებში, შაროს რაიონის დასავლეთ ნაწილი, გაღანჩოვის სამხრეთი ნაწილი, გაღაშკინისა და პრიგოროდნის რაიონები, ასევე სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი. ამასთან დაკავშირებით რსფსრ-სა და საქართველოს სსრ შორის არსებულ საზღვრებში შეტანილ იქნა შემდეგი საზღის ცვლილებები: საზღვრის ზაზი დადგინდა არსებული საზღვრიდან გიმორაი-ხოხის მთის დასავლეთით და ნიშნული 4776-ის აღმოსავლეთით მდინარე გიმელ-დონის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, სოფ. ქვედა სანიბას დასავლეთით, შემდეგ ჩრდილო-აღმოსავლეთით ნიშნულ 2642,2-მდე; შემდეგ აღმოსავლეთისაკენ – ყოფილი ჩენეთ-ინგუშეთის ასსრ-ს პრიგოროდნის რაიონის საზღვარზე მდინარე თერგამდე, ხოლო შემდეგ მთა მატ-ლაძის ქედის გასწვრივ 3002,2 მ.

1. საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები №1. 1944 წლის იანვარი

2. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР, № 3, март 1944 г.

და 2223,2 მ. სიმაღლეზე; მთების – ჯარ-ლამისა და ცორეი-ლამის ქედებზე, სოფ.კაუბიჩის სამხრეთით, 2072,6 მ., 2275,5; მ., 2327 მ. სიმაღლეებზე, ჩრდილოეთით სოფელ ნიკაროის, ხოლო უფრო აღმოსავლეთით – ყოფილი ითუმ-კალეს რაიონის ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ საზღვარზე შაროს რაიონის საზღვრის პირაპირამდე 2059,3 მ. სიმაღლესთან, შემდგომ აღმოსავლეთისაკენ შაროს რაიონის ჩრდილოეთ საზღვარზე, მდინარე შარო-არღუნამდე, შემდეგ სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდინარე შარო-არღუნის გასწვრივ, მდინარე ხარკადე-ახკის (ხულანდოის) შესართავამდე, აქედან სამხრეთისაკენ ხარკად-ახკისა და ხარჭაბ-ახკის გასწვრივ და 4090.00 მ. სიმაღლეზე გადის საქართველოს სსრ არსებულ სახელმწიფო საზღვარზე. ყოფილი ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ-ს ითუმ-კალეს რაიონის რაიონულ ცენტრს, დაბა ითუმ-კალეს გადაარქვა სახელი და დაერქვა დაბა ახალხევი. შესაბამისად საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა 1944 წლის 21 მარტს გამოცა ბძანებულება საქართველოს სსრ შემადგენლობაში ყოფილი ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ-ს ტერიტორიის ნაწილის, ჩრდილოეთ-ოსეთის ასსრ-ს გიზლის რაიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილის გადაცემის და საქართველოს სსრ ახალხევის რაიონის შექმნის შესახებ,¹ 1-ლი პუნქტით: სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1944 წლის 7 მარტის ბრძანებულების– „ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ-ს ლიკვიდაციის და მისი ტერიტორიის ადმინისტრაციული მოწყობის შესახებ“ საფუძველზე, საქართველოს სსრ შემადგენლობაში შევიდა: ითუმ-კალეს რაიონი არსებული საზღვრებით; შაროს რაიონის დასავლეთი ნაწილი; ყოფილი ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ-ს გალანჩოფის, გალაშკინის და პრიგოროდნის რაიონების სამხრეთი ნაწილი და ჩრდილო-

1. საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები №3, 1944 წ. მარტი

ოსეთის ასსრ-ს გიზლის რაიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი, შეიქმნა საქართველოს სსრ ახალხვევის რაიონის ცენტრი - სოფ. ახალხვევი (ყოფილი ითუმ-კალე). მე-2 პუნქტის შესაბამისად ახალხვევის რაიონის შემადგენლობაში შევიდა ყოფილი ჩენეთ-ინგუშეთის ასსრ-ს ითუმ-კალეს, ვალანჩოყისა და შაროს რაიონების ტერიტორიები, აგრეთვე ჩრდილოეთ-ოსეთის გიზლის რაიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი, რომლებიც გადაეცა საქართველოს სსრ-ს და შევიდა საქართველოს სსრ ყაზბეგის რაიონის შემადგენლობაში. მე-3 პუნქტის საფუძველზე ცვლილებები იქნა შეტანილი რსფსრ-სა და საქართველოს სსრ-ს შორის არსებულ სახელმწიფო საზღვრებში (საზღვრებს აღარ გავიშვორებთ, ვინაიდან განსაზღვრულია 1944 წლის 7 მარტის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს ბრძანებულებით).

1944 წლის 8 აპრილს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა ყაბარდო-ბალყარეთის ასს რესპუბლიკა გარდაქმნა ყაბარდოს ასს რესპუბლიკად და საქართველოს სსრ ზემო-სვანეთის შემადგენლობაში შევიდა ყაბარდოს ასსრ იალბუჯისა და ნაგორნის რაიონების სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი. ამასთან დაკავშირებით რუსეთის სფს რესპუბლიკასა და საქართველოს სს რესპუბლიკას შორის საზღვარი შემდეგნაირად შეიცვალა: ბურუნ-თაშის უღელტეხილიდან იალბუჯის ჩრდილოეთ ფერდობზე, აღმოსავლეთით მდინარე მალკის გასწვრივ საზღვრის ხაზმა გაიარა 2877,0 მ. სიმაღლეზე, შემდეგ სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდინარე ისლამ-ჩაიზე 3242.00 მ. სიმაღლეზე კირტიკ-აუშის უღელტეხილზე, მდინარე ყირაიქის (р.Картык) სამხრეთ-აღმოსავლეთით, დაბა ზემო ბაქსანის დასავლეთით და სამხრეთით - მდინარე აღირ-სუს გაყოლებით მესტიის უღელტეხილამდე.¹ აღნიშნული

1. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР, № 4, апрель 1944 г.

ტერიტორიების რსფსრ-დან საქართველოს სსრ-ზე გადმოცემით შესაბამისი ცვლილება შევიდა საქართველოს სსრ კონსტიტუციაში,¹ ცვლილებები გამოიწვია აგრეთვე საქართველოს მეორე მოწვევის უმაღლესი საბჭოს I, III, IV, V სესიების მიერ მიღებულმა შესწორებებმა და დამატებებმა. საქართველოს სსრ 1937 წლის კონსტიტუციაში გაჩნდა დამატებითი მუხლები. მე-16 ა მუხლით საქართველოს სსრ-ს უფლება ეძლეოდა უშუალო ურთიერთობა დაემყარებინა უცხოეთის სახელმწიფოებთან, დაელო შეთანხმებები და გაეცვალა დიპლომატიურ-საკონსულო წარმომადგენლები, ხოლო მე-16 ბ მუხლის შესაბამისად უფლება ჰქონდა საქართველოს სსრ ჰყოლოდა თავისი რესპუბლიკური საჯარისო ფორმირებანი. შესწორება შევიდა მე-19 მუხლშიც: საქართველოს სს რესპუბლიკა შედგებოდა: აფხაზეთის ასსრ, აჭარის ასსრ, სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქისაგან; აბაშის, ადიგენის, ამბროლაურის, ასპინძის, ახალქალაქის, ახალციხის, ახმეტის, ბოგდანოვკის, ბოლნისის, ბორჯომის, გარდაბნის გეგეკეკორის, გორის, გურჯაანის, დმანისის, დუშეთის, ვანის, ზემო-სვანეთის, ზესტაფონის, ზუგდიდის, თბილისის, თეთრი-წყაროს, თელავის, თიანეთის, კასპის, კაჭრეთის, ლაგოდეხის, ლანჩხუთის, მაიაკოვსკის, მარნეულის, მახარაძის, მცხეთის, ონის, ორჯონიკიძის, საგარეჯოს, სამტრედიის, საჩხერის, სიღნაღის, ტყიბულის, ქარელის, ქვემო-სვანეთის, ქლუხორის, ქუთაისის, ყაზბეგის, ყვარლის, ჩოხატაურის, ჩხარის, ჩხოროწყუს, ცაგერის, ცხაკაიას, წალენჯიხის, წალკის, წითელწყაროს, წულუკიძის, წყალტუბოს, ჭიათურის, ხაშურის, ხობის რაიონებისაგან და

1. საქ. სსრ 1937 წლის კონსტიტუციაში საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს მიერ 1947 წლის 24 ივლისს მიღებული იქნა ცვლილებები და დამატებები. სახელგამ „პოლიტიკური სექტორი“ თბილისი 1947 წ. გვ. 8,9.

ქალაქების: თბილისის, ქუთაისის, ფოთისა და ჭიათურისაგან, რომლებიც რაიონების შემადგენლობაში არ შედიოდნენ, მუხლით აფხაზეთის ასსრ რაიონებს დაემატა გვერდის რაიონი, ქალაქებს – ტყვარჩელი.

ყოველმა ზემოაღნიშნულმა ცვლილებამ ასახვა პპოვა საქართველოს სსრ 1937 წლის კონსტიტუციაში სარედაქციო კომისიის მოხსენების შესაბამისად საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს მიერ 1947 წლის 24 ივლისს მიღებული ცვლილებებით და დამატებებით (იხ. სქემა-რუკა №4 დანართში).

1945 წლის 11-17 მაისს ქ. თბილისში გაიმართა გეოდეზიისა და კარტოგრაფიის მთავარი სამმართველოს (გეშს) რწმუნებულთა და საქართველოს სსრ, სომხეთის სსრ და აზერბაიჯანის სსრ უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმების წარმომადგენელთა თათბირი, ამიერკავკასიის რესპუბლიკების რესპუბლიკური საზღვრების გრაფიკული მოხაზულობის დაზუსტების თაობაზე, რომელმაც გააფორმა ოქმი.¹ ოქმში ნათქვამია: იმის გამო, რომ ამიერკავკასიის რესპუბლიკების სახალხო კომისართა საბჭოებთან (სახკომსაბჭოებთან) გეოდეზიისა და კარტოგრაფიის მთავარი სამმართველოს (გეშს) წარმომადგენელთა სამმართველოებში მორიგეობა გადაყვანილია საზღვრებისა და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის მიხედვით, 1:100000 მასშტაბის რუკებზე, აგრეთვე იმის გამო, რომ ამ გადაყვანის შედეგად მთელ რიგ პუნქტში რესპუბლიკური საზღვრების რუკებზე მოხაზულობებში გამოვლენილია შეუთანხმებლობა, რაც აფერხებს ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ახალი ადმინისტრაციული რუკების გამოშვებას, ხსენებულმა თათბირმა განიხილა საზღვ-

¹ ოქმი ამიერკავკასიის რესპუბლიკების საზღვრების გრაფიკული მოხაზულობის დაზუსტების შესახებ გამოქვეყნებული არ ყოფილა ვინაიდან გამოქვეყნებას ექვემდებარებოდა საკანონმდებლო წესით დამტკიცების შემდეგ.

რების შესახებ რესპუბლიკების შესაბამის დაწესებულებებში ყველა არსებული მასალა. მაგალითად, კოლმეურნეობებზე მუდმივ სარგებლობაში მიწების დამაგრების აქტები, საძოვრებად მიწების გამოყოფის მასალები, ბოლო წლების ახალი ტოპოგრაფიული გადაღებების მასალები და სხვ. და მათ საფუძველზე მოახდინა 1:000 მასშტაბის რუკის ფურცლებზე ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შორის რესპუბლიკური საზღვრების გრაფიკული მოხაზულობის დაზუსტება. წარმოებულ დაზუსტებათა შედეგად:

ა) საქართველოს სს რესპუბლიკასა და აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკას შორის რესპუბლიკური საზღვარი, დასაზუსტი წითელი საღებავით 1:100000 მასშტაბის რუკის ფურცლებზე, რომლის ნომერატურაა K-38-103, 91, 92, 104, 105, 106, 94, 93 და 81 შეიძლება შეთანხმებულად ჩაითვალოს;

ბ) საქართველოს სს რესპუბლიკასა და სომხეთის სს რესპუბლიკას შორის რესპუბლიკური საზღვარი, დასაზუსტი წითელი საღებავით 1:100000 მასშტაბის რუკის ფურცლებზე K-38-99, 100, 101, 102 და 103 შეიძლება შეთანხმებულად ჩაითვალოს;

გ) პუნქტით შეთანხმდა აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკასა და სომხეთის სს რესპუბლიკას შორის საზღვარი. გეოდაზიისა და კარტოგრაფიის მთავარი სამმართველოს (გკსმ) რწმუნებულთა და ამიერკავკასიის რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმების წარმომადგენელთა თათბირს 1:100000 მასშტაბის რუკის ზემოთ აღნიშნული ფურცლები, ამ რუკებზე დატანილი ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შორის დაზუსტებული და შეთანხმებული საზღვრებით, მიაჩნია ძირითად მასალად სხვადასხვა რუკაზე საზღვრების ასახვისათვის. ოქმში ასევე აღნიშნულია, რომ იმის გათვალისწინებით, ვინაიდან ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს შორის რესპუბლიკური საზღვრების ადრინდელი მოხაზულობა შეასაბამის

რესპუბლიკების ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტებმა განიხილეს და დაამტკიცეს 1938 წელს (საქართველოს სსრ ცაკ-მა 1938 წლის 23 მარტს, ოქმი №63; სომხეთის სსრ ცაკ-მა 1938 წლის 8 აპრილს, ოქმი №7 და აზერბაიჯანის სსრ ცაკ-მა 1938 წლის 5 მაისს, ოქმი №59), თათბირი სთხოვეს საქართველოს სსრ, სომხეთის სსრ და აზერბაიჯანის სსრ უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმებს განიხილონ ამ ოქმზე თანდართული რესპუბლიკური საზღვრების დაზუსტებული მოხაზულობა 1:100 000 მასშტაბის რუკის ფურცლებზე და დაამტკიცონ ისინი. ოქმს ხელს აწერენ (გვსმ რწმუნებული-რიაზანცევი, პოდდუბინი, საქართველოს წარმომადგენელი – ძნელაძე, სომხეთისა – კარაპეტანი, ადამიანი, აზერბაიჯანისა – სავენკო).

აღნიშნულ ოქმში თითქოსდა ყველაფერია ჩამოყალიბებული, მაგრამ თხოვნა საქართველოს სს, სომხეთის სს და აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოებისადმი იმის შესახებ, რომ განიხილონ ოქმზე თანდართული რესპუბლიკური საზღვრების დაზუსტებული მოხაზულობა რუკაზე და დაამტკიცონ ისინი, სსრ კავშირის 1936 წლის კონსტიტუციის მე-14 მუხლის ე) პუნქტს, რომლის ძალითაც სსრ კავშირის უმაღლეს გამგებლობას ექვემდებარება მოკავშირე რესპუბლიკათა საზღვრების დამტკიცება. ამკარად ეწინააღმდეგება. ასევე ამკარად ეწინააღმდეგება თათბირის მონაწილეთა მოთხოვნა საქართველოს 1937 წლის კონსტიტუციასაც, რომელმაც 1938 წლის 9 ივლისის კანონით შეცვალა კონსტიტუციის მე-14 მუხლის ე) პუნქტი და დაამტკიცა შემდეგი რედაქციით: „აწესებს რაიონების, სასოფლო, სადაბო და საქალაქო საბჭოების საზღვრებს და ჰქმნის ახალ ხარაიონო, სასოფლო, სადაბო და საქალაქო საბჭოებს“. (1938 წელს კონსტიტუციაში ცვლილება გამოიწვია, სწორედ საქართველოს სსრ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის 1938 წლის 23 მარტის №63 ოქმმა, რომელმაც კონსტიტუციის

საწინააღმდეგო დადგენილება მიიღო და რესპუბლიკებს შორის დამტკიცა ადმინისტრაციული საზღვრები, რითაც დაარსდა სსრკ კონსტიტუცია). 1945 წლის თათბირის ოქმი ანალოგიურ წინააღმდეგობაში მოდის 1937 წლის 14 მარტის აზერბაიჯანის კონსტიტუციის მე-19 მუხლის დ) პუნქტთან, რომელშიც ცალსახადაა აღნიშნული, რომ: აზერბაიჯანის სსრ-ს უმაღლეს გაგმგებლობას ექვემდებარება აზერბაიჯანის სს რესპუბლიკის რაიონული დაყოფისა და რაიონების საზღვრების დადგენა¹ და სომხეთის 1937 წლის 23 მარტს მიღებულ კონსტიტუციის მე-18 მუხლის ბ) პუნქტთან, რომელშიც დაფიქსირებულია სომხეთის სს რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა². აღნიშნულის გათვალისწინებით თათბირის ოქმს უნდა ეთხოვა მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმი სათვის საკითხის განხილვა და სსრ კავშირის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოსათვის დასამტკიცებლად წარდგენა.

დასკვნა: თუ აღნიშნული თათბირის ოქმის მიხედვით რუკებზე მოხდა რაიმე ცვლილებები, დამტკიცებულიც რომ იყოს რესპუბლიკათა უმაღლესი ხელისუფლების მიერ, უკანონოა, ვინაიდან სსრ კავშირის უმაღლესი ორგანოს მიერ გამოცემულ საკანონმდებლო აქტში ანუ ბრძანებულებაში დანართის სახით უნდა იყოს ტერიტორიის აღწერა და შესაბამისად ახალი რუკის შედგენისა და დამტკიცების საფუძველი უნდა გახდეს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მიღებული ბრძანებულება. ხოლო რუკაზე უნდა ეწეროს, რომ დამტკიცებულია ამა და ამ ბრძანებულების ძალით და უნდა ესგავს შესაბამისი ბეჭედი. თვით ამ ფაქტის იურდიული დასაბუთებაა სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოსთან არსებული გეოდეზიისა და

1. Конституция Азербайджанской ССР, 1937г. Издательство «Власть Советов» при Президиуме ВЦИК, Москва, 1937г.
 2. « -, Конституция Армянской ССР, 1937 г.

კარტოგრაფიის მთავარი სამმართველოს ინსტრუქცია 1:100000 მასშტაბის მორიგე საცნობარო რუკის შემსრულებელიც დამტკიცებულია 1988 წლის 7 იანვარს, ხოლო ამ ინსტრუქციით გაუქმებულია 1951 და 1971 წლების ანალოგიური ინსტრუქციები. ხოლო ინსტრუქციის მე-3 პუნქტის მე-3 ქვეპუნქტში განმარტებულია, რომ „მოკავშირე რესპუბლიკების საზღვრები მორიგე რუკაზე დაიტანება და მათი მოხაზულობა იცვლება მომიჯნავე მოკავშირე რესპუბლიკების უმაღლესი საბჭოების პრეზიდენტების ბრძანებულებათა თანახმად, შემდეგ ამტკიცებს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდენტის ბრძანებულება, რის შესახებაც რუკის ფორმულარში (პასპორტში) კეთდება შესაბამისი ჩანაწერი.¹ ასევე მაგალითისათვის შეიძლება დასახელდეს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდენტის 1957 წლის 31 ოქტომბრის №596 ბრძანებულება რსფსრ-სა და ესტონეთის სსრ შორის საზღვრის ნაწილობრივი ცვლილებების შესახებ.² ბრძანებულებით დამტკიცებულია საზღვრის აღწერილობის დანართი, ხოლო აღწერილობის სათაურში მითითებულია შესაბამისი მოკავშირე რესპუბლიკათა უმაღლესი საბჭოების პრეზიდენტების მიერ დადგენილებათა მიღების თარიღებიც. სსრ კავშირის კონსტიტუციის მე-14 მუხლის დ) პუნქტის მოქმედება კიდევ უფრო ნათლადაა წარმოჩენილი იმ კანონებში, რომლის ძალითაც დამტკიცებულია თვით სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდენტის მიერ მიღებული ბრძანებულებები საზღვრის ნაწილობრივი ცვლილებების შესახებ. მაგალითად, 1956 წლის 14 ივლისის კანონში

1. Инструкция по дежурной справочной карте масштаба 1:100000, утвержденная Главным управлением геодезии и картографии при Совете Министров СССР, Москва, 1988г. пункт 3.3.
 2. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР, №25, октябрь 1957 г., статья 596, стр.709.

საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულების დამტკიცების თაობაზე“¹,
 აღნიშნულია:

„ვაზახეთის სსრ-სა და უზბეკეთის სსრ შორის საზღვრის
 ნაწილობრივი ცვლილებების შესახებ სსრ კავშირის უმაღლესი
 საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის უმაღლესი
 საბჭო ადგენს: დამტკიცდეს სსრკ-ს უმაღლესი საბჭოს
 პრეზიდიუმის 1956 წლის 13 თებერვლის ბრძანებულება
 ვაზახეთის სსრ-სა და უზბეკეთის სსრ-ს შორის საზღვრის
 ნაწილობრივი ცვლილებების შესახებ.¹ ხელს აწერს სსრკ
 უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე კ.
 კორომილოვი და სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის
 მდივანი ნ. პეგოვი. მოსკოვი. კრემლი.

ასეთი ფაქტის მოყვანა მრავლად შეიძლება.

1951 წლის 3 ოქტომბერს საქართველოს სსრ
 უმაღლესი საბჭოს მიერ გამოცემულ იქნა ბრძანებულება
 საქართველოს სსრ შემადგენლობაში ქუთაისისა და თბილისის
 ოლქების შექმნის შესახებ. აღნიშნული ბრძანებულება აისახა
 1951 წლის 5 ნოემბრის სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს
 პრეზიდიუმის ბრძანებულებაში, რომელიც დამტკიცდა 1952
 წლის 8 მარტს მიღებული სსრ კავშირის შესაბამისი კანონით,
 რომლის 1-ლი მუხლით დამტკიცდა სსრკ უმაღლესი საბჭოს
 პრეზიდიუმის 5 ნოემბრის ბრძანებულება საქართველოს სსრ
 შემადგენლობაში ქუთაისისა და თბილისის ოლქების შექმნის
 შესახებ. ამასთან დაკავშირებით ცვლილებები იქნა შეტანილი
 სსრკ 1936 წლის კონსტიტუციის 25-ე მუხლში –
 „საქართველოს სსრ რესპუბლიკა შედგება ქუთაისისა და
 თბილისის ოლქებისაგან, აფხაზეთისა და აჭარის საბჭოთა
 სოციალისტური რესპუბლიკებისაგან და სამხრეთ-ოსეთის
 ავტონომიური ოლქისაგან“.

1. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР, № 15,
 июль 1956 г. статья 316-319, стр. 405.

საქართველოს სსრ რესპუბლიკამ, სსრკ კონსტიტუციაში ცვლილების შეტანის შემდეგ, 1952 წლის 6 აპრილის კანონით ცვლილება შეიტანა საქართველოს სსრ 1937 წლის კონსტიტუციაში და 104-ა მუხლის მე-2 პუნქტით საქართველოს სსრ კონსტიტუციის „დ“, „ე“ და მე-19 მუხლი ჩამოყალიბდა შემდეგნაირად: „საქართველოს სსრ თავისი სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოებისა და სახელმწიფო მმართველობის ორგანოების სახით - დ) წარუდგენს დასამტკიცებლად სსრ კავშირის უმაღლეს საბჭოს ახალი ოლქების, აგრეთვე ახალი ავტონომიური რესპუბლიკების და ავტონომიური ოლქების შექმნას საქართველოს შემადგენლობაში; ე) აწესებს ოლქების საზღვრებს და რაიონულ დაყოფას, ამტკიცებს აფხაზეთისა და აჭარის ასსრ-ების უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმების დადგენილებებს და შრომელთა დეპუტატების საბჭოს აღმსრულებელი კომიტეტების გადაწყვეტილებებს ახალი სასოფლო, სადაბო და საქალაქო საბჭოების, მსხვილ ქალაქებში რაიონული საბჭოების შექმნისა და მათი საზღვრების შეცვლის შესახებ“;....

„მუხლი 19. საქართველოს სსრ რესპუბლიკა შედგება:

თბილისის ოლქისაგან, ცენტრით ქალაქ თბილისში, ქალაქებისა თბილისის (რესპუბლიკური დაქვემდებარებისა), გორისა და რუსთავეისაგან შემდგვი რაიონებისაგან: ადიგენის, ასპინძის, ახალქალაქის, ახალციხის, ახმეტის, ბოგდანოვკის, ბოლნისის, ბორჯომის, გარდაბნის, გორის, გურჯაანის, დმანისის, დუშეთის, თეთრი წყაროს, თელავის, თიანეთის, კასპის, კაჭრეთის, ლაგოდეხის, მარნეულის, მცხეთის, საგარეუოს, სიღნაღის, ქარელის, ყაზბეგის, ყვარლის, წალკის, წითელწყაროს და ხაშურისა;

ქუთაისის ოლქისაგან, ცენტრით ქალაქ ქუთაისში, ქალაქების ქუთაისის, ფოთის და ჭიათურისა და შემდგვი რაიონებისაგან: აბაშის, ამბროლაურის, გვეგვიკორის, ვანის, ზემო-სვანეთის, ზესტაფონის, ზუგდიდის, თერჯოლის,

ლანჩხუთის, მაიაკოვსკის, მახარაძის, ონის, ორჯონიკიძის, სამტრედიის, საჩხერის, ტყიბულის, ქვემო სვანეთის, ქლუხორის, ქუთაისის, ჩოხატაურის, ჩხოროწყვს, ცაგერის, ცხაკაიას, წალენჯიხის, წულუკიძის, წყალტუბოს ჭიათურის და ხობისა;

აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკისაგან; აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკისაგან; სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქისაგან“¹.

სსრკ-სა და საქართველოს სსრ კონსტიტუციებში ზემოთ აღნიშნულ ცვლილებებს დიდხანს არ უმოქმედია და 2 წელიწადში, 1953 წელშივე დაიწყო უკუპროცესი, რაც გამოიხატა საქართველოს სსრ შემადგენლობაში ქუთაისისა და თბილისის ოლქების დაშლით. შესაბამისად საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა 1953 წლის 16 აპრილს გამოსცა ბრძანებულება, მას მოჰყვა 1953 წლის 19 აგვისტოს საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს მიერ მიღებული კანონი, საქართველოს სსრ კონსტიტუციის ტექსტში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ. საქართველოს სსრ კონსტიტუციის მე-14 მუხლის „ე“ პუნქტი ჩამოყალიბდა შემდეგნაირად:

„აწესებს რაიონებისა და სასოფლო, სადაბო, საქალაქო საბჭოების საზღვრებს და ქმნის ახალ რაიონულ, სასოფლო, სადაბო და საქალაქო საბჭოებს; ამტკიცებს აფხაზეთისა და აჭარის ასსრ-ების უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმების დადგენილებებს და სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის მშრომელთა დეპუტატების საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტების გადაწყვეტილებებს ახალი სასოფლო, სადაბო, საქალაქო საბჭოების, მსხვილ ქალაქებში რაიონული საბჭოების შექმნისა და მათი საზღვრების შეცვლის შესახებ.

1. საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები, 1952 წ. №2, გვ.5

„მუხლი 19. საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა შედგება: აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის, სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქისაგან, აბაშის, ადიგენის, ამბროლაურის, ასპინძის, ახალქალაქის, ახალციხის, ახმეტის, ბოგდანოვკის, ბოლნისის, ბორჯომის, გარდაბნის, გვეგვიკორის, გორის, გურჯაანის, დმანისის, დუშეთის, ეანის, ზესტაფონის, ზუგდიდის, თეთრიწყაროს, თელავის, თერჯოლის, თიანეთის, კასპის, კაჭრეთის, ლაგოდეხის, ლანჩხუთის, ლენტეხის, მაიაკოვსკის, მარნეულის, მახარაძის, მესტიის, მცხეთის, ონის, ორჯონიკიძის, საგარეჯოს, სამტრედიის, საჩხერის, სიღნაღის, ტყიბულის, ქარელის, ქლუხორის, ქუთაისის, ყაზბეგის, ყვარელის, ჩოხატაურის, ჩხოროწყეს, ცაგერის, ცხაკაიას, წალენჯიხის, წალკის, წითელწყაროს, წულუკიძის, წყალტუბოს, ჭიათურის, ხაშურის, სობის რაიონებისაგან და ქალაქების: თბილისის, გორის, რუსთავეის, ონის, ქუთაისის, ჭიათურისაგან, რომლებიც რაიონებას შემადგენლობაში არ შედიან“.

„მუხლი 20. აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა შედგება ახალი ათონის, გაგრის, გალის, გუდაუთის, გულრიფშის, ოჩამჩირის, სოხუმის რაიონებისაგან და ქალაქების: სოხუმისა და ტყვარჩელისაგან, რომლებიც რაიონების შემადგენლობაში არ შედიან“;

„მუხლი 21. აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა შედგება ბათუმის, ქედის, ქობულეთის, შუაზევის და ხულოს რაიონებისაგან და ქალაქ ბათუმისაგან, რომელიც რაიონების შემადგენლობაში არ შედის“.¹

1. საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები, 1953 წლის №6. გვ.9

1954 წლის 23 აპრილს მიღებული იქნა სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულება, შესაბამისად 1954 წლის 24 აპრილს სსრ კავშირის კანონის 23 მუხლის მე-2 პუნქტით დამტკიცდა სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1953 წლის 23 აპრილის ბრძანებულება საქართველოს სსრ შემადგენლობაში ქუთაისისა და თბილისის ოლქების გაუქმების შესახებ და სსრკ კონსტიტუციაში აისახა ყველა ცვლილება.¹

1955 წლის 14 მარტს საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა გამოსცა ბრძანებულება, საქართველოს სსრ ქლუხორის რაიონის რსფსრ-ს შემადგენლობაში გადაცემის შესახებ. ბრძანებულებაში აღნიშნულია, რომ დამტკიცდეს საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმისა და რსფსრ-ს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილებები ქლუხორის რაიონის საქართველოს შემადგენლობიდან რსფსრ-ს სტავროპოლის მხარის შემადგენლობაში გადასვლის შესახებ და ამასთან დაკავშირებით შეტანილ იქნას ნაწილობრივი ცვლილება რსფსრ-სა და საქართველოს სსრ-ს შორის არსებულ საზღვარში. 1956 წლის 28 იანვარს საქართველოს სსრ უმაღლესმა საბჭომ შესაბამისი კანონით ცვლილება შეიტანა საქართველოს სსრ კონსტიტუციის მე-19 მუხლში.²

1957 წლის 10 იანვარს საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო დადგენილება “დუშეთის და

1. История Советской Конституции в документах 1917-56 г.г. Гос. издательство юридической литературы Москва 1957 г.
Ведомости Президиума Верховного Совета СССР 1954 г., №10 статья 880.

2. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР, № 5, март 1955 г., статья 117-118, стр.133.
Ведомости Президиума Верховного Совета Грузинской ССР, №2, январь 1956 г., стр. 33.

ყაზბეგის რაიონების ტერიტორიის ნაწილის საქართველოს სსრ შემადგენლობიდან რსფსრ შემადგენლობაში გადაცემის შესახებ”, რომელშიც აღნიშნულია: საჩანწო-ინგუშეთის ასსრ აღდგენასთან დაკავშირებით, გადაეცეს რსფსრ შემადგენლობაში დუშეთისა და ყაზბეგის რაიონების ჩრდილოეთი ნაწილი / საზღვრებში-ყოფილ ითუმ-კალეს რაიონი და ვალანჩოყის, ვალაშკის, შაროს პრივოროდნის და ვიმპლდონის ყოფილი რაიონების ნაწილი/; დადგენილება შეტანილი იქნას დასამტკიცებლად სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმში.¹

1957 წლის 11 იანვარს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა, გამოსცა ბრძანებულება დუშეთისა და ყაზბეგის რაიონების ტერიტორიების ნაწილის საქართველოს სსრ-დან რსფსრ-ს შემადგენლობაში გადაცემის შესახებ. ბრძანებულებაში აღნიშნულია დამტკიცდეს საქართველოს სსრ და რსფსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმების დადგენილება ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ-ს აღდგენასთან დაკავშირებით, დუშეთისა და ყაზბეგის რაიონების ტერიტორიების ნაწილების საქართველოს სსრ შემადგენლობიდან რსფსრ-ს შემადგენლობაში გადაცემის შესახებ და რსფსრ-სა და საქართველოს სსრ-ს შორის 1944 წლის 7 მარტამდე არსებული საზღვრის აღდგენის შესახებ. ბრძანებულება დამტკიცებულ იქნა 1957 წლის 11 თებერვლის კანონის მე-2 მუხლით.²

ცნობისათვის, 1957 წლის 29 მარტს რსფსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა გამოსცა ბრძანებულება ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ-სა და ჩრდ. ოსეთის ასსრ-ს შემადგენლობაში

1. საქართველოს სსრ-ის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები 1957 წლის იანვარი, №27 გვ. 133.

2. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР, 1957 г., № 4, ст. 78, стр. 134.

საქართველოს სსრ-დან გადაცემული ტერიტორიების შეცვანის შესახებ. ბრძანებულებაში აღნიშნულია, რომ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი 1957 წლის 11 იანვრის ბრძანებულებით "დუშეთისა და ყაზბეგის რაიონის ტერიტორიების ნაწილის საქ.სსრ-დან რსფსრ-ს შემადგენლობაში გადაცემის შესახებ", შესაბამისად აღნიშნული ტერიტორია შეცვანილ იქნას ყოფ. ითუმ-კალეს რაიონის, ყოფ. გაღანჩოყის, გალაშკინის და პრიგოროდნის რაიონის საზღვრებში ჩეჩენ-ინგუშეთის ასსრ-ის შემადგენლობაში, ზოლო ყოფილ გიზელდონის რაიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილი – ჩრდ. ოსეთის ასსრ-ს შემადგენლობაში.

1957 წლის 9 იანვარს სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილების „ყაბარდოს ასსრ-ის გარდაქმნის შესახებ“, საფუძველზე შეიქმნა ყაბარდო-ბალყარეთის ასს რესპუბლიკა, რომელსაც დაუბრუნდა 1944 წლის 8 აპრილს რუსეთის მიერ საქართველოს სსრ (ზემო-სვანეთზე) გადაცემული ტერიტორია,¹ იგი დამტკიცებულ იქნა სსრ კავშირის 1957 წლის 11 თებერვლის კანონის 1-ლი მუხლით.

1957 წლის 29 მაისს მიღებულ იქნა საქართველოს სსრ კანონი საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებების დამტკიცების შესახებ, რომლითაც საქართველოს სსრ უმაღლესმა საბჭომ დაადგინა: დამტკიცდეს საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1957 წლის 20 მაისის ბრძანებულება „საქართველოს სსრ კონსტიტუციის მე-14 მუხლის „დ“ და „ე“ პუნქტების ცვლილებების შესახებ“ „დ“ პუნქტიდან ამოღებულ იქნას სიტყვები „ახალი ოლქების, აგრეთვე“ და „ე“ პუნქტს

1. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР, 1957 г. № 4, ст.78, стр. 134.

დაემატოს სიტყვები „ოლქების“, „საოლქო“ და ეს ქუჩები ჩამოყალიბდეს შემდეგნაირად:

„დ) წარუდგენს დასამტკიცებლად სსრ კავშირის უმაღლეს საბჭოს ახალი ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ავტონომიური ოლქების შექმნას საქართველოს სსრ შემადგენლობაში“.

„ე) აწესებს ოლქების, რაიონების, სასოფლო, სადაბო და საქალაქო საბჭოების საზღვრებს და ქმნის ახალ საოლქო, რაიონულ, სასოფლო, სადაბო და საქალაქო საბჭოებს; ამტკიცებს აფხაზეთისა და აჭარის ასსრ-ების უმაღლესი საბჭოების პრეზიდიუმების დადგენილებებს და სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის შრომელთა დეპუტატების საბჭოს აღმასრულებელი კომიტეტების გადაწვევტილებებს ახალი სასოფლო, სადაბო, საქალაქო საბჭოების, მსხვილ ქალაქებში რაიონული საბჭოების შექმნისა და მათი საზღვრების შეცვლის შესახებ“.¹

1973 წლის 29 დეკემბერს ანკარაში ხელი მოეწერა ოქმს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის მთავრობასა და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის სასაზღვრო განაკაფი ზოლის შენარჩუნებისა და სასაზღვრო ნიშნების აღდგენის, მოვლის, შეკეთებისა და კონტროლის შესახებ. 1977 წლის 28 თებერვალს ქანკარაში დამტკიცდა სსრ კავშირსა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის საზღვრების ოქმი-აღწერილობა 1969-1974 წლების რედემარკაციის შედეგების მიხედვით.²

1977 წლის 7 ოქტომბერს სსრ კავშირის მეცხრე მოწვევის უმაღლესი საბჭოს რიგგარეშე მუშვიდე სესიაზე

1. საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭო პრეზიდიუმის უწყებები, 1957 წელი, №4 გვ.8.

2. Дипломатический словарь, Том III, Издательство «Наука», Москва, 1986 г., стр.313.

მიღებულ იქნა სსრ კავშირის კონსტიტუცია,¹ 1981 წლის 24 ივნისსა და 1988 წლის 1 დეკემბერს კანონებით მასში შეტანილი იქნა ცვლილებები და დამატებები. კონსტიტუციის 11-ე მუხლით მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოს საკუთრებას შეადგენს: მიწა, მისი წიაღი, წყალი ტყე, ასევე სახელმწიფოს ეკუთვნის წარმოების ძირითადი საშუალებანი მრეწველობაში, მშენებლობასა და სოფლის მეურნეობაში, ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის საშუალებანი, ბანკები, სახელმწიფოს მიერ ორგანიზებული სავაჭრო, კომუნალური და სხვა საწარმოების ქონება, ძირითადი საქალაქო საბინაო ფონდი, აგრეთვე სახელმწიფოს ამოცანათა განხორციელებასათვის საჭირო სხვა ქონება. 29-ე მუხლის შესაბამისად განისაზღვრა სსრ კავშირის საგარეო პოლიტიკა: სხვა სახელმწიფოებთან სსრ კავშირის ურთიერთობა დამყარებულია ისეთი პრინციპების დაცვის საფუძველზე, როგორც არის: სუვერენული თანასწორობა; ძალის გამოყენებას ან ძალით დამუქრებაზე უარის თქმა; საზღვრების ურღვევობა; სახელმწიფოების ტერიტორიული მთლიანობა; დავის მშვიდობიანი გადაწყვეტა; საშინაო საქმეებში ჩაურევლობა; ადმიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა პატივისცემა; ხალხთა თანასწორუფლებიანობა და თავიანთი ბედის გამგებლობის უფლება; სახელმწიფოთა თანამშრომლობა; საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებიდან და ნორმებიდან, სსრ კავშირის მიერ დადებული საერთაშორისო ხელშეკრულებებიდან გამომდინარე ვალდებულებათა შესრულება. 72-ე მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკას დატოვებული აქვს სსრ კავშირიდან თავისუფლად გასვლის უფლება. 73-ე მუხლით სსრ კავშირის გამგებლობას, მისი სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მმართველობის

1. სსრკ კონსტიტუცია 1977 წელი. გამოცემლობა „საბჭოთა საქართველო“. თბილისი 1977 წელი.

ველობის უმაღლესი ორგანოს სახით, განეკუთვნებოდა სსრ კავშირის სახელმწიფო საზღვრების დადგენა და შეცვლის რესპუბლიკებს შორის საზღვრების შეცვლის დამტკიცება. 76-ე მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკა არის სუვერენული საბჭოთა სოციალისტური სახელმწიფო. 78-ე მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკის ტერიტორია არ შეიძლება შეიცვალოს მისი თანხმობის გარეშე, ხოლო მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის საზღვრები შეიძლება შეიცვალოს შესაბამისი რესპუბლიკების ურთიერთშეთანხმებით, რომელსაც აამტკიცებს სსრ კავშირი. ამ მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკებს უფლება მიეცა ტერიტორიის ცვლილებებთან დაკავშირებით მოლაპარაკება აწარმოონ მეზობელ სახელმწიფოებთან. მე-80 მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკას უცხოეთის სახელმწიფოებთან ურთიერთობის დამყარებისა და ხელშეკრულებების დადების, დიპლომატიური ურთიერთობის, აგრეთვე საერთაშორისო ორგანიზაციებში საქმიანობის უფლება ჰქონდა. 81-ე მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკის სუვერენულ უფლებას იცავდა სსრ კავშირი. 84-ე მუხლით ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორია არ შეიძლებოდა შეცვლილიყო მისი თანხმობის გარეშე. 85-ე მუხლის საფუძველზე საქართველოს სსრ-ში შედიოდა აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური სს რესპუბლიკები. 86-ე მუხლმა განსაზღვრა, რომ ავტონომიური ოლქი მოკავშირე რესპუბლიკის ან მხარის შემადგენლობაში შედის. 87-ე მუხლით—საქართველოს სს რესპუბლიკაშია სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი. 137-ე მუხლით მოკავშირე რესპუბლიკის სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო არის მოკავშირე რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო.¹

1. სსრ კავშირის 1977 წლის 7 ოქტომბრის კონსტიტუციაში 1981 წლის 24 ივნისისა და 1988 წლის 1 დეკემბრის კანონებით შეტანილი ცვლილებები და დამატებები. გამოცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ თბილისი, 1989 წელი.

1978 წლის 15 აპრილს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესმა საბჭომ გამოაცხადა დეკლარაცია,¹ საქართველოს სსრ კონსტიტუციის მიღებისა და გამოცხადების შესახებ. დეკლარაციაში აღნიშნულია, რომ: საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო, რომელიც საქართველოს სსრ ხალხის სურვილით მოქმედებს და მის სუვერენულ ნებას გამოხატავს, იღებს საქართველოს სსრ კონსტიტუციას. კონსტიტუციის მუხლებში ძირითადად ასახულია სსრ კავშირის კონსტიტუციიდან მოკავშირე რესპუბლიკისათვის მინიჭებული უფლებები. 70-ე მუხლით საქართველოს ტერიტორია არ შეიძლება შეიცვალოს მისი თანხმობის გარეშე, საქართველოს სს რესპუბლიკასა და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის საზღვრები შეიძლება შეიცვალოს შესაბამისი რესპუბლიკების ურთიერთშეთანხმებით, რომელიც უნდა დაამტკიცოს სსრ კავშირმა. 71-ე მუხლით საქართველოს სს რესპუბლიკაშია: აფხაზეთის ასსრ, აჭარის ასსრ და სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი. საქართველოს სს რესპუბლიკაში არის: აბაშის, ადიგენის, ამბროლაურის, ასპინძის, ახალქალაქის, ახალციხის ახმეტის, ბოგდანოვკის, ბოლნისის, ბორჯომის, გარდაბნის, გეგეჭკორის, ვორის, გურჯაანის, დმანისის, დუშეთის, ვანის, ზესტაფონის, ზუგდიდის, თეთრი წყაროს, თელავის, თერჯოლის, თიანეთის, კასპის, ლავოდების, ლანჩხუთის, ლენტეხის, მაიაკოვსკის, მარნეულის, მახარაძის, მესტიის, მცხეთის, ონის, ორჯონიკიძის, საგარეჯოს, სამტრედიის, საჩხერის, სიღნაღის, ქარელის, ყაზბეგის, ყვარლის, ჩოხატაურის, ჩხოროწყუს, ცაგერის, ცხაკაიას, წალენჯიხის, წალკის, წითელი წყაროს, წულუკიძის, ხაშურის, ხობის რაიონები და რესპუბლიკური დაქვემდებარების

1. საქ. სსრ კონსტიტუციური აქტების კრებული (1921-1978წ.) თბილისი უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი 1983 წ. გვ. 247. ვრ. ერმოვი.

ქალაქები: თბილისი, გორი, ზუგდიდი, რუსთავი, ტყიბული, ფოთი, ქუთაისი, წყალტუბო და ჭიათურა.

კონსტიტუცია მიღებულია საქართველოს სსრ მეცხრე მოწვევის უმაღლესი საბჭოს რიგგარეშე მერვე სესიაზე 1978 წლის 15 აპრილს.

73-ე მუხლის შესაბამისად საქართველოს რესპუბლიკა განსაზღვრავს თავის რაიონულ დაყოფას და წყვეტს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიალური წყობილების საკითხებს. ამ კონსტიტუციიდან საქართველოსთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო 75-ე მუხლი, რომლის ძალით საქართველოს სს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენად გამოცხადდა ქართული ენა, ამიტომაც, რომ საქართველოს მოსახლეობაში ამ კონსტიტუციამ ადგილი დაიმკვიდრა, როგორც ენის კონსტიტუციამ. 76-ე მუხლის ძალით საქართველოს სსრ-ს უფლება ჰქონდა ურთიერთობა დაემყარებინა უცხოეთის სახელმწიფოებთან, დაედო მათთან ხელშეკრულებები, გაეცვალა დიპლომატიური და საკონსულო წარმომადგენლები, აგრეთვე მონაწილეობა მიეღო საერთაშორისო ორგანიზაციათა საქმიანობაში.¹

მოგვიან 1981 წელს გამოცემულ „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის“ საქართველოს სახელმწიფო საზღვრების აღწერილობა სრულად, მართალია ის სამართლებრივი ძალის მქონე დოკუმენტი არ არის, მაგრამ ვინც ამ თემაზე კვლევით სამუშაოს ეწევა ხშირად მას ეყრდნობა.

„საქართველოს უჭირავს ამიერკავკასიის ცენტრალური და დასავლეთის ნაწილი. რესპუბლიკის ჩრდილოეთი საზღვარი მდ. ფსოუს სათავეებიდან (დას-ით) ტინოვროსოს მთამდე (აღმ-ით) უპირატესად კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედის თხემს გასდევს; აღმოსავლეთი საზღვარი ეშვება კავკასიონის სამხრეთ კალთაზე ტინოვროსოს მთის ახლოს, გასდევს მდ.

1. საქართველოს სსრ კონსტიტუცია 1978 წლის 15 აპრილის. გვ.249-293. გამოშვ. „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1982 წ.

ალაზნის ქვემო დინებას და უახლოვდება იმ ადგილს, სადაც ალაზანი ერთვის მინგეჩაურის წყალსაცავს; სამხრეთ საზღვარი მოყვება მდინარე იორს, გადადის იორისა და მტკვრის წყალგამყოფზე, კვეთს მტკვარსა და დებედას, გრძელდება ლოქისა და ნიალიყურის ქედებზე, გადაკვეთს ერუშეთის მთიანეთს, გადის შავშეთის ქედის გაყოლებით, გადაკვეთს მდინარე ჭოროხის ქვემო დინებას და გამოდის შავ ზღვაზე მდ. ჭოროხის შესართავის სამხრეთით; დასავლეთით მდ. ფსოეს შესართავსა და სოფ. სარფს შორის, აკრავს შავი ზღვა. საზღვრების საერთო სიგრძე 1968, 8 კმ-ია, აქედან სახმელეთო საზღვრებისა 1660,4კმ. საქართველოს ესაზღვრება ჩრდილოეთით რსფსრ, აღმოსავლეთით აზერბაიჯანის სსრ, სამხრეთით სომხეთის სსრ, სამხრეთ დასავლეთით – თურქეთი. რესპუბლიკის უკიდურესი დასავლეთი და აღმოსავლეთი საზღვრები გადის ა. გ. $40^{\circ}05'$ და $46^{\circ}44'$, ხოლო სამხრეთი და ჩრდილოეთი საზღვრები ჩ. გ. $41^{\circ}07'$ და $43^{\circ}35'$. ვერტიკალურად რესპუბლიკის ტერიტორია ვრცელდება შავი ზღვის დონიდან 5068,8 მეტრამდე (მწვერვალი შხარა). საქართველოს გეოგრაფიულმა მდებარეობამ განაპირობა მისი ბუნებრივი მრავალფეროვნება. საქართველო განირჩევა რთული რელიეფით. ტერიტორიის თითქმის 2/3 მთაგორიანია. ჩრდილოეთ საზღვრის გასწვრივ კავკასიონის მთიან სისტემას უჭირავს რესპ. ფართობის 1/3-ზე მეტი. ფართობით რამდენადმე ნაკლებია სამხრეთ მთიანეთი, სადაც ქედებს შორის მთის პლატოები და ქვაბულები გვხვდება, მაგრამ მთლიანად ეს ზონაც ნაკლებ ხელსაყრელია სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის. მეურნეობისა და განსახლების მთავარი არეალია ორ მთიან სისტემას შორის მოქცეული დადაბლებული ზონა და შავიზღვისპირა ზოლი (კოლხეთის დაჭაობებული ნაწილის გამოკლებით), რომელიც მაქსიმალურადაა ათვისებული და მჭიდრო დასახლებით

გამოირჩევა“¹.

1978 წელს მიღებულ კონსტიტუციაში მრავალჯერ იქნა შეტანილი ცვლილებები, რაც გამოწვეული იყო სსრ კავშირში მიმდინარე გარდაქმნებითა და მის მოკავშირე რესპუბლიკებში ეროვნული მოძრაობების აღზევებით, ეს განსაკუთრებით გამოიკვეთა ბალტიისპირეთის რესპუბლიკებსა და ამიერკავკასიაში, კერძოდ, საქართველოსა და აზერბაიჯანში. როდესაც სსრ კავშირის ხელმძღვანელი მუშაკების მითითებით მოხდა ეროვნული მოძრაობების ჩახშობა და სამხედრო ძალის გამოყენება.

საქართველოში ეროვნულმა მოძრაობამ განსაკუთრებულ პიკს მიაღწია 1989 წლის 9 აპრილს, როდესაც სამხედრო ძალა გამოიყენეს მშვიდობიანი მომიტინგეების დასარბევად, რასაც მოჰყვა უდანაშაულოთა მსხვერპლი. საქართველოს ხელისუფლებამ კვლარ შეძლო პროცესების მართვა და ერის თვითგამორკვევის ბრძოლამ მოელენეები დააჩქარა. 1990 წლის 28 ოქტომბერს არჩევნებში გაიმარჯვა ბლოკმა „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველო“, სახელისუფლო მმართველობა და ხელმძღვანელი პოსტები დაიკავეს ძირითადად გამარჯვებული პარტიის წარმომადგენლებმა.²

1978 წლის კონსტიტუცია მრავალჯერ შეიცვალა. კონსტიტუციაში შეტანილმა ცვლილებებმა, აგრეთვე 1984 წლის 7 იანვრის, 1986 წლის 5 ივლისის, 1989 წლის 18 ნოემბრის, 1990 წლის 20 მარტისა და 18 აგვისტოს, ასევე 1990 წლის 14, 15, 22 ნოემბრის, 11, 28 დეკემბრისა და 1991 წლის 29 იანვრის 27, 28 თებერვლისა და 20 მარტის კანონებმა კადატრიალება მოახდინა საქართველოს

1. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია საქ. სსრ თბილისი 1981 წელი გვ. 7.

2. საქ. რესპ. უზენაესი ორგანოს გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ №70 1991 წლის 10 აპრილი.

სახელმწიფოს სამართლებრივ სტატუსში.¹ 1991 წლის 20 მარტის მდგომარეობით საქართველოს კონსტიტუციის ძირითადი მუხლით საქართველოს რესპუბლიკა გამოცხადდა დემოკრატიულ სამართლებრივ სახელმწიფოდ. საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორია გახდა ერთიანი და განუყოფელი ნაწილი, მე-11 მუხლით მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფო საკუთრებას წარმოადგენდა საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიის ფარგლებში არსებული მიწა, მისი წიაღი, წყალი, ტყე. საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საკუთრებად გამოცხადდა შავი ზღვის სანაპირო თავისი მიმდებარე კონტინენტალური შეღვის ბუნებრივი რესურსით. საქართველოს რესპუბლიკას მისი სანაპიროს მიმდებარე შავი ზღვის ეკონომიურ ზონაში ჰქონდა საერთაშორისო სამართლის ნორმებით გათვალისწინებული უფლება-მოვალეობანი. 28-ე მუხლის საფუძველზე საქართველოს რესპუბლიკამ საერთაშორისო საქმიანობაში უნდა იხელმძღვანელოს საერთაშორისო სამართლის პრინციპებითა და საქართველოს კანონმდებლობით. კონსტიტუციის III კარის – „საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნულ-სახელმწიფო და ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის შესახებ“ საფუძველზე, საქართველოს რესპუბლიკის მდგომარეობა სსრ კავშირის შემადგენლობაში განისაზღვრა 68-ე მუხლით, სადაც აღნიშნულია, რომ საქართველოს რესპუბლიკა არის სუვერენული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემკვიდრე სახელმწიფო. იგი ძალადობით იქნა შეყვანილი სსრ კავშირის შემადგენლობაში. ამ რეალობიდან გამომდინარე, საქართველოს რესპუბლიკა მხოლოდ გარდამავალი პერიოდის განმავლობაში იძულებულია

1. საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუცია ძალაშია 1978 წლის 15 აპრილს, მასში შეტანილი ცვლილებებითა და დამატებებით 1991 წლის მარტის მდგომარეობით. თბილისი 1991 წელი მარტი გამომცემლობა „საშობლო“ 1991 წ.

უზრუნველყოს სსრ კავშირისათვის მისი სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მმართველობის უმაღლესი ორგანოების სახით უფლებები, რომელიც განსაზღვრულია სსრ კავშირის კონსტიტუციის 73-ე მუხლით, გარდა ამ მუხლის მე-3, 4, 11 პუნქტებით განსაზღვრული კომპეტენციის ფარგლებისა. სსრკ კონსტიტუციის 73-ე მუხლის მე-3 პუნქტით, საქართველომ მოიხსნა სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მმართველობის რესპუბლიკური ადგილობრივი ორგანოების ორგანიზაციისა და საქმიანობის ზოგადი საწყისების დაწესება, მე-4 პუნქტით გაუქმდა მოკავშირე რესპუბლიკის ტერიტორიაზე სსრ კავშირის საკანონმდებლო რეგულირების ერთიანობის უზრუნველყოფა და მოკავშირე რესპუბლიკის კონსტიტუციის შესაბამისი უზრუნველყოფა. საქართველოს კონსტიტუციის 69-ე მუხლით საქართველოს რესპუბლიკა ინარჩუნებდა სსრ კავშირიდან თავისუფლად გასვლის უფლებას. 70-ე მუხლის შესაბამისად საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორია არ შეიძლებოდა შეცვლილიყო მისი თანხმობის გარეშე. საქართველოს რესპუბლიკას უფლება ჰქონდა საზღვრების შეცვლის შესახებ მოლაპარაკებები და შეთანხმებები ეწარმოებინა მეზობელ მოკავშირე რესპუბლიკებთან, მაგრამ ამ ნაწილში საზღვრის დამტკიცების საკითხი საქართველოს კონსტიტუციამ დატოვა სსრ კავშირის გამგებლობაში. 71-ე მუხლმა განსაზღვრა საქართველოს რესპუბლიკაში შემავალი ავტონომიები, ქალაქები და რაიონები: აფხაზეთის ასსრ, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა, აბაშის, ადიგენის, ამბროლაურის, ასპინძის, ახალგორის, ახალქალაქის, ახალციხის, ახმეტის, ბაღდათის, ბოლნისის, ბორჯომის, გარდაბნის, გორის, გურჯაანის, დედოფლის წყაროს, დმანისის, დუშეთის, კანის, ზესტაფონის, ზუგდიდის, თეთრი წყაროს, თელავის, თერჯოლის, თიანეთის, კასპის, ლაგოდეხის, ლანჩხუთის, ლენტეხის, მარნეულის, მარტვილის, მესტიის, მცხეთის, ნინოწმინდის, ოზურგეთის, ონის, საგარეჯოს, სამტრედიის, საჩხერის, სენაკის, სიღნაღის, ქარელის, ყაზბეგის,

ყვარლის, ყორნისის, ჩოხატაურის, ჩხოროწყუს, ცაგერის, ცხინვალის, წალენჯიხის, წალკის, ხარაგაულის, ხაშურის, ხობის, ზონის, ჯავის რაიონები და რესპუბლიკური დაქვემდებარების ქალაქები: თბილისი, გორი, ზუგდიდი, რუსთავი, ტყებული, ფოთი, ქუთაისი, ცხინვალი, წყალტუბო და ჭიათურა. ამავე მუხლის ძალით გაუქმდა საქართველოს სსრ-ს სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქი.

72-ე მუხლის საფუძველზე განისაზღვრა საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მმართველობის უმაღლესი ორგანოებს დაქვემდებარებული გამგებლობა.

73 მუხლით საქართველოს რესპუბლიკა განსაზღვრავდა თავის რაიონულ დაყოფას და წყვეტდა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის სხვა საკითხებს. 81-ე მუხლით აფხაზეთის ასსრ და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების ტერიტორია არ შეიძლებოდა შეცვლილიყო მათი თანხმობის გარეშე.¹

1991 წლის 9 აპრილს ქ. თბილისის მთავრობის სასახლეში გამოცხადდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა და 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის საფუძველზე აღადგინა საქართველოს გაუქმებული სახელმწიფოებრიობა, რითაც შექმნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა მრავალპარტიულობის საფუძველზე არჩეული ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოებითა და კონსტიტუციით.²

1. საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუცია მიღებული 1978 წლის 15 აპრილს, მასში შეტანილი ცვლილებებითა და დამატებებით 1991 წლის მარტის მდგომარეობით. თბილისი 1991 წელი მარტი გამომცემლობა „სამშობლო“ 1991 წ.

2. საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს ორგანო, ვაზუიო „საქართველოს რესპუბლიკა“, №70. 1991 წლის 10 აპრილი.

მასში აღნიშნული იყო, რომ 1921 წლის თებერვალში, საბჭოთა რუსეთმა უხეშად დაარღვია საქართველოში 1920 წლის 7 მაისის სამშვიდობო ხელშეკრულება და შეიარაღებული აგრესიის გზით მოახდინა თავის მიერვე ცნობილი საქართველოს ოკუპაცია, რასაც შემდგომში მოჰყვა მისი ფაქტობრივი ანექსია. საქართველო სსრ კავშირის შემადგენლობაში ნებაყოფლობით არ შესულა, ხოლო მისი სახელმწიფოებრიობა დღესაც არსებობს, 1918 წლის დამოუკიდებლობის აქტი და კონსტიტუცია დღესაც თურდული ძალის მქონეა, ვინაიდან დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას კაპიტულაციაზე ხელი არ მოუწერია და განაგრძობდა მოღვაწეობას ემიგრაციაში. 1990 წლის 28 ოქტომბერს მრავალპარტიული, დემოკრატიული გზით არჩეული საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო ვერდნობა რა 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმით გამოხატულ საქართველოს მოსახლეობის ნებას, ადგენს და საქვეყნოდ აცხადებს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას საქართველოს დამოუკიდებლობის 1918 წლის 26 მაისის აქტის საფუძველზე.¹ აღდგენის აქტში ცალსახადაა აღიარებული, რომ საქართველოს სუვერენული რესპუბლიკის ტერიტორია ერთიანია და განუყოფელი, მის ტერიტორიაზე უზენაესია მხოლოდ საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუცია და ხელისუფლება. ყოველი მოქმედება, მიმართული საქართველოს რესპუბლიკის ხელისუფლების უზენაესობის შეზღუდვისა ან ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევისაკენ, ჩაითვლება სუვერენული სახელმწიფოს საშინაო საქმეებში ჩარევად და აგრესიად, საერთაშორისო სამართლის ნორმების უხეშ დარღვევად. 1991 წლის 9 აპრილს მიღებულ იქნა კანონი „საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციისა და კანონ-

1. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №70. 1991 წლის 10 აპრილი.

მდებლობის მოქმედების შესახებ.¹ მისი პირველი მუხლით, საქართველოს რესპუბლიკის ახალი კონსტიტუციის მიღებამდე საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მოქმედებს „საქართველოს რესპუბლიკაში გარდამავალი პერიოდის გამოცხადების შესახებ“ საქართველოს რესპუბლიკის 1990 წლის 14 ნოემბრის კანონი. მე-2 პუნქტით საკონსტიტუციო კომისიას დაევალა საქართველოს რესპუბლიკის ახალი კონსტიტუციის შემუშავება 1921 წლის 21 თებერვალს მიღებული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუციის დებულებათა საფუძველზე. მე-3 პუნქტით საქართველოს რესპუბლიკის მოქმედი კანონმდებლობა შესაბამისობაში უნდა ყოფილიყო მოყვანილი 1991 წლის 9 აპრილს დამტკიცებულ „საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტთან.“² 1991 წლის 26 მაისს არჩეულ იქნა საქართველოს პირველი პრეზიდენტი – ზგამსახურდია. 1991 წლის 19-21 აგვისტოს ქ. მოსკოვში ადგილი ჰქონდა სახელმწიფო გადატრიალების წცდვლობას. პუტჩის ორგანიზატორებმა მოუწოდეს ოკაევირე რესპუბლიკებს ადგილებზე ყველა შეიარაღებული ფორმირებების დაშლისაენ. საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტის დაქვემდებარებაში მყოფი ეროვნული გეარდია გამოვიდა საქართველოს პრეზიდენტის წინააღმდეგ, რამაც გარკვეული დესტაბილიზაცია შეიტანა საქართველოში მიმდინარე პროცესებში. 1990 წელს ოსმა სეპარატისტებმა ძირგამომთხრელი საქმიანობა გააჩაღეს დამოუკიდებელი საქართველოს წინააღმდეგ გამოყოფის მიზნით და რევიონი გამოაცხადეს „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა რესპუბლიკად“.

1. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ №69. 1991 წლის 9 აპრილი

2. საქ. რესპ. უზენაეხი საბჭოს ორგანოს გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“ №69. 1991 წლის 9 აპრილი.

რითაც რეალური საფრთხე შეექმნა საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას. თვითმარქვია „ხელისუფლებას ასეთი უკანონო მოქმედების გამო, საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ მიიღო კანონი „სამხრეთ ოსეთის გაუქმების შესახებ“.¹

1978 წლის კონსტიტუციაში ცვლილება შევიდა 1991 წლის 30 ოქტომბერს, გაუქმდა კონსტიტუციის 70-ე მუხლი, რომლის მიხედვითაც საქართველოს სახელმწიფო საზღვრების დამტკიცება მოკავშირე სახელმწიფოებთან, სსრკ პეროვატივა იყო, ხოლო 71-ე მუხლით საქართველოს რესპუბლიკაში შუღის აფხაზეთის ასსრ, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა, აბაშის, ადიგენის, ამბროლაურის, ასპინძის ახალგორის, ახალქალაქის, ახმეტის ბაღდათის, ბოლნისის, ბორჯომის, გარდაბნის, გორის, გურჯაანის, დედოფლის წყაროს, თელავის, თერჯოლის, თიანეთის, კასპის, ლაგოდეხის, ლანჩხუთის, ლენტეხის, მარნეულის, მარტვილის, მესტიის, მცხეთის ნინოწმინდის, ოზურგეთის, ონის, საგარეჯოს, სამტრედიის, საჩხერის, სენაკის, სიღნაღის, ქარელის, ყაზბეგის, ყვარლის ჩოხატაურის, ჩხოროწყუს, ცაგერის, წალენჯიხის, წალკის, ხარაგაულის, ხაშურის, ხობის, ხონის, ჯავის რაიონები და რესპუბლიკური დაქვემდებარების ქალაქები: თბილისი, გორი, ზუგდიდი, რუსთავი, ტყიბული, ფოთი, ქუთაისი, ცხინვალი, წყალტუბო და ჭიათურა.

72-ე მუხლით საქართველოს რესპუბლიკის გამგებლობას, მისი სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მმართველობის უმაღლესი ორგანოების სახით ექვემდებარება: მიწით, წიაღით, ტყითა და წყლით სარგებლობის წესით დადგენა, გარემოს დაცვა მე-11 პუნქტით.

1. ვინწკორველი „სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია“ თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა თბილისი 1999 წ. გვ. 103

104-ე მუხლით საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო საქართველოს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო, რომელიც ამავე მუხლის მე-2 პუნქტის თანახმად განიხილავს საქართველოს რესპუბლიკის საზღვართან დაკავშირებულ საკითხებს; მე-11 პუნქტი განსაზღვრავს საქართველოს რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ მოწყობას, მოწყობის საკითხთა გადაწყვეტის წესს; თავისი კომპეტენციის ფარგლებში ადგენს ქალაქების დაქვემდებარებას; სახელს უცვლის რაიონებსა და რესპუბლიკური დაქვემდებარების ქალაქებს; მე-12 პუნქტით ამტკიცებს ავტონომიური რესპუბლიკის საზღვრების შეცვლას; ქმნის და აუქმებს რესპუბლიკური დაქვემდებარების რაიონებსა და ქალაქებს.¹ 1991 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით საქართველოს რესპუბლიკაში მართვა-გამგეობის რესპუბლიკური ფორმაა უნიტარული სახელმწიფო. საქართველოს ტერიტორიის ფართობია – 69,5 ათ. კმ². დედაქალაქი თბილისი, სახელმწიფო ენა ქართული, მოსახლეობა 5.421.652, რელიგია ქრისტიანობა.²

1991 წლის 21 დეკემბერს (ქ. აღმა-ათა) შეიქმნა პოლიტიკური კავშირი დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა, რომელიც სსრკ დაშლის შედეგად წარმოიქმნა. მასში შევიდნენ: რუსეთი, უკრაინა, ბელორუსია, მოლდავეთი, ყაზახეთი, უზბეკეთი, ყირგიზეთი, ტაჯიკეთი, თურქმენეთი, სომხეთი, აზერბაიჯანი³.

1. კონსტიტუცია (ბროშურის სახით) გამოქვეყნებულია 1991 წლის 27 ნოემბერს როგორც დანართი „საქართველოს რესპუბლიკაში“ №233.

2. ა.დუმეტრაშვილი „მსოფლიო ქვეყნების კონსტიტუციები“, გამოცემლობა „იურიდიული ლიტერატურა“, თბ. 1992, გვ. 24.

3. ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი, ტ.1, თბ., 1997 წ. გვ.144

1991 წლის 22 დეკემბერს ქობილისში დაიწყო სამოქალაქო ომი, რომელიც 1992 წლის 8 იანვრამდე გაგრძელდა. საქართველოს პრეზიდენტმა და ხელისუფლებამ წარმომადგენლებმა დატოვეს საქართველო და ძალაუფლება ხელში აიღო დროებითმა სამხედრო საბჭომ.

დასკვნა: სამართლებრივი თვალსაზრისით შეიძლება ითქვას, რომ სსრ კავშირის პერიოდში საქართველოს სახელმწიფო საზღვარს ცვლილება არ განუცდია, იგი რა ტერიტორიის ფარგლებშიც შევიდა სსრ კავშირში, იმ ფარგლებში გამოვიდა სსრ კავშირიდან. სახელმწიფო საზღვრის სადელიმიტაციო კომისიებმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინონ აღნიშნულ თავში სამართლებრივად გამოვლენილი შეცდომები ზოგი დოკუმენტისა და მეზობელ სახელმწიფოებთან მოლაპარაკების პროცესში უნდა იმსჯელონ მხოლოდ სსრ კავშირში შესვლის მდგომარეობით და იმ დროისათვის იურდიული ძალის მქონე დოკუმენტებისა და მასზე თანდართული რუკების საფუძველზე. აქვე გვინდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ მარტო სამართლებრივი დოკუმენტებით არ შეიძლება იმის მტკიცება, რომ სახელმწიფო საზღვრის ხაზი შეიცვალა თუ არა, ვინაიდან 1920 წლის 7 მაისის რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულებით საზღვრის დეტალური აღწერა უნდა ჩატარებულიყო შერეული კომისიის მეშვეობით, რაც არ მომხდარა, ამდენად აქ საჭიროა თავისი სიტყვა თქვას კარტოგრაფებმა ადმინისტრაციულ საზღვრებთან დაკავშირებით, თვით რუკები კი შესრულებული და გამოცემული უნდა იყოს იმ დროისათვის მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში.

საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი
 საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივ
 ნორმატიულ აქტებში
 (1992-1999 წლები)

1992 წლის დასაწყისში, სამოქალაქო ომის დამთავრების შემდეგ საქმიანობა შეწყვიტა საქართველოს უზენაესმა საბჭომ, ძალაუფლება ხელში აიღო დროებითმა სამხედრო საბჭომ, რომელიც შეიქმნა 1992 წლის 6 იანვარს.¹ საქართველოს მთავრობის №128 დადგენილებით რესპუბლიკის მთელი ტერიტორიის საზღვრების გასწვრივ დაწესდა სასაზღვრო ზონა, რომლის სიღრმე განისაზღვრა სახელმწიფო საზღვრიდან არაა უმეტეს 21 კმ.-სა, ხოლო საზღვრიდან 15 კმ.-ის სიღრმეზე დაზუსტებული უნდა ყოფილიყო ადმინისტრაციული ერთეულების საზღვრები. 21 კმ-იან მონაკვეთზე სასაზღვრო ზონის ტერიტორია გამოცხადდა აგრეთვე სახელმწიფო საკუთრებად და აიკრძალა მისი პრივატიზაცია. სასაზღვრო ზონაში აიკრძალა აკარმიდამო მიწის ნაკვეთების გამოყოფა, მათ შორის ინდივიდუალური ბინათმშენებლობისათვისაც. სამხედრო საბჭოს მიერ 1992 წლის 21 თებერვლის დეკლარაციით აღდგენილ იქნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია. დეკლარაციის პირველი პუნქტი საქართველოს რესპუბლიკის დღეს არსებული საზღვრებისა და მოწყობის (აფხაზეთისა და აჭარის დღევანდელი სტატუსის) შეუცვლელად აღიარებს საერთაშორისო სამართლებრივი აქტებისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციის უზენაესობას და მის ამოქმედებას დღევანდელი

1. პ. ცნობილათე „საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი“. გამოც. „მერიდიანი“ თბილისი 1996 წელი გვ. 58

რეალობების გათვალისწინებით.¹ 1992 წლის 7 მაისს საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს² №9 დადგენილებით მიიღო საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საზღვრის დაცვის პირველი კონცეფცია. ამავე დღეს გამოსცა „სასაზღვრო ზოლის ფორმირებისა და ფუნქციონირების პრობლემათა გადაწყვეტის შესახებ“ №10 დადგენილება, რომელშიც ცნობად მიიღო, რომ საქართველოს მთავრობის 6 თებერვლის დადგენილებით საქართველოს რესპუბლიკის მთელი ტერიტორიის საზღვრების გასწვრივ დაწესდა სასაზღვრო ზოლი, ამავე დადგენილებით უნდა დაზუსტებულიყო ადმინისტრაციული ერთეულების საზღვრები, სასოფლო სამეურნეო სავარგულები, ტყის და კვების მრეწველობის, აგრეთვე სხვა წარმოების და ორგანიზაციების ჩამონათვალი.²

1992 წლის 30 ივლისს, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისა და აღიარების შემდეგ, პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულება გაფორმდა საქართველოს რესპუბლიკასა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის, რომელსაც ეწოდა მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობის ხელშეკრულება. ამ ხელშეკრულების პრეამბულაში აღნიშნულია, რომ ხელშეკრული მხარეები პატივს მიაგებენ ორივე ქვეყნის სუვერენულ სტატუსს და დაეყრდნობიან დამოუკიდებლობის, ტერიტორიული მთლიანობის, საზღვრების ურღვევობის, ერთმანეთის საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპებს და გამოხატავენ თანამშრომლობის გაღრმავების სურვილს, ერთხმად ადასტურებენ გაერთიანებული ორგანიზაციის წესდებას, მის მიზნებს, ჰელსინკის საბოლოო აქტისა და

1. გაზეთი "საქართველოს რესპუბლიკა" №36, 1992 წ. 25 თებერვალი.
 2. საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს 1992 წლის 7 მაისის დადგენილება №10

ახალი ევროპისთვის პარიზის ქარტიის, ევროპაში უსაფრთხოებისა და თანამშრომლობის თათბირის დასრულების შემდეგ დასრულებულია.

გამოთქვამენ რწმენას, რომ ორ ხალხს შორის არსებული ისტორიული და კულტურული ტრადიციების სიახლოვე და მეგობრული კავშირები ხელს შეუწყობს მრავალმხრივი კეთილმეზობლური ურთიერთობის განვითარებას. მხარეებმა ამ ხელშეკრულებით განაცხადეს, რომ დაიცავენ მათ შორის დადებულ ხელშეკრულებებს და შეთანხმებებს, დაწყებული 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის შეთანხმებით. მხარეებმა იხელმძღვანელებს იმით, რომ ამ შეთანხმებით საბოლოოდ დადგინდა საზღვარი ორ სახელმწიფოს შორის. მხარეები შეთანხმების დებულებებს დაიცავენ თავიანთი კანონმდებლობის, არსებული პრაქტიკის და მათი საერთაშორისო ვალდებულებების გათვალისწინებით. პირველი მუხლით შეთანხმდნენ, რომ განაუვითარებენ და გააფართოვებენ ურთიერთობებს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სავაჭრო, სამეცნიერო-ტექნიკურ, სოფლის მეურნეობის, მეცნიერების, ტრანსპორტის, კულტურის, ინფორმაციის, ტურიზმის, სპორტისა და სხვ. დარგში.¹ აღნიშნული ხელშეკრულების ირგვლივ ყოველთვის დაიბადება კითხვა, რატომ მოხდა ხელშეკრულების პრეამბულით ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხის დადგენა, როგორც სახელმწიფო საზღვარია და რატომ ძირითადი ნაწილი არ გახდა იგი მუხლობრივად აღნუსხულ შეთანხმების შინაარსში. საერთაშორისო სახელშეკრულებო სამართლის მე-5 თავის მე - 4 ნაწილში განსაზღვრულია საერთაშორისო

1. საქართველოს რესპუბლიკასა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის ხელმოწერილი ხელშეკრულება მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობის შესახებ. 1992 წლის 30 ივლისი. ინახება საგ. საქმეთა სამინისტროს ბიბლიოთეკაში.

ხელშეკრულების სტრუქტურა და ფორმა. პრეამბულა ანუ შესავალი ნაწილი შეიცავს მხარეთა დასახელებას და შეთანხმების მიზანზე მითითებას. ამდენად დარღვეულია ხელშეკრულების შედგენის წესი და პრეამბულას რატიონალურ მინიჭებული აქვს ძირითადი ნაწილის დატვირთვა. აღნიშნული შეთანხმების მომზადებისას, ჩვენის აზრით, საფუძვლიანად არ იქნა შესწავლილი თვით 1921 წლის 13 ოქტომბრის ხელშეკრულება. ყარსის ხელშეკრულების 1-ლი მუხლით მხარეებმა ბათილად და ძალადაკარგულად ცნეს ყველა ხელშეკრულება, რომელიც დადებული იყო იმ მთავრობათა მიერ, რომლებიც წინათ ახორციელებდნენ სუვერენიტეტს ხელშეშკრული მხარეების ტერიტორიაზე და რომელი ხელშეკრულებანიც ეხებოდა ხსენებულ ტერიტორიებს, აგრეთვე, იმ ხელშეკრულებებს, რომლებიც დადებული იყო მესამე სახელმწიფოებთან და ეხება ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს. აქვე აღიარეს, რომ რუსეთ-ოსმალეთის ხელშეკრულება, ხელმოწერილი მოსკოვში 1921 (1337) წლის 16 მარტს, ამ მუხლის მოქმედებას არ ექვემდებარება. ე.ი. გამოდის, რომ 1992 წლის 30 ივლისის საქართველო-თურქეთის მეგობრობის ხელშეკრულებაში ყარსის ხელშეკრულების აღიარებით საქართველომ აღიარა რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულებაც, აღნიშნული საკითხი, როგორც პოლიტიკური, ისე იურდიული თვალსაზრისით გადასინჯვას საჭიროებს, რათა გამოირიცხოს ურთიერთსაპირისპირო ქმედებები და ხელშეკრულება არ გახდეს სხვადასხვა ინტერპრეტაციით მსჯელობის საგანი. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ დამოუკიდებელი საქართველოსათვის ეს პირველი საერთაშორისო ხელშეკრულებაა, რომელიც ხელმოწერილი იქნა მისთვის მრავალი ათწლეულების მანძილზე სრულიად მოწყვეტილ მეზობელ სახელმწიფოსთან, როგორც თურქეთის რესპუბლიკაა და საქართველოს მთავრობამ თავდაცვის მიზნით სასწრაფოდ უზრუნველყო სახელმწიფო საზღვრის სამართლებრივი გამიჯვნა

საერთაშორისო ნორმების გათვალისწინებით. 1992 წლის 8 აგვისტოს საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭომ მიიღო დეკრეტი „საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საზღვრის დაცვის შესახებ“, რომელშიც აისახა თანამედროვე საერთაშორისო საზღვაო სამართლის უახლესი ტენდენციები. დეკრეტის მუხლებში განისაზღვრა საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი, მისი დაცვის უზრუნველყოფა, დადგენა, აღნიშვნა, საერთაშორისო სამართლის ნორმების დაცვით დადგინდა მისი ტერიტორიული და შიდა წყლები, მოსაზღვრე სახელმწიფოებთან ურთიერთობა, განისაზღვრა სახელმწიფო საზღვრის რეჟიმი, კონტროლი საზღვრის გადაკვეთისას, ტერიტორიულ წყლებში მშვიდობიანი გავლის უფლებები, საზღვარზე სამეურნეო საქმიანობის წესი, სასაზღვრო ზონა და სასაზღვრო ზოლი; 23-ე მუხლის შესაბამისად საქართველოს სახელმწიფო საზღვარს დაიცავდნენ სასაზღვრო ჯარებისა და საპაერო თავდაცვის ჯარები და ჩამოყალიბდა მათი უფლება-მოვალეობანი სახელმწიფო საზღვრის დაცვისას.¹

1992 წლის 11 ოქტომბერს დამოუკიდებელ საქართველოში მეორედ ჩატარდა პარლამენტის არჩევნები, სადაც პარლამენტის თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ე.შვეარდნაძე. 1992 წლის 4 ნოემბერს, იგი სახელმწიფოს მეთაურად აირჩიეს. იგი ასევე განაგებდა ქვეყნის შიარაღებულ ძალებს. იმ დროისათვის ნამდვილად ვერ ვიტყვით, რომ სახელმწიფოში მშვიდობა სუფევდა, საქართველოს ტერიტორიის აფხაზეთის მონაკვეთზე კი ომი მიმდინარეობდა. სსრ კავშირის ნგრევიდან დაწყებულ პროცესებში საქართველო პირისპირ აღმოჩნდა რუსეთის იმპერიალისტურ ძალებთან ჭიდილში ცარიელი ხელებითა და დანგრეული ეკონომიკით.

1. ლ. ალექსიძე „თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი“ თბილისის დამოუკიდებელი უნივერსიტეტის გამომცემლობა 1994 წელი გვ. 247.

1993 წლის 5 იანვარს საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული უშიშროებისა და თავდაცვის საბჭომ მიიღო გადადგენილება საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საზღვრის დაცვისა და სასაზღვრო ჯარების შექმნის შესახებ.

1993 წლის 19 მაისს ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას საქართველოს რესპუბლიკასა და სომხეთის რესპუბლიკას შორის მეგობრობის, თანამშრომლობისა და ურთიერთუსაფრთხოების შესახებ, ხელშეკრულებაში აღიარებულია მხარეთა მიერ სახელმწიფოთა სუვერენიტეტის, დამოუკიდებლობის, ტერიტორიული მთლიანობისა და საზღვრების ურღვევობის პრინციპები, მაგრამ მათ შორის სახელმწიფო საზღვრების დადგენა და სამართლებრივი გაფორმება არ მომხდარა.¹

1993 წლის 22 იანვარს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის სახელმწიფო მეთაურთა საბჭოს გადაწყვეტილებით დამტკიცდა დსთ წესდება, საქართველო დსთ-ს მიუერთდა 1993 წლის 9 დეკემბერს. დსთ-ს წესდება საქართველოში ძალაში შევიდა 1994 წლის 19 აპრილს.²

საქართველოს დსთ-ს გარე საზღვრები არასდროს უღიარებია და შეთანხმებაზეც არ მოუწერია ხელი.

1993 წლის 17 დეკემბერს საქართველოს მინისტრთა კაბინეტის №926 დადგენილებით შეიქმნა საქართველო-რუსეთის სახელმწიფო საზღვრის დელიმიტაციისა და დემარკაციის სახელმწიფო კომისია. ამ დროისათვის საქართველოს იურისდიქცია აღარ ვრცელდებოდა აფხაზეთის

1. ქართული დიპლომატია ტომი III თბილისი 1996 წელი გვ. 402-410.

2. ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი ტომი I თბილისი 1997 წელი გვ. 144

მონაკვეთზე, თუ არ ჩავთვლით აფხაზეთის სეპარატისტული ტერიტორიას.

1994 წლის 13 იანვარს ანკარაში ხელი მოეწერა დეკლარაციას „საქართველოს რესპუბლიკასა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის მეგობრობის თანამშრომლობისა და სოლიდარობის შესახებ“. დეკლარაციაში ისევე აღიარეს 1992 წლის 30 ივლისის თბილისში ხელმოწერილი ხელშეკრულება „მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლობის შესახებ“, აგრეთვე ის ხელშეკრულებებიც, რომლებსაც ემხრობა ორივე მხარე. დეკლარაციაში ორივე ქვეყანამ დაადასტურა თავისი ერთგულება დამოუკიდებლობის, სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის, ურთიერთპატივისცემის, ერთმანეთის საშინაო საქმეებში ჩაურევლობის, სადავო საკითხების მშვიდობიანი საშუალებებით მოწესრიგების, ერთმანეთის ინტერესების გათვალისწინების, საზღვრების ძალით ან ძალის გამოყენების მუქარით შეუცვლევლობისა და საერთაშორისო სამართლის სხვა აღიარებული პრინციპების მიმართ.¹

1994 წლის 3 თებერვალს საქართველოს რესპუბლიკასა და რუსეთის ფედერაციას შორის ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას „მეგობრობის, კეთილმეზობლობისა და თანამშრომლობის შესახებ“. მასში აღნიშნულია, რომ მხარეები ეყრდნობიან ისტორიულად ჩამოყალიბებულ კავშირებს, ხალხთა მრავალსაუკუნოვან ტრადიციებს, მაჩინათ, რომ კეთილმეზობლური, ურთიერთხელსაყრელი თანამშრომლობის განვითარება და განმტკიცება შეესაბამება ორივე სახელმწიფოს ეროვნულ ინტერესებს. 1-ლი მუხლით მხარეები ვალდებულიებას კისრულობენ ერთმანეთის სახელმწიფო სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის და საზღვრების ურღვევობის, ხალხთა თანასწორუფლე-

1. ქართული დიპლომატია ტომი III თბილისი 1996წ. გვ. 411-413.

ბიანობის, საბინაო საქმეებში ჩაურევლობის, დავის მშვიდობიანი მოგვარებისა და საერთაშორისო სამართლის საფუძველზე საყოველთაოდ აღიარებული ნორმების დაცვაზე. მე-2 მუხლით მხარეები ითანამშრომლობენ იმ მიზნით, რომ განამტკიცებენ მშვიდობას სტაბილურობას და უშიშროებას, როგორც გლობალური, ისე რეგიონული მასშტაბით, ხელს შეუწყობენ რეგიონული კონფლიქტების მოგვარებას და ერთმანეთს შეუთანხმებენ პოზიციებს საჭირო შემთხვევაში კოორდინირებული და ერთობლივი მოქმედების განსახორციელებლად. ხელშეკრულების მე-3 მუხლი მილიანად ეხება საზღვრის დაცვას. შეთანხმდნენ, რომ დროებით საქართველოს სახელმწიფო საზღვარზე, საზღვრის დაცვის ფუნქციებს განახორციელებენ რუსეთის ფედერაციის სამხედრო ფორმირებაში, ხოლო რუსეთის ფედერაციის მხარე საქართველოს აღმოუჩენს დახმარებას სწავლების ორგანიზაციის, სამხედრო შეიარაღებისა და ტექნიკის, საჭირო ტექნიკური აღჭურვილობის მომარაგების საქმეში.¹ ხელშეკრულება რატიფიცირებულია მხოლოდ საქართველოს მხრიდან 1996 წლის 17 იანვარს, ხოლო რუსეთის ფედერაციის მიერ დღესაც არ არის რატიფიცირებული. ჯერჯერობით ამ საკითხზე საქართველოს ხელისუფალთა მხრიდან პოლიტიკური შეფასება ოფიციალური განცხადების სახით არ მომხდარა. 1994 წლის 3 თებერვლს, ასევე გაფორმდა შეთანხმება საქართველოს რესპუბლიკასა და რუსეთის ფედერაციას შორის საქართველოს ტერიტორიაზე მყოფი რუსეთის ფედერაციის სასაზღვრო ჯარების სტატუსისა და ფუნქციონირების პირობების შესახებ. უნდა აღინიშნოს, რომ სსრ კავშირის დაშლისა და საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოცხადების შემდეგ რუსეთის ფედერაციის სასაზღვრო ნაწილები არ გასულან

1. ქართული დიპლომატია ტომი III თბილისი 1996 წელი გვ. 414-426.

საქართველოს ტერიტორიიდან და ისინი იცავდნენ საქართველო-თურქეთის სახელმწიფო საზღვრის 277 კმ-იან მონაკვეთს. მართალია, საქართველოს პარლამენტის მიერ ხელშეკრულება რატიფიცირებული არ ყოფილა, მაგრამ დე-ფაქტო ნამდვილად იყო.

1994 წლის 31 დეკემბერის №912 და №913 დადგენილებებით შეიქმნა საქართველო-სომხეთისა და საქართველო-აზერბაიჯანის სახელმწიფო საზღვრის დელიმიტაციისა და დემარკაციის სახელმწიფო კომისიები,¹ რომლებიც შეუდგნენ საზღვრის შესაბამისი მონაკვეთების შესწავლისა და არსებული მასალების საფუძველზე ოქმის დონეზე მოლაპარაკებათა პროცესებს. კარგი იქნებოდა, რომ მათ, სამართლებრივი კუთხით თავიდანვე ჰქონოდა შესწავლილი ხელთ არსებული დოკუმენტების მოქმედ კონსტიტუციებთან შესაბამისობა და განესაზღვრა სამართლებრივად რამდენად სწორი იყო ამა თუ იმ მონაკვეთის შეთანხმების დროს მეორე მხარის მიერ ან მათივე წარდგენილი დოკუმენტების სისწორე. წინამდებარე ნაშრომის გამოყენებამ ზოგიერთი საკითხის გადაწყვეტაში მნიშვნელოვანი გარდატეხა უნდა შეიტანოს. რა თქმა უნდა, სახელმწიფო კომისიებს უკვე გარკვეული სამუშაოები აქვთ ჩატარებული, რაც დღეს ოურდოული მსჯელობის საგანს არ წარმოადგენს, ვინაიდან რაიმე ნორმატიული აქტი მიღებული არ არის.

1995 წლის 24 აგვისტოს მიღებულ იქნა სახელმწიფოს უზენაესი კანონი – საქართველოს კონსტიტუცია. 1-ლი მუხლით საქართველო არის დამოუკიდებელი, ერთიანი და განუყოფელი სახელმწიფო, რაც დადასტურებულია 1991 წლის 31 მარტს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე, მათ შორის აფხაზეთის ასსრ-ში და ყოფილ

1. იხ. საქ. მინისტრთა კაბინეტის 1994 წლის 31 დეკემბრის დადგენილება №912, №913. სამსახურებრივი სარგებლობისათვის დაურიგდა აღმასრულებელ სტრუქტურებს.

სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში ჩატარებულ რეფერენდუმით და საქართველოს სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობის აღდგენის 1991 წლის 9 აპრილის აქტით.

საქართველოს სახელმწიფოს პოლიტიკური წყობილების ფორმა არის დემოკრატიული რესპუბლიკა. საქართველოს სახელმწიფოს სახელწოდება არის „საქართველო“.

მე-2 მუხლით განისაზღვრა საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორია 1991 წლის 21 დეკემბრის მდგომარეობით. საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა და სახელმწიფო საზღვრების ხელშეუხებლობა დადასტურდა საქართველოს კონსტიტუციითა და კანონებით, აღიარებული იქნა სახელმწიფოთა მსოფლიო თანამეგობრობისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ. საქართველოს სახელმწიფოს ტერიტორიის გასხვისება აიკრძალა, სახელმწიფო საზღვრების შეცვლა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ მეზობელ სახელმწიფოსთან დადებული მხოლოდ ორმხრივი შეთანხმებით. საქართველოს ტერიტორიული სახელმწიფოებრივი მოწყობა განისაზღვრება კონსტიტუციური კანონით უფლებამოსილებათა გამიჯვნის პრინციპის საფუძველზე ქვეყნის მთელს ტერიტორიაზე საქართველოს იურისდიქციის სრულად აღდგენის შემდეგ.

მე-3 მუხლის ბ) პუნქტის ძალით მხოლოდ საქართველოს უმაღლეს სახელმწიფო ორგანოთა განსაკუთრებულ გამგებლობას მიეკუთვნება სახელმწიფო საზღვრების სტატუსი, რეჟიმი და დაცვა, ტერიტორიული წყლების, საპაერო სივრცის, კონტინენტური შელფისა და განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის სტატუსი, მათი დაცვა; ე) ქვეპუნქტით საგარეო პოლიტიკა და საერთაშორისო ურთიერთობანი; მე-6 მუხლით საქართველოს კონსტიტუცია სახელმწიფოს უზენაესი კანონია და ყველა სხვა სამართლებრივი აქტი უნდა შეესაბამებოდეს მას. საქართველოს კანონმდებლობა შეესაბამება საერთაშორისო სამართლის

საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებსა და ნორმებს. საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებას შეთანხმებას, თუ იგი არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას, აქვს უპირატესი იურიდიული ძალა შიდასახელმწიფოებრივი ნორმატიული აქტების მიმართ. 65-ე მუხლით საქართველოს პარლამენტი სრული შემაღენლობის უპირველესობით ახდენს საერთაშორისო ხელშეკრულებათა და შეთანხმებათა რატიფიცირებას, დენონსირებასა და გაუქმებას; ე) პუნქტის მიხედვით საგაღდებულოა ისეთი საერთაშორისო ხელშეკრულებისა და შეთანხმების რატიფიცირება, რომელიც ეხება სახელმწიფოს ტერიტორიულ მოლიანობას ან სახელმწიფო საზღვრების შეცვლას. 98-ე მუხლის მე-2 პუნქტით, ქვეყნის დამოუკიდებლობის, სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მოლიანობის დასაცავად, აკრთვე საერთაშორისო ვალდებულებათა შესასრულებლად, საქართველოს ჰყავს სამხედრო ძალები.¹

მოკლედ მიმოვიხილავთ რას წერენ თავიანთ კონსტიტუციებში ტერიტორიულ მოლიანობასა და საზღვრების შესახებ ჩვენი მეზობელი სახელმწიფოები. აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კონსტიტუციის მე-3 მუხლში ორი ძირითადი ჩამონათვალია იმ საკითხებისა, რომლებიც წყდება საერთო-სახალხო გამოკითხვით-რეფერენდუმით, პუნქტი 1. აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კონსტიტუციის მიღება და მასში ცვლილებების შეტანა; 2. აზერბაიჯანის რესპუბლიკის სახელმწიფო საზღვრის შეცვლა; მე-11 მუხლის 1-ლი პუნქტით, აზერბაიჯანის ტერიტორია ერთიანია, ხელშეუხებელი და განუყოფელი. მე-2 პუნქტით, აზერბაიჯანის შიგა წყლები, აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კუთვნილი კასპიის ზღვის სექტორი (ტბა), აზერბაიჯანის რესპუბლიკის საჰაერო სივრცე

1. საქართველოს კონსტიტუცია 1995 წლის 24 აგვისტო. თბილისი 1995 წელი.

აზერბაიჯანის რესპუბლიკის შემადგენელი ნაწილებია. მე-3 პუნქტით, აზერბაიჯანის რესპუბლიკის ტერიტორია განუხვეისებელია. აზერბაიჯანის რესპუბლიკა არავის არანაირ ნაწილში და არავითარი ფორმით არ გადასცემს თავის ტერიტორიას, სახელმწიფო საზღვრები შეიძლება შეიცვალოს მხოლოდ რეფერენდუმის გზით, რომელიც ტარდება აზერბაიჯანის მთელ მოსახლეობაში აზერბაიჯანის რესპუბლიკის მილი მეჯლისის გადაწყვეტილებით აზერბაიჯანელი ხალხის ნების გამოხატვის საფუძველზე. კონსტიტუცია მიღებულია 1995 წლის 12 ნოემბერს რეფერენდუმის გზით.¹ 1995 წლის 5 ივლისს, ასევე რეფერენდუმის გზით მიღებულ სომხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციაში, მე-III თავში (რესპუბლიკის პრეზიდენტი) 49-ე მუხლით აღნიშნულია, რომ რესპუბლიკის პრეზიდენტი არის დამოუკიდებლობის, ტერიტორიული მთლიანობის და რესპუბლიკის უსაფრთხოების გარანტი. 82-ე მუხლით, ეროვნული კრება მთავრობის წინადადებით ამტკიცებს რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ დაყოფას. 104-ე მუხლით სომხეთის რესპუბლიკაში ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულებია ოლქები და თემები, ოლქი შედგება სოფლის და ქალაქის თემებისაგან, ქ. ერევანს აქვს ოლქის სტატუსი. 62-ე მუხლით სომხეთის რესპუბლიკაში საკანონმდებლო ხელისუფლებას ახორციელებს ეროვნული კრება. სომხეთის რესპუბლიკის კონსტიტუციის მუხლობრივ აღწერილობაში სხვა ჩანაწერები ტერიტორიასა და სახელმწიფო საზღვრების შესახებ საერთოდ არ ფიქსირდება.²

1. Конституция Азербайджанской Республики, принятая 12 ноября 1995 г. путем референдума. Журнал «Вестник» Межпарламентской Ассамблеи, г. Баку, 1996 г.
 2. Конституция Республики Армения, принята всенародным референдумом 5 июля 1995 г., г. Ереван, 1996 г.

რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის მე-4 მუხლის 1-ლი პუნქტით, რუსეთის ფედერაციის სუვერენიტეტი ვრცელდება მთელს მის ტერიტორიაზე. მე-3 პუნქტით, რუსეთის ფედერაცია უზრუნველყოფს თავისი ტერიტორიის მთლიანობას და ხელშეუხებლობას. 65-ე მუხლით განსაზღვრულია რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობა რუსეთის ფედერაციის სუბიექტების სახით. 67-ე მუხლით განსაზღვრულია მისი ტერიტორია სუბიექტების ტერიტორიის ჩათვლით, შიდა წყლები, ტერიტორიული ზღვა და მათ თავზე არსებული საჰაერო სივრცე. სუბიექტების ტერიტორიის საზღვრები არ შეიძლება შეიცვალოს მათი თანხმობის გარეშე. 72-ე მუხლის ნ) პუნქტით რუსეთის ფედერაციის გამგებლობაში შედის რუსეთის ფედერაციის სახელმწიფო საზღვრის, ტერიტორიული ზღვის, საჰაერო სივრცის, განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონისა და კონტინენტური შეღწევის სტატუსის განსაზღვრა და დაცვა. კონსტიტუცია მიღებულია 1993 წლის 12 დეკემბერს სახალხო არჩევნებით.¹

1982 წლის 7 ნოემბერს მიღებული იქნა თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რომლის პირველი თავის, III პარაგრაფის, მე-3 მუხლით, თურქეთის სახელმწიფო, თავისი ტერიტორიით და ერთ არის განუყოფელი და მთლიანი. მე-VI პარაგრაფის მე-6 მუხლით, სუვერენიტეტი ეძლევა ერს ყოველგვარი პირობების გარეშე. თურქმა ერმა უნდა გამოიყენოს თავისი სუვერენიტეტი შესაბამისი უფლებამოსილი ორგანოების მეშვეობით, როგორც ეს შეესაბამება დადგენილ პრინციპებს, რომლებიც აღნიშნულია კონსტიტუციაში. სუვერენიტეტის დელეგირების უფლება არ ეძლევა არც ერთ ინდივიდუალურ პიროვნებას, ვკუფს და ა.შ. არც ერთი პიროვნება ან

1. Конституция Российской Федерации, принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г. Москва, 1999 г. Изд-ская группа НОРМА-ИНФРА.М.

სტრუქტურა არ გამოიყენებს სახელმწიფო უფლებას, თუ ეს არ შეესაბამება კონსტიტუციას. ტერიტორიასთან ან სახელმწიფო საზღვრის შესახებ კონსტიტუციის მუხლობრივ აღწერილობაში სხვა არაფერია აღნიშნული.¹

მაგალითად 1958 წლის 28 სექტემბერს რეფერენდუმის გზით მიღებულ საფრანგეთის კონსტიტუციაში, მე-3 მუხლით ეროვნული სუვერენიტეტი ეკუთვნის ხალხს, რომელსაც თავისი წარმომადგენლების მეშვეობით და რეფერენდუმის გზით ახორციელებს. ხალხის არც ერთ ნაწილს ან ცალკეულ პიროვნებას არ შეუძლია მისი განხორციელება, ხოლო მე-5 მუხლით, სადაც პრეზიდენტის ფუნქციებია განსაზღვრული, იგი ეროვნული დამოუკიდებლობის, ტერიტორიული მთლიანობის, ერთობის, შეთანხმებების და ხელშეკრულებების დაცვის გარანტია. მე-16 მუხლით, როდესაც რესპუბლიკის დადგენილებანი, ერის დამოუკიდებლობა, ტერიტორიის მთლიანობა ან საერთაშორისო ვალდებულებათა შესრულება აღმოჩნდება სერიოზული და უშუალო საშიშროების წინაშე, დაირღვევა კონსტიტუციური სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების ნორმალური ფუნქციონირება, პრეზიდენტი პრემიერ-მინისტრთან, პარლამენტის თავმჯდომარესთან და საკონსტიტუციო საბჭოსთან ოფიციალური კონსულტაციის შემდეგ ახორციელებს შექმნილი მდგომარეობით ნაკარნახევ ღონისძიებებს და ამის შესახებ წერილობით აუწყებს ერს. 89-ე მუხლით დაუშვებელია კონსტიტუციის გადასინჯვის პროცედურის წამოწყება ან გაგრძელება, თუ ხელყოფილია ტერიტორიის მთლიანობა.²

1. თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია გამოცემული ქ. ანკარაში 1995 წელი ISBN: 975-19-1206-7.

2. ადემეტრაშვილი „მსოფლიო ქვეყნების კონსტიტუციები“. გამოცემილია „თურქიული ლიტერატურა“, თბ., 1992 წ., გვ. 132, 133, 136, 154, 156.

1996 წლის 8 მარტს ხელმოწერილი ვენა-ს ხელშეკრულება საქართველოსა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკას შორის მეგობრობის, თანამშრომლობისა და ურთიერთშედეგების განმტკიცების შესახებ. ხელშეკრულება საქართველოს მხრიდან რატიფიცირებულია 1996 წლის 12 ივნისს, ხოლო აზერბაიჯანის მხრიდან 1996 წლის 19 აპრილს, ძალაში შევიდა 1997 წლის 18 თებერვლიდან. აღნიშნულ ხელშეკრულებაში აღიარებულია საერთაშორისო სამართლის ნორმებისა და პრინციპების დებულებანი, მაგრამ სახელმწიფოთა შორის სახელმწიფო საზღვრის დადგენა და სამართლებრივი გაფორმება არ მომხდარა.

1997 წლის 14 ივლისს ხელი მოეწერა ოქმს საქართველოს მთავრობასა და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის შავ ზღვაზე საზღვაო საზღვრის დადასტურების შესახებ, ოქმით საქართველოს მთავრობამ და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობამ მხედველობაში მიაღეს კეთილშეზობლური ურთიერთობა მხარეთა შორის და დაადასტურეს მათ შორის საზღვაო საზღვარი იმ შეთანხმებებით, რომლებიც ხელმოწერილია ყოფილი საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკათა კავშირსა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის. ეს ოქმებია: საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირსა და თურქეთის მთავრობას შორის საზღვაო საზღვრის დადგენის შესახებ საბჭოთა და თურქული ტერიტორიული წყლებს შორის შავ ზღვაზე, ხელმოწერილია 1973 წლის 17 აპრილს. შეთანხმება საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების მთავრობასა და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის შავ ზღვაზე მხარეთა შორის კონტინენტური შეღვის განსაზღვრის შესახებ, ხელმოწერილია 1978 წლის 23 ივნისს. ოქმები და სხვა სათანადო დოკუმენტები სსრ კავშირის მთავრობასა და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის საზღვაო საზღვრის დემარკაციის შესახებ, ხელმოწერილია 1980 წლის 11 სექტემბერს. სსრ კავშირის მთავრობასა და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის

წერილთა გაცვლა 1986 წლის 23 დეკემბრისა და 1987 წლის 6 თებერვლისა, რომელიც ადასტურებს განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის საზღვარს, როგორც მანამდე დელიმიტირებული კონტინენტური შელვის საზღვარს, აგრეთვე სხვა დელიმიტაციის შესახებ არსებული შესაბამისი შეთანხმებება, რომლებიც ხელმოწერილია სსრ კავშირისა და თურქეთის რესპუბლიკის მთავრობებს შორის.¹ მხარეები საბოლოოდ შეთანხმდნენ საზღვაო საზღვარი დაადასტურონ ზემოთ აღნიშნულ დოკუმენტებთან შესაბამისობაში. საქართველოს პარლამენტის მიერ აღნიშნული ოქმი რატიფიცირებულია 1997 წლის 11 დეკემბერს, ხოლო თურქეთის რესპუბლიკის მიერ – 1998 წლის 2 თებერვალს.

1998 წლის 17 ივლისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი „საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის შესახებ“. ამ კანონის მიღების დაგვიანების ერთ-ერთი მიზეზი იყო იგივე კანონის 32-ე მუხლის მე-2 პუნქტი – სახელმწიფო საზღვრის დაცვა საქართველოს ხმელეთზე, ტერიტორიულ და შიდა წყლებში, აგრეთვე სახელმწიფო საზღვარზე არსებულ საერთაშორისო სასაზღვრო გამტარ პუნქტებში ევალუბა საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დაცვის სახელმწიფო დეპარტამენტის სასაზღვრო ძალებს, ხოლო საჰაერო სივრცეში - საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს საჰაერო თავდაცვის ძალებს. ეს პუნქტი მთლიანად გამორიცხავდა უცხო ქვეყნის სამხედრო ფორმირებათა, ამ შემთხვევაში კი რუსეთის ფედერაციის ფედერალური სასაზღვრო დანაყოფთა საქართველოს ტერიტორიაზე ყოფნას. უცხო ქვეყნის სამხედრო შენაერთების გაყვანის პროცესი რა თქმა უნდა დაჩქარდა. კანონი „საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის შესახებ“ გამოქვეყნებისთანავე შევიდა ძალაში. მისი 1-ლი მუხლით

1. ოქმ-საქართველოს და თურქეთს შორის შავ ზღვაზე საზღვაო საზღვრის დადასტურების შესახებ. ინახება საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ბიბლიოთეკაში.

საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი შედგება ყოფილი სსრ კავშირის საკანონმდებლო აქტებით დადგენილი საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ადმინისტრაციული საზღვრისა და ყოფილი სსრკ-ის მიერ საერთაშორისო ხელშეკრულებებით აღიარებული სახელმწიფო საზღვრისაგან, რომელიც განსაზღვრავდა ყოფილი სსრ კავშირის სახელმწიფო საზღვარს საქართველოს ნაწილში. კანონით განისაზღვრა საქართველოს შიდა წყლები, ტერიტორიული წყლები, მისი მიმდებარე ზონა, განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონა და კონტინენტური შეღწევი, საქართველოს კანონმდებლობა სახელმწიფო საზღვრის შესახებ, სასაზღვრო პოლიტიკა, საზღვრის დადგენა და აღნიშვნა, საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის რეჟიმი, სასაზღვრო რეჟიმი, საზღვრის დაცვა და პასუხისმგებლობა საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის შესახებ კანონმდებლობის დარღვევისათვის¹.

საქართველომ თავისი დამოუკიდებლობის 7 წლის მანძილზე, პრაქტიკულად შეძლო თვითონვე გააკონტროლებინა თავისი სახელმწიფო საზღვრები. თუ სახმელეთო საზღვრის კონტროლი რეალურად განხორციელდა, ზღვაზე კონტროლის დაწესება მრავალ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული, რაც ძირითადად გამოწვეული იყო სანაოსნო საშუალებების არარსებობით, კადრებისა და სპეციალისტების, მატერიალურ-ტექნიკური აღჭურვილობის ნაკლებობით და რაც ყველაზე მთავარია, მწირი დაფინანსებით. საქართველოსათვის შავი ზღვის ნაწილის დაუფლება ყოველთვის აუხდენელ ოცნებად რჩებოდა. დამოუკიდებელი საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობის და, კერძოდ, შავი ზღვის მნიშვნელობის შესახებ საზოგადო მოღვაწე და ცნობილი პუბლიცისტი პეტრე სურგულაძე 1918 წელს ასე წერდა: „დამოუკიდებელი

1. ჟურნალი „მეოხი ადვოკატი“, №9-10 თბ., 1998 წ. საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დაცვის სახელმწიფო დეპარტამენტის გაზეთი „ბჭე“. 1998 წლის აგვისტო.

ქართველი ერი თავის წვლილს შეიტანს შავი ზღვის და სრუტეების საკითხშიც. ერთ დროს თითქმის მთელი შავი ზღვა ოსმალეთის სამფლობელოებით იყო გარემოცული და დახურული იყო უცხოელთათვის. ქუჩუკ კაინარჯის ხელშეკრულების ძალით, 1771 წელს რუსეთმაც ფეხი მოიკიდა შავ ზღვაზე და ისიც გაიხსნა სხვა ხალხთა ნაოსნობისთვის, დღეს შავ ზღვას აკრავს ბულგარია, რუმანია, რუსეთი. თავისუფალი საქართველოც დაიჭურს მცირედ ნაჭურს, მაგრამ ალბე მიცემობის თვალსაზრისით მეტად დიდ მნიშვნელოვანს. 1856 წლის პარიზის ხელშეკრულების ძალით შავი ზღვა გამოცხადდა ყველა ქვეყნების სავაჭრო ნაოსნობისთვის თავისუფლად, მაგრამ დახურულად სამხედრო გემებისთვის. 1871 წელს ლონდონის ხელშეკრულებით სამხედრო გემების შეზღუდვაც მოიხსო, რაც დაამტკიცა ბერლინის კონგრესმა. საქართველოს განთავისუფლება შეამცირებს, რუსთა მფლობელობის სივრცეს შავ ზღვაზე და აგრეთვე მის ბატონობის ძალას, რასაც დიდი მნიშვნელობა ექნება სხვა შავი ზღვის ნაპირის სახელმწიფოებისათვის თავისუფალი საქართველო ყოველი ღონით შეეცდება თავის უხვ ბუნებრივ სიმდიდრესთან ერთად გააძლიეროს. თავისი ეკონომიური შემოქმედება. მისთვის პოლიტიკური განთავისუფლება იქნება ნამდვილ ეკონომიურ მონობისაგან გამოსვლა. შედეგი კი ის იქნება, რომ ჩვენ პირდაპირ ევროპასთან დაეჭურთ ეკონომიურ ურთიერთობას, რითაც ჩვენც ძლიერ ვისარგებლებთ და სხვებსაც ვასარგებლებთ, მეზობლობაში, ერთა დამოკიდებულებაში საქართველო კულტურულ მნიშვნელობასაც არ იქნება მოკლებული. საქართველოს გეოგრაფიული მდებარეობა ისეთია, რომ ის ერთნაირი შუამავალია აზიასა და ევროპას შუა¹,¹ დაღვა ის ნანატრი

1. ივჯავახიშვილი, პ.სურგულაძე, პროფლისტი „ისტორიული რარიტეტები“ თბილისი 1989წ. გვ. 127-129.

დღევ - 1998 წლის 28 ივნისი საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის ისტორიაში განსაკუთრებული თარიღია, ხსოვნად ამ დღეს საქართველო თავისი სასაზღვრო ძალებით პირველად შეუდგა კუთვნილი ტერიტორიული წყლების (ზღვის) დაცვას და განახორციელა კონტროლი განსაკუთრებულ ეკონომიკურ ზონასა და კონტინენტურ შეღწეზე, აქ არ შეიძლება არ აღინიშნოს იმ მეგობარი სახელმწიფოების როლი, რომლებმაც განსაკუთრებული წვლილი შეიტანეს საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის უსაფრთხოების საქმეში და მას საჩუქრად გადმოსცეს სასაზღვრო გემი, კატარღები, ნაკები, სანავიგაციო საშუალებები და სათანადო აღჭურვილობა. ეს ქვეყნებია: ამერიკის შეერთებული შტატები, გერმანია, თურქეთი, დიდი ბრიტანეთი და უკრაინა. ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის უსაფრთხოებისათვის მიიღო მრავალჯერადი დახმარების პროგრამა, მიზნობრივად გამოყო თანხები საქართველოს სახელმწიფო საზღვერზე კონტროლის გაძლიერებისა და სახელმწიფო სუვერენიტეტის განმტკიცებისათვის.¹

1998 წლის 3 ნოემბერს ხელი მოეწერა შეთანხმებას „საქართველოს აღმასრულებელ ხელისუფლებასა და რუსეთის ფედერაციის მთავრობას შორის საქართველოს სახელმწიფო დეპარტამენტისათვის რუსეთის ფედერაციის ფედერალური სასაზღვრო სამსახურის მიერ დაცული სახელმწიფო საზღვრის მონაკვეთების, უძრავი ქონების გადაცემის, აგრეთვე საქართველოს ტერიტორიაზე დისლოცირებული რუსეთის ფედერაციის ფედერალური სასაზღვრო სამსახურის ნაწილებისა და ქვედა-

1. გაფორმებულია ყველა ქვეყანასთან სამთავრობათაშორისო და საუწყებათშორისო შეთანხმებები, მატერიალურ-ტექნიკურ აღჭურვილობის გადმოცემის შესახებ. ინახება საქ. საგარეო საქმეთა სამინისტროს ბიბლიოთეკაში. შეთანხმებები არ გამოქვეყნებულა.

ნაყოფების სარგებლობაში მყოფი რუსეთის ფედერაციის მოძრავი ქონების გაყოფის წესისა და ვადების შესახებ შეთანხმების თანახმად მიღწეული მოთხოვნებიდან საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის დაცვა განხორციელდა საქართველოს სასაზღვრო ძალების მეშვეობით. ამით წვრტილი დაესვა უცხო სახელმწიფოს სამხედრო დანაყოფების გამოყენებას სახელმწიფო საზღვრის დაცვისას და რუსეთის ფედერალურმა სასაზღვრო ჯარებმა საბოლოოდ დატოვეს საქართველოს ტერიტორია. 1998 წლის 3 ნოემბერსვე გაფორმდა შეთანხმება „საქართველოს აღმასრულებელ ხელისუფლებასა და რუსეთის ფედერაციის მთავრობას შორის სასაზღვრო საკითხებში თანამშრომლობის შესახებ“. ასეთი ხელშეკრულებები საქართველოს მთავრობას გაფორმებული აქვს თურქეთთან, აზერბაიჯანთან, უკრაინასთან, ბულგარეთთან, არ არის მხოლოდ სასაზღვრო სფეროში თანამშრომლობა გაფორმებული სომხეთთან. აღსანიშნავია ისიც, რომ რუსეთთან, აზერბაიჯანთან, სომხეთთან ხელმოწერილია შეთანხმებები სახელმწიფოთა შორის უვიზო გადაადგილების შესახებ, უვიზო გადაადგილება ხორციელდება აგრეთვე დამოუკიდებელი თანამეგობრობის წევრი ქვეყნების ტერიტორიაზე. ხელმოწერილია შეთანხმებები საბაჟო და სასაზღვრო-გამტარი პუნქტების გახსნის, რევიზის დაწესების შესახებ და სხვა.¹

1999 წლის 9 ივნისს საქართველოს პარლამენტის დადგენილებით, „საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის შესახებ“ საქართველოს კანონში შეტანილ იქნა შემდეგი დამატებები, 32-ე მუხლს დაემატა შემდეგი შინაარსის მე-4 და მე-5 პუნქტები: საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის მიმდებარე სოფლების მცხოვრებლებს, როგორც საზღვრის დამცველებს, უწესდებათ შეღავათები. მაღალმთიან რეგიონებში

1. იხ. შეთანხმებები საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ბიბლიოთეკაში, ისინი სამხედრო ხასიათისა და ვადაცა შესაბამის აღმასრულებელ სტრუქტურებს.

მუდმივად მცხოვრები საქართველოს მოქალაქეები სამხედრო სამსახურს გადიან ადგილზე სასახლერო ძალებში.

მაღალმთიან რეგიონებში სამხედრო ვალდებულების მოხდის პრივილეგია უნიჭება, აგრეთვე ამ რეგიონებიდან ბარში ჩასახლებულ მოსახლეობას.

1999 წლის ბოლოსათვის საქართველოს სამართლებრივად დადგენილი და გაფორმებული სახელმწიფო საზღვარი, როგორც სახმელეთო, ასევე საზღვაო აქვს მხოლოდ თურქეთის რესპუბლიკასთან. ამ მონაკვეთზე საზღვრის დემარკაცია ჩატარებულია, მაგრამ მოითხოვს რედემარკაციას, ხოლო რაც შეეხება საქართველო-რუსეთის ფედერაციის, საქართველო-აზერბაიჯანის რესპუბლიკის, საქართველო-სომხეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო საზღვარს, სახელმწიფოთაშორის დელიმიტაცია-დემარკაციის სახელმწიფო კომისიების მუშაობა მიმდინარეობს ოქმების, შეთანხმების დონეზე და ამიტომ ნაშრომში განხილული არაა.

ნაშრომში თავმოყრილი მასალა გაანალიზებულია სამართლებრივად და ისტორიულ-პოლიტიკური თვალსაზრისით. არ არის გამორიცხული რუსეთის ფედერაციისა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკების არქივებში იყოს მრავალი ჩვენთვის უცნობი დოკუმენტი, მაგრამ მკვლევარისათვის ძალიან ძველია მიიღოს ასეთი მასალების მოძიებისა და მათზე დაშვების უფლება სხვა სახელმწიფოში. საქართველოს სახელმწიფო არქივში არის საგარეო საქმეთა სამინისტროს სპეციალური ფონდი, რომელიც მხოლოდ მათთვისაა ხელმისაწვდომი. შეიძლება იქაც იყოს მრავალი საინტერესო დოკუმენტი სახელმწიფო საზღვრის შესახებ. ნაშრომის გამოსაცემად მომზადებას წინ უძღოდა ისტორიული დოკუმენტების მოპოვებისათვის გაწეული ხანგრძლივი და შრომატევადი მუშაობა. მომზადების პროცესი დააჩქარა იმან, რომ ნაშრომს პრაქტიკული როლი შეესრულებინა უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფოებრივი ამოცანის გადაწყვეტის საქმეში და რეალური დახმარება გაეწია იმ უწყებებისათვის, რომლებიც ახორციელებენ შესაბამის საბუთაობებს. დღეისათვის საქართველო-რუსეთის ფედერაციასა და საქართველო-აზერბაიჯანის რესპუბლიკებს შორის დელიმიტაცია-დემარკაციის სახელმწიფო კომისიები მუშაობის პროცესში არიან, რასაც ვერ ვიტყვით საქართველო-სომხეთის კომისიაზე. საქართველოს მხარე თვითონ გამოდის შეხვედრების ინიციატორად, სომხეთის მხარე აქტიურობას საერთოდ არ იჩენს. ამას ისიც ადასტურებს, რომ ისინი რატომღაც თავს იკავებენ საქართველო-სომხეთს შორის სასაზღვრო თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმების ხელმოწერაზე. შეიძლება ითქვას, რომ სომხეთთან სახელმწიფო საზღვრის დელიმიტაციის პროცესი ჯერჯერობით არც დაწყებულია. საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის სამართლებრივი გაფორმების პროცესების დასაჩქარებლად და სათანადო

შედეგების მისაღწევად სულ ცოტა საჭიროა, კორექტივების შეტანა მაინც სახელმწიფო ადმინისტრაციული ხელისუფლების იმ სტრუქტურებში, რომელიც უფლებამოსილია აღნიშნული საკითხების გადაწყვეტაში. დღეისათვის საგარეო საქმეთა სამინისტროში მინისტრის მოადგილეები სხვადასხვა მიმართულებით კურირებენ სახელმწიფო სადელიმიტაციო-სადემარკაციო კომისიების მუშაობას, ხოლო არ არსებობს სტრუქტურული ერთეული სამმართველოს ან განყოფილების სახით, რომლის ფუნქციური მოვალეობა იქნება მხოლოდ და მხოლოდ საზღვართან დაკავშირებული სამართლებრივი, კარტოგრაფიული თუ ტექნიკური პროცესების შესწავლა. კომისიათა შეხვედრების უზრუნველყოფა, მათი კომპეტენტურად მომზადება და იურიდიულ საფუძველზე ყველა დოკუმენტაციის მოპოვება-გაანალიზება. ასეთი სტრუქტურული ერთეულის ფუნქციონირება და კვალიფიციური კადრებით დაკომპლექტება აუცილებელია სახელმწიფო საზღვრის სამართლებრივი გაფორმების სრულ უზრუნველყოფამდე. სამართლებრივი პროცესების მოწესრიგების შემდეგ სტრუქტურული ამ რგოლის ფუნქციონირება საჭირო აღარ იქნება და შესაძლებელი გახდება მხოლოდ კომისიური წესით საკითხების განხილვა-გადაწყვეტა. ასევე მოსაგვარებელია ნაშრომში აღნიშნული ისტორიულ-სამართლებრივი ხასიათის დოკუმენტების დედნების მოპოვება და საქართველოს შესაბამისი უწყებებისათვის გადაცემა. დიპლომატიური გზების მეშვეობით უნდა დაჩქარდეს რუსეთისა და აზერბაიჯანის სახელმწიფოებთან იმ საერთაშორისო შეთანხმებებისა და ოქმების გაფორმება, რომლითაც საარქივო სამსახურები შეძლებენ ურთიერთობას.

ყოველივე ზემოთ თქმული ცხადყოფს, რომ აუცილებელია შემუშავდეს და განისაზღვროს ერთიანი სახელმწიფო სასაზღვრო პოლიტიკა, რომლის მეშვეობითაც სახელმწიფო რანგში იქნება აყვანილი სახელმწიფო საზღვრის სამართლებრივი გაფორმების საკითხები და შესაბამისად

გადაიხედება საქართველოს კონსტიტუციის ის მუხლები, რომლებიც სახელმწიფო საზღვრის ცვლილებასთან დაკავშირებული. ურიგო არ იქნებოდა ამ კუთხით საფრანგეთის გამოცდილების გაზიარება და საქართველოს უშუალო მეზობლის – აზერბაიჯანის რესპუბლიკის კონსტიტუციური მიდგომის გათვალისწინება სახელმწიფო ტერიტორიისა და სახელმწიფო საზღვრის საკითხებთან მიმართებაში, რათა საქართველოს მთელი მოსახლეობა და არა მისი ნაწილი რეფერენდუმის გზით წყვეტდეს სახელმწიფო საზღვრის უმნიშვნელოდ შეცვლის საკითხსაც კი.

ინფორმაცია

**საქართველოს ადმინისტრაციულ-
ტერიტორიული გარდაქმნების შესახებ
რუსეთის იმპერიაში ყოფნისას, რუსურ
ნორმატიული აქტების ნუსხა, რომელიც
შეკმარდა საქართველოს სსრ (ჩრდილოეთ)
საზღვარს**

რუსეთ-თურქეთის 1877-78 წლების ომის შედეგად ბერლინის ტრაქტატის საფუძველზე ქბათუმი მიმდებარე ტერიტორიითურთ, რომლიდანაც 1878 წლის 20 აპრილს შეიქმნა ბათუმის ოლქი და დაიყო სამ ოკრუგად (ოლქად)- აჭარის, ართვინისა და ბათუმის ოკრუგებად (ოლქებად) (რუსეთის იმპერიის კანონთა სრული კრებული, მკ-2 გამოცემა, მე-5 ტომი, გვ. 588-662-ა).

1883 წელს დამტკიცდა დებულება „კავკასიაში სამხედრო-სახალხო მართვის მოწყობაში ზოგიერთი ცვლილების შესახებ“ (რიკსკ, მე-3 გამოცემა, მე-3 ტომი, მუხლი 1636). დებულების მიხედვით სოხუმის განაყოფი და ბათუმის ოლქი გაუქმდა. სოხუმის განაყოფი, რომელიც რეორგანიზებულ იქნა ოკრუგად, შეყვანილ იქნა ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში.

გაუქმებული ბათუმის ოლქის ტერიტორიაზე შეიქმნა ართვინისა და ბათუმის ოკრუგები, რომლებიც შეყვანილ იქნა ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში.

ეს ცვლილებანი ძალაში შევიდა 1884 წლის 1 ივლისიდან.

1900 წლის 22 ივლისს დამტკიცდა „დებულება ყარსის ოლქის, ქუთაისის გუბერნიის ბათუმისა და ართვინის ოკრუგების სასოფლო მართვის შესახებ“. ამ დებულების თანახმად ქუთაისის გუბერნიის ართვინისა და ბათუმის ოკრუგები დაიყო სასოფლო საზოგადოებებად.

1903 წლის 1 ივლისს 1903 წლის 17 მარტის

დებულების საფუძველზე ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობას გამოეყო ბათუმისა და ართვინის ოკრუგები (ოლქების) და აღდგენილ იქნა ბათუმის ოლქი, ამავე დებულებით აღდგა სოხუმის ოკრუგი (რიკსკ, 23-ე ტომი, მუხლი 22663, რუსულ ენაზე). რაც შეეხება ცვლილებებს საქართველოს ადმინისტრაციულ დაყოფაში, თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდეგ 1917 წლიდან 1921 წლის 25 თებერვლის ჩათვლით, ეს ცვლილებანი შემდგენიარად აისახება: არც „ამიერკავკასიის საგანგებო კომიტეტს“, არც „ამიერკავკასიის კომისარიატს“ და არც „ამიერკავკასიის სეიმს“ არ მოუღია რაიმე არსებითი ცვლილებანი საქართველოს ადმინისტრაციულ დაყოფაში, გარდა ერობის შესახებ კანონისა: „დროებითი დებულება ამიერკავკასიაში საერობო დაწესებულებათა შესახებ“, ტფილისი 1918 წელი. ზოგიერთი ცალკეული ცვლილება და სახელას გადარქმევა მოხდა მხოლოდ 1919 წლის მეორე ნახევარში. 1919 წლის 30 იანვარს გაუქმდა საქართველოს დაყოფა გუბერნიებად: „კანონთა და მთავრობის განკარგულებათა კრებული“, თბილისი, 1920 წელი, გვ. 46, კანონი № 19.

რუსეთის სფს რესპუბლიკის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის შესახებ ცვლილებები ასახულია ქვემოთ ჩამოთვლილ ნორმატიულ აქტებში, რომელიც მოცემულია 1987 წლის მდგომარეობის მიხედვით და ეხება საქართველოს ჩრდილოეთ საზღვარს.

კრასნოდარის მხარე. სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებანი: 1922 წლის 27 ივლისისა; 1922 წლის 24 აგვისტოსი; 1923 წლის 11 ივლისისა; 1923 წლის 8 ოქტომბრისა; 1923 წლის 24 ოქტომბრისა; 1923 წლის 21 ნოემბრისა; 1924 წლის 13 თებერვლისა; 1924 წლის 2 ივნისისა; 1924 წლის 6 ივნისისა; 1924 წლის 17 ოქტომბრისა; 1924 წლის 31 დეკემბრისა; 1925 წლის 25 თებერვლისა; 1926 წლის 1 მარტისა; 1926

წლის 19 მარტისა; 1926 წლის 12 აპრილისა; 1927 წლის

28 მარტისა; 1928 წლის 31 დეკემბრისა;

სტავროპოლის მხარე, ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ავტონომიური ოლქი. სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებანი: 1922 წლის 12 ოქტომბრისა; 1922 წლის 21 ივნისისა; 1922 წლის 27 ივნისისა; 1922 წლის 24 აგვისტოსი; 1923 წლის 11 ივლისისა; 1923 წლის 8 ოქტომბრისა; 1923 წლის 24 ოქტომბრისა; 1923 წლის 21 ნოემბრისა; 1924 წლის 13 თებერვლისა; 1924 წლის 2 ივნისისა; 1924 წლის 6 ივნისისა; 1924 წლის 21 ივლისისა; 1924 წლის 17 ოქტომბრისა; 1925 წლის 16 თებერვლისა; 1925 წლის 25 თებერვლისა; 1925 წლის 6 ივნისისა; 1926 წლის 1 მარტისა; 1926 წლის 12 აპრილისა; 1926 წლის 26 აპრილისა; 1926 წლის 28 ივნისისა; 1926 წლის 15 ნოემბრისა; 1927 წლის 24 იანვრისა; 1927 წლის 28 მარტისა; 1927 წლის 18 ივლისისა;

ყაბარდო-ბალყარეთის ავტონომიური ოლქი. სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებანი: 1921 წლის 1 სექტემბრისა; 1922 წლის 16 იანვრისა; 1923 წლის 7 მარტისა; 1923 წლის 11 ივლისისა; 1923 წლის 8 ოქტომბრისა; 1923 წლის 21 ნოემბრისა; 1924 წლის 13 თებერვლისა; 1924 წლის 2 ივნისისა; 1924 წლის 21 ივლისისა; 1924 წლის 17 ოქტომბრისა; 1925 წლის 25 თებერვლისა; 1925 წლის 6 ივნისისა; 1926 წლის 1 მარტისა; 1926 წლის 12 აპრილისა; 1926 წლის 20 დეკემბრისა; 1927 წლის 28 მარტისა;

ჩრდილოეთ-ოსეთის ა ს ს რ. სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებანი: 1923 წლის 11 ივლისისა; 1923 წლის 8 ოქტომბრისა; 1923 წლის 21 დეკემბრისა; 1924 წლის 13 თებერვლისა;

1924 წლის 2 ივნისისა; 1924 წლის 6 ივნისისა; 1924 წლის 7 ივლისისა; 1924 წლის 17 ოქტომბრისა; 1924 წლის 25 თებერვლისა; 1925 წლის 6 ივნისისა; 1925 წლის 16 ნოემბრისა; 1926 წლის 1 მარტისა; 1926 წლის 12 აპრილისა; 1926 წლის 18 ივნისისა; 1927 წლის 17 სექტემბრისა; 1927 წლის 28 მარტისა;

ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ. სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებანი: 1922 წლის 30 ნოემბრისა; 1922 წლის 1 დეკემბრისა; 1923 წლის 4 იანვრისა; 1923 წლის 11 ივლისისა; 1923 წლის 8 ოქტომბრისა; 1923 წლის 21 ნოემბრისა; 1924 წლის 13 თებერვლისა; 1924 წლის 2 ივნისისა; 1924 წლის 6 ივნისისა; 1924 წლის 7 ივლისისა; 1924 წლის 17 ოქტომბრისა; 1925 წლის 25 თებერვლისა; 1925 წლის 6 ივნისისა; 1926 წლის 1 მარტისა; 1926 წლის 8 მარტისა; 1926 წლის 12 აპრილისა; 1926 წლის 28 ივნისისა; 1927 წლის 28 მარტისა; 1927 წლის 27 დეკემბრისა;

დაღესტნის ასსრ. სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებანი: 1921 წლის 20 იანვრისა; 1922 წლის 10 ივლისისა; 1922 წლის 16 ნოემბრისა; 1923 წლის 4 იანვრისა; 1923 წლის 11 ივლისისა; 1923 წლის 8 ოქტომბრისა; 1923 წლის 21 ნოემბრისა; 1924 წლის 14 იანვრისა; 1924 წლის 13 თებერვლისა; 1924 წლის 2 ივნისისა; 1924 წლის 6 ივნისისა; 1924 წლის 17 ოქტომბრისა; 1925 წლის 25 თებერვლისა; 1925 წლის 6 ივნისისა; 1925 წლის 30 ნოემბრისა; 1926 წლის 1 მარტისა; 1926 წლის 12 აპრილისა; 1927 წლის 28 მარტისა;

ჩამოთვლილ საკანონმდებლო აქტებში ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული გარდაქმნების შესახებ.

დამოწმების მიზნით მითითებულია კავკასიის 5 ვერსიანი რუკები (1895-1906 წლებისა), სამხედრო ტოპოგრაფიული კორპუსის ავეჯმეები, სადაც საქართველო-რუსეთის საზღვარი ნაჩვენებია შემდეგ ადგილებზე: გვ. 4; გვ. 5; დ. 5; ე. 5; ე. 6; კ. 5; კ. 6; ზ. 5; ზ. 6; ზ. 7; თ. 7; (მასშტაბი – 1: 210 000). სრულიად რუსეთის ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის დადგენილებათა შესახებ ცნობები ეფუძნება შემდეგ წყაროებს:

1. სსრ კავშირის ადმინისტრაციული-პოლიტიკური აგებულება (მასალები 1917 წლიდან 1925 წლის 1 ივლისამდე მომხდარი გარდაქმნების შესახებ). სახელმწიფო გამომცემლობა, ლენინგრადი, 1926.
2. რუსეთის სფს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის კანონების, ბრძანებულებების ქრონოლოგიური კრებული და ცთავრობის დადგენილებანი. 1917-1927 წწ., იურიდიული გამომცემლობა, მოსკოვი, 1949.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Президиума Центрального Исполнительного Комитета и Совета
Народных Комиссаров ССР Абхазии

19 февраля 1925 года

“Об определении Государственной границы и о
Государственном делении ССР Абхазии”

Президиум Центрального Исполнительного
Комитета и Совета Народных Комиссаров ССР Абхазии

ПОСТАНОВЛЯЮТ:

1. Определить действующую Государственную
границу ССР Абхазии в слудующих пределах (карта 5
верст)

С Юга - Черное море, с ВОСТОКА - граница с
Зугдидским уездом СССР - проходит от устья реки Ингур
вверх по течению до границы на реке Ингур между
селениями Саберио и Пахулони до хребта Оисер, откуда
по водораздельному хребту реки Ингура и рек Абхазии
через вершины Аршара, Хеджал, Каламра-Суки, Аремуа,
Макуаширха проходит до Главного Кавказского хребта,
упираясь в него в пункте схождения границ ССРГ и
РСФСР; с СЕВЕРА - граница проходит по Главному
Кавказскому хребту от пункта схождения границ Абхазии
с ССРГ и РСФСР через вершину Гваидра, перевалы
Назхарский и Клухорский, вершины Хакель, Домбай,

Ульген, Белалая, Софруджу, Маух-Баши, Псыб,
перевалы Цегерхер, Санчаро, Адзапшы, до вершины
Аджара на перевале Акуджара, далее по хребту до
вершины Агебста, далее по хребту до вершины Ах-Ач и
далее по водоразделу до границы Сочийского Округа
РСФСР, подлежащей установлению Центральным
Исполнительным Комитетом Союза ССР.

Председатель Центрального Исполнительного
Комитета ССР Абхазии - подпись - /С.ЧАМБА/
Председатель Совета Народных Комиссаров ССР Абхазии
подпись /ЛАКОБА/
Секретарь Центрального Исполнительного
Комитета ССР Абхазии - подпись - /ГЕГЕЛИЯ/

(Центр. госархив Абхаз. АССР, ф.1, оп.2, д.б. 164-166, г.Сухуми)
Архивный фонд Груз. ТИТН: Дело № _____ 19 г. ____ л. ____
Инв № _____

Описание внешних границ АССР Абхазии

1. Граница проходящая по смежеству с Азовско-Черноморским краем.

Участок: Черное Море, река Псоу, перевал Цагеркер.

Черное Море, река Псоу, высота 1210, высота 1450, гора Агепста, высота 1303, высота 1263, высота 1195, высота 1082, перевал Ахук-Дара /987,3/, высота 1170, высота 1427, высота 1299, гора Аджаре /1330/, высота 1307, высота 1264, высота 1297, высота 1188, перевал Чмахара, высота 1209, перевал Адзанли, перевал Санчар /1215/, перевал Алаштраху /1278/, перевал Цагеркер /1064/

2. Граница, проходящая по смежеству с Карачаево-Черкесской Автономной Областью.

Участок: Перевал Цагеркер - гора Гвандра.

Перевал Цагеркер /1064/, высота 1314, высота 1326, перевал 1233, высота 1233, перевал Наур /1343/, гора Псны /1641/, высота 1440, высота 1616, высота 1648, высота 1658, высота 1460, высота 1376, высота 1298, перевал Марух /1298/, высота 1745, Ледник Хасаутский, /Алибекский 1246/, гора Эрцо /1832/, высота 1625, высота 1659, высота 1632, высота 1666, высота 1688, высота 1453, высота 997, /водопад на нашей территории/, высота 1605, гора Софриджу, высота 1761, высота 1661, гора Белала-Кая, гора Птыш /1624/.

Перевал Домбай-Улген, /1409/, высота 1657, высота 1505, высота 1892,32, гора Домбай-Улген /1893,56/, высота 1554, гора Хоколь /1708,63/, перевал Клухор 1320, высота 1617, высота 1505, перевал Нахар /1350/.

высота 1679, высота 1598, высота 1465, высота 1377,
высота 1658, высота 1656, гора Гвандра /1867/.

границные линии во всех случаях проходят по водоразделам соединяющим перечисленные ориентиры.

Отметки высот показаны в саженьях, согласно топографической карты масштаба 2 версты в дюйме., (Схема в приложении)

Отдел землеустройства (круглая печать Министерства Сельского хозяйства Абхазской АССР).

Архивный фонд Груз. ТИП: Дело № _____ 19 г. _____ л. _____
Инв № _____

ԼՅՈՒՆԱՆԻՍՏԱՆԻ ԲԻՐՈՒՆՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿ

ՅՈՒՆԱՆԻՍՏԱՆԻ ԵՐԿՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԿՆԵՐ ԼՅՈՒՆԱՆԱԿՈՒՄ

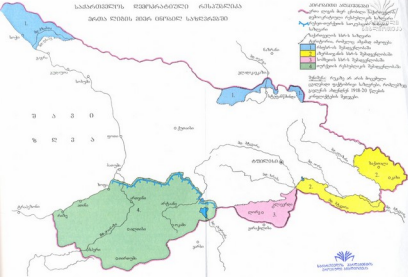
ՅՈՒՆԱՆԻՍՏԱՆԻ ԵՐԿՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԿՆԵՐ ԼՅՈՒՆԱՆԱԿՈՒՄ

Սա զարկ էր ցնցող շրջանում, սկսված էր Կոնսերվացիայի կենտրոնի կողմից կազմակերպվող հետազոտությունները 1980-ականներին:

- 1. Կոնսերվացիայի կենտրոնի կողմից ստեղծված հարկուկ հարյուր հեկտարի Կոնսերվացիայի կենտրոն
- 2. Կոնսերվացիայի կենտրոնի կողմից ստեղծված հարկուկ հարյուր հեկտարի Կոնսերվացիայի կենտրոն
- 3. Կոնսերվացիայի կենտրոնի կողմից ստեղծված հարկուկ հարյուր հեկտարի Կոնսերվացիայի կենտրոն
- 4. Կոնսերվացիայի կենտրոնի կողմից ստեղծված հարկուկ հարյուր հեկտարի Կոնսերվացիայի կենտրոն

Նշելով, որ այս և նաև այլ կենտրոնները ստեղծվել են Կոնսերվացիայի կողմից 1980-ականներին:

Յ
Ն
Յ
Ո

Ն
Ք
Յ
Ն

Վերականգնված 1:2 000 000

† Յանտ СССР-ը 11.02.1957թ.
† Մաս ԻԻԲС СССР-ը 14.03.1957թ.
‡ Մաս ԻԻԲС СССР-ը 12.10.1943թ.

† Յանտ СССР-ը 11.02.1957թ.
† Մաս ԻԻԲС СССР-ը 09.11.1957թ.
‡ Մաս ԻԻԲС СССР-ը 08.04.1944թ.

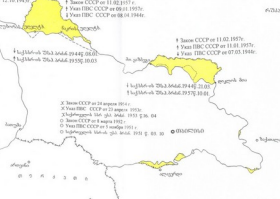
† Յանտ СССР-ը 11.02.1957թ.
† Մաս ԻԻԲС СССР-ը 11.01.1957թ.
‡ Մաս ԻԻԲС СССР-ը 07.03.1944թ.

† Հայկերեն ՉՆՖ.ՆՖՆՆ. 1944թ. 08.01.
† Հայկերեն ՉՆՖ.ՆՖՆՆ. 1950թ. 10.03

† Հայկերեն ՉՆՖ.ՆՖՆՆ. 1944թ. 11.03.
† Հայկերեն ՉՆՖ.ՆՖՆՆ. 1957թ. 10.04.

X Յանտ СССР-ը 24 ապրիլ 1954 թ.
X Մաս ԻԻԲС СССР-ը 23 ապրիլ 1954թ.
X Հայերենը ՆՖՆ. ՆՖՆՆ. 1953 թ. 06. 04
○ Յանտ СССР-ը 8 ապրիլ 1952 թ.
○ Մաս ԻԻԲС СССР-ը 9 ապրիլ 1951 թ.
○ Հայերենը ՆՖՆ. ՆՖՆՆ. 1951 թ. 08. 30

○ ԾՆՆՈՒՄ

- հայրենի մասնիկը հայրենական կրթության 1937 թ. քաղաքացույցի 69-ի արված.
- հայրենական կրթության կրթության 1944 թվականի հիմնական.
- հայրենական կրթության կրթության 1937 թվականի 1940 թ. 21 պատճենով.
- հայրենական 1920 թ. 7-12 հիմնական հայրենական մասնիկ.
- հայրենական կրթության կրթության 1977 թ. 28 պետական հիմնական.
- — — — — և հիմնական

ნორმატიული აქტები:

1. 1921 წლის 21 თებერვლის საქართველოს კონსტიტუცია (კოოპერატიული გამომცემლობა „ივერთა მხარე“), თბ., 1990.
2. 1922 წლის 2 მარტის საქართველოს სსრ კონსტიტუცია, სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის გამოცემა. ტფილისი, 1922.
3. 1924 წლის 31 იანვრის სსრ კავშირის კონსტიტუცია, ცენტრალური კომიტეტის გამომცემლობა, №80 თბ., 1924.
4. 1925 წლის 14 აპრილის ამიერკავკასიის სოციალისტური ფედერატიული საბჭოთა რესპუბლიკის კონსტიტუცია. ა/კ ცენ. აღმ. კომ. გამოცემა. ტფილისი 1926.
5. 1927 წლის 4 აპრილის საქართველოს სსრ კონსტიტუცია. იუსტიციის სახალხო კომისარიატის გამოცემა, ტფილისი, 1927.
6. 1936 წლის 5 დეკემბრის სსრ კავშირის კონსტიტუცია. საქ. კ.პ.(ბ)ც.კ. პარტგამომცემლობა, თბ., 1936.
7. 1936 წლის კონსტიტუციაში სსრ კავშირის მეორე მოწვევის უმაღლესი საბჭოს I, III, IV და V სესიების მიერ მიღებული ცვლილებები და დამატებები, გამომცემლობა „კომუნისტი“, თბ., 1950.
8. 1937 წლის 14 თებერვლის საქართველოს სსრ

კონსტიტუცია, მეორე გამოცემა. საქ. კ.პ.(ბ)ც.პ.
პარტგამომცემლობა 1938 წელი.

9. 1938 წლის 9 ივლისის საქართველოს სსრ კანონი, საქართველოს სსრ კონსტიტუციის მე-14 და მე-19 მუხლებში ცვლილებებისა და დამატებების შესახებ. საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს უწყებები, №1 1938.
10. 1947 წლის 24 ივლისის სარედაქციო კომისიის მოხსენების მიხედვით საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს მიერ 1937 წლის 14 თებერვლის კონსტიტუციაში ცვლილებებისა და დამატებების შესახებ. სახელგამი „პოლიტიკურატურის სექტორი“, თბ., 1947.
11. საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები, №2, 1952.
12. საქართველოს სსრ-ის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები, №6, 1953.
13. საქართველოს სსრ-ის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის უწყებები, №4, 1957.
14. 1977 წლის 7 ოქტომბრის სსრ კავშირის კონსტიტუცია, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1977.
15. 1978 წლის 15 აპრილის საქართველოს სსრ კონსტიტუცია, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1982.
16. 1977 წლის 7 ოქტომბრის სსრ კავშირის კონსტიტუციაში 1981 წლის 24 ივნისისა და 1988 წლის 1 დეკემბრის კანონებით შეტანილი ცვლილებები და დამატებები,

- გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1989.
17. 1978 წლის 15 აპრილის საქართველოს სსრ კონსტიტუციაში 1984 წლის 7 იანვრის, 1986 წლის 5 ივლისის, 1989 წლის 18 ნოემბრის, 1990 წლის 14, 15, 22 ნოემბრის, 11, 28 დეკემბრის, 1991 წლის 29 იანვრის, 27, 28 თებერვლისა და 20 მარტის კანონებით შეტანილი ცვლილებები და დამატებები, გამომცემლობა „სამშობლო“, თბ., 1991.
 18. 1978 წლის 15 აპრილის საქართველოს სსრ კონსტიტუციაში 1991 წლის 30 ოქტომბრის მდგომარეობის თანახმად, კანონებით შეტანილი ცვლილებები და დამატებები, „საქართველოს რესპუბლიკა“, №233, 1991.
 19. 1982 წლის 27 სექტემბრის თურქეთის რესპუბლიკის კონსტიტუცია, ანკარა, 1995.
 20. 1995 წლის 24 აგვისტოს საქართველოს კონსტიტუცია, გამომცემლობა „სამშობლო“, თბ., 1995.
 21. 1918 წლის 26 მაისის საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, კოლპერატიული გამომცემლობა „ივერთა მხარე“, თბ., 1990.
 22. 1991 წლის 9 აპრილის საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტი, გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, №70(90), თბ., 1991.
 23. 1919 წლის 16 ივნისის შეთანხმების აქტი საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკის

- მთავრობას შორის, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, კოლექტიური გამოცემლობა „ივერთა მხარე“, თბ., 1990.
24. 1919 წლის 3 ნოემბრის ხელშეკრულება საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობასა და სომხეთის რესპუბლიკის მთავრობას შორის სადაო საკითხების შეთანხმებით გადაწყვეტის შესახებ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, კოლექტიური გამოცემლობა „ივერთა მხარე“, თბ., 1990.
25. 1920 წლის 5 თებერვლის ხელშეკრულება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და აზერბაიჯანის საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას შორის თავისუფალი ტრანზიტისა და უბაჟო გადასახდელების შესახებ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, კოლექტიური გამოცემლობა „ივერთა მხარე“, თბ., 1990.
26. 1920 წლის 7 მაისის რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულება, გაზეთი „კომუნისტი“, №5, 1920, გაზეთი „ერთობა“, (№125), 1920, 1989 წლის 8 ივნისი გაზეთი „კომუნისტი“, ა.სურგულაძისა და ა.მენთეშაშვილის კომენტარებით.
27. 1920 წლის 7 მაისის რუსეთ-საქართველოს ხელშეკრულების დამატებითი შეთანხმება, გაზეთი „კომუნისტი“, №5, 1920, გაზეთი „ერთობა“, (№126),

1920.

28. 1920 წლის 12 ივნისის საზავო ხელშეკრულება, დამატებითი მორიგებით დადებული საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და ადერბაიჯანის სოციალისტურ საბჭოთა რესპუბლიკას შორის, გაზეთი „კომუნისტი“, (№10), 1920.
29. 1920 წლის 2 დეკემბრის ხელშეკრულება თურქეთის რესპუბლიკასა და სომხეთის რესპუბლიკას შორის საზღვრის დაწესების შესახებ.
30. 1921 წლის 13 ოქტომბრის ხელშეკრულება სომხეთის, აზერბაიჯანის და საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკებისა და ოსმალეთის დიდი ეროვნული ყრილობის მთავრობასთან, გაზეთი „კომუნისტი“, (№191), 1921.
31. 1922 წლის 30 ივლისის ხელშეკრულება საქართველოს რესპუბლიკისა და თურქეთის რესპუბლიკის მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობის შესახებ.
32. 1923 წლის 19 მაისის ხელშეკრულება საქართველოს რესპუბლიკასა და სომხეთის რესპუბლიკას შორის მეგობრობის, თანამშრომლობისა და ურთიერთუსაფრთხოების შესახებ, ავტ.კოლექტივი, ქართული დიპლომატია, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1994.
33. 1924 წლის 3 თებერვლის ხელშეკრულება საქართველოს რესპუბლიკასა და რუსეთის ფედერაციას შორის მეგობრობის, კეთილმეზობლობისა და თანამშრომლობის

შესახებ, ავტ.კოლექტივი, ქართული დიპლომატია, თსუ
 გამომცემლობა, 1994.

34. 1994 წლის 3 თებერვლის შეთანხმება საქართველოს რესპუბლიკასა და რუსეთის ფედერაციას შორის საქართველოს ტერიტორიაზე მყოფი რუსეთის ფედერაციის სასაზღვრო ჯარების სტატუსისა და ფუნქციონირების პირობების შესახებ.
35. 1996 წლის 8 მარტის ხელშეკრულება საქართველოსა და აზერბაიჯანის რესპუბლიკას შორის მეგობრობის, თანამშრომლობისა და ურთიერთუშიშროების განმტკიცების შესახებ. ინახება საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს ბიბლიოთეკაში.
36. 1921 წლის 5 აპრილის დეკრეტი, საქართველოს სსრ რევოლუციონური კომიტეტის ხელისუფლების ორგანიზაციის შესახებ. საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა და მთავრობის დადგენილებათა ქრონოლოგიური კრებული, 1921-1940 წლები. ტომი I. სახელმწიფო გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1959.
37. ამიერკავკასიის რესპუბლიკების შიგა საზღვრების დარეგულირების შესახებ 1921 წლის 5 ივლისის კონფერენციის დადგენილება აზერბაიჯანის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური და ბაქოს კომიტეტის გაზეთი „კომუნისტი“, №225, 1921
38. 1921 წლის 16 ივლისის №54 დეკრეტი აჭარის ავტონომიური სსრ-ის მოწყობის შესახებ. საქართველოს

- სსრ კანონთა, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა და მთავრობის დადგენილებათა ქრონოლოგიური კრებული 1921-1940, ტ.1, „საბჭოთა საქართველო“ თბ., 1959.
39. 1921 წლის 9 ნოემბრის საქართველოს სოც. საბჭ. რესპ. დადგენილება №91, მთავრობის აქტების ძალაში შესვლის შესახებ, გაზეთი „ტრიბუნა“ №72, 1921;
40. 1922 წლის 20 აპრილის საქ. სსრ ცაკისა და სასკომსაბჭოს დეკრეტი სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის მოწყობის შესახებ. საქ. სსრ კანონთა, საქ. სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა და მთავრობის დადგენილებათა ქრონოლოგიური კრებული, 1921-1940, ტ.1, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1959.
41. გეორგიევსკის ტრაქტატი 1783 წლისა, რუსეთის მფარველობაში აღმოსავლეთ საქართველოს შესვლის შესახებ, „მეცნიერება“, თბ., 1983.
42. საქართველოს სსრ-ის უმაღლესი საბჭოს უწყებები, 1938-1957.
43. საქართველოს სსრ კანონთა, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა და მთავრობის დადგენილებათა ქრონოლოგიური კრებული, 1921-1940, ტ.1, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1959.
44. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული, 1918-1921, „ივერთა მხარე“, თბ., 1990.
45. „მოამბე“ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის

հանրագրք, 1921-1923.

46. Конституция Российской Социалистической Федеративной Советской Республики, принятая 10 июля 1918 г. Атлас «ВЕЛИКИЙ ОКТЯБРЬ» изд. ГУГК СССР 1987 г., 1988.
47. Конституция Азербайджанской Социалистической Советской Республики, 19 мая 1921 года (СУ АзССР, 1921 г., № 5, ст. 109).
48. Конституция Социалистической Советской Республики Армении
49. Конституция (Основной закон) Закавказской Социалистической Федеративной Советской Республики, 13 декабря 1922 года. Издание Зак. Цен. Исп. Ком. Советов. ТИФЛИС.
50. Конституция Армянской ССР, Ереван, 1927.
51. Конституция Азербайджанской ССР, 14 марта 1937 г. Изд-во «ВЛАСТЬ СОВЕТОВ» при Президиуме ВЦИК, Москва, 1937 г.
52. Конституция Армянской ССР, 23 марта 1937 г., Изд-во «ВЛАСТЬ СОВЕТОВ» при Президиуме ВЦИК, Москва, 1937.
53. Конституция Армянской ССР, 14 апреля 1978.
54. Конституция Азербайджанской ССР, 21 апреля 1978 г.
55. Конституция Российской Федерации. 12 декабря 1993 г. Москва - 1999, Издательская группа НОРМА-

ИНФРАМ.

56. Конституция Республики Армения, 05 июля 1995 г.
Ереван, 1996. Изд. «МХИТАР ГОШ».
57. Конституция Азербайджанской Республики, 12 ноября 1995 г. Журнал «Вестник Межпарламентской Ассамблеи», 1996 г.
58. Конституция Турецкой Республики, 9 ноября 1982 г.
Анкара издание 1995 года.
59. Ведомости Верховного Совета СССР, 1952 г. №6,
Ведомости Верховного Совета СССР, 1954 г., №10,
Ведомости Верховного Совета СССР, 1955 г. №5,
Ведомости Верховного Совета СССР, 1957 г., № 4.
60. Договор 1921 г. о дружбе и братстве между РСФСР и Турцией (Московский договор), Извлечение в Систематическом собрании законов РСФСР, действующих на 1-е января 1929 г. (7 ноября 1917 г. – 31 декабря 1927г.). Том первый, Юридическое издательство НКЮ РСФСР, Москва, 1929.
61. СОГЛАШЕНИЕ по установлению внутренних границ между Азербайджанской Социалистической Советской Республикой и Социалистической Советской республикой Грузии от 15 ноября 1921 года.
62. Азербайджанско-Грузинский договор 5 июля 1921, газета «КОММУНИСТ» орган центрального и Бакинского комитета Азербайджанской

коммунистической партии (большевиков) от 3
октября, № 225-426, 1921.

63. ПОСТАНОВЛЕНИЕ о границах между С.С.Р.А. и С.С.Р.Г. от 6-го ноября 1921 г.,
64. ПОСТАНОВЛЕНИЕ Президиума Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров ССР Абхазии от 19 февраля 1925 года, «Об определении Государственной границы и о Государственном делении ССР Абхазии».
65. ПРОТОКОЛ заседания Президиума Центрального Исполнительного Комитета Союза ССР 4-го созыва от 24 апреля 1929 года, о границе села Аибги Сочинского района РСФСР.
66. ПРОТОКОЛ совещания уполномоченных ГУГК и представителей Президиумов Верховных Советов Грузинской ССР, Армянской ССР и Азербайджанской ССР, состоявшегося в г. Тбилиси 11-17 мая 1945 года по уточнению графического начертания республиканских границ Закавказских республик.

ლიტერატურა

67. ლალექსიძე, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1998.
68. ნბერძენიშვილი, „აღმოსავლეთ კახეთის წარსულიდან მოკლე პოლიტიკური ცნობა – მიმოხილველი, ტ. III, თბ., 1953.

69. თ.ბერაძე, ოდიშის პოლიტიკური გეოგრაფიიდან საქართველოს ისტორიული გეოგრაფია, ტ.III, თბ., 1967.
70. ა.დემეტრაშვილი, მსოფლიო ქვეყნების კონსტიტუციები, წიგნი I. „იურდიული ლიტერატურა“, თბ., 1992.
71. მ.დუმბაძე, „აღმოსავლეთ – კახეთის (საინგილოს) წარსულიდან, თბ., 1953.
72. გ.ინწკირველი, სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1999.
73. ჯ.კეკელია, საქართველოს ტერიტორია და საზღვრები, თბ., 1996.
74. კ.კორკელია, საერთაშორისო ხელშეკრულება საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივ სამართალში, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1998.
75. ვ.ლორია, საქართველოს ადმინისტრაციული სამართალი, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1998.
76. პ.ცნობილაძე, საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი, „მერიდიანი“, თბ., 1996.
77. გ.ცხოვრებაძე, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი 1921-1925 წლებში, „მერიდიანი“. თბ., 1996.
78. ივ.ჯავახიშვილი, საქართველოს საზღვრები (ისტორიული და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული), თბ., 1996.
79. ივ.ჯავახიშვილი, პ.სურგულაძე, პროფ. ლისტი, ისტორიული რარიტეტები, თბ., 1989.
80. ქართული დიპლომატია, 1-3 ტომები, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1994-1995-1996.

81. ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი, ტ. I, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1997.
82. გაზ. „ერთობა“, 1920.
83. გაზ. „საქართველოს კომუნისტი“, 1920.
84. საქართველოს ტერიტორიის საზღვრების შესახებ, მოკლე სამახსოვრო ცნობა, კონსტანტინეპოლი, საბეჭდო კათოლიკე ქართველთა საგანისა, 1918.
85. იბ.სტალინი – სსრ კავშირის კონსტიტუციის პროექტის შესახებ, გამომცემლობა „კომუნისტი“, თბ., 1950.
86. ა.სურგულაძე, პ.სურგულაძე, საქართველოს ისტორია, გამომცემლობა „სამშობლო“, თბ., 1991.
87. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, თბ., 1975- 1987.
88. საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა, ტფილისი, 1930 წელი, ს.ს.ცაკის საორგანიზაციო განყოფილების გამოცემა.
89. საქართველოს სოციალისტური საბჭოთა რესპუბლიკის მუშათა და გლეხთა მთავრობის კანონთა და განკარგულებათა კრებული (სახალხო კომისართა საბჭოს და ეკონომიკური საბჭოს საქმეთა მმართველობის გამოცემა, 1923-1937).
90. Атлас СССР
91. Беридзе Т. Этнополитические процессы на территории современной Абхазии в 15-18 веках. Разыскания по

- истории Абхазии (Грузии), Тб., 1999. ис
92. Беридзе Т. Мореплавание и морская торговля в
Осредневековой Грузии.
93. Ведомости Президиума Верховного Совета СССР,
1924-1926 -1928 г., 1943 г., 1944 г., 1955 г., 1957 г.
94. Гвелесиани Г. , Клоповский Б.А. Грузинская ССР,
(экономико-географические очерки). Москва, 1955.
95. Громыко А.А., Ковалев А. Г., Севостьянов П.П.,
Тихвинский С.Л. Энциклопедический словарь в трех
томах. Москва 1985.
96. Долгов К.В. Положение о размежевании Закавказского
Края, Тифлис, 1890.
97. Еремов Гр. Сборник Конституционных актов
Грузинской ССР, (1921г.-1978г.) Издание
государственного университета, Тб., 1983.
98. Инструкция по дежурной справочной карте масштаба
1:1000000. Утверждена 7 января 1988 г.
99. История Советской Конституции в документах, 1917-
1956 г.г. Государственное издательство юридической
литературы, Москва, 1957.
100. КАВКАЗСКИЙ КАЛЕНДАРЬ, 1902 – 1917 г.г
101. Конопка С.Р. КАВКАЗ, (Северный Кавказ и
Закавказье), Тифлис, 1914.
102. Очерки истории Коммунистических организаций
Закавказья. Издательство ЦК КП Грузии, Тбилиси,
1967.

103. Газета «КОММУНИСТ», Орган Центрального и Бакинского Комитетов Азербайджанской Коммунистической партии (большевиков), АЗЦИК и БАКСОВЕТА, рабочих крестьянских, красноармейских и матросских депутатов, 1921.
104. Газ. «ПРАВДА ГРУЗИИ». Орган ЦК КП (б) Грузии, подшивка 1921.
105. Ш. Чхетия., А. Иобидзе, Путеводитель Центрального государственного исторического архива (ЦГИА) Грузии. 1976.
106. Полное собрание законов Российской Империи (ПСЗРИ), том XXXVI.
107. Салишев К.А. Картоведение. Издательство Московского университета, 1976.
108. Сборник о состоянии дел по вопросам международно-правового оформления Государственной границы Российской Федерации с Эстонией, Латвией, Литвой, Белоруссией, Украиной, Грузией, Азербайджаном, Монголией и Китаем.
109. Советский энциклопедический словарь, Москва, 1989 г.
110. Собрание Узаконений и Распоряжений Закавказского Правительства (ЗакЦИК), 1923 – 1936.
111. Справочник административно-территориального деления СССР, изданный ВЦИК СССР, 1937.
112. Ю.С. Борисов. Эти трудные (20 – 30-е годы),

Страницы истории советского общества, Москва, Политиздат, 1989.

113. Сулькевич С.И. Административно-политическое строение Союза ССР, Ленинград, 1926.
114. Тихомиров М.Ю. (под общей редакцией), Юридическая энциклопедия. Москва, 1989.
115. Ткачев Г.К. Межевое дело в Закавказском крае. Тифлис, 1901.
116. Хронологическое собрание законов, указов Президиума Верховного Совета и Постановлений правительства РСФСР, 1917 – 1927 г.г., Юриздат, Москва, 1949.
117. Юридический энциклопедический словарь. Москва, 1987 г.

1. წინასიტყვაობა.....	3
2. შესავალი.....	5
3. I თავი – საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის ადმინისტრაციული ფორმირება, გეოგრაფიული აღწერილობა, სამართლებრივი გამოჯენა და პოლიტიკური მიმოხილვა (1861–1922 წლები).....	17
4. II თავი – საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შემადგენლობაში საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის ცვლილებების სამართლებრივ აქტებთან შესაბამისობა (1923-1991 წლები).....	59
5. III თავი – საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი საერთაშორისო და შიდასახელმწიფოებრივ ნორმატიულ აქტებში (1992-1999 წლები).....	113
6. დასკვნა.....	134
7. დანართი №1.....	137
8. დანართი №2.....	142
9. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა ერთა ლიგის მიერ ცნობილ საზღვრებში.....	146
10. რუკა-სქემა №1.....	147
11. რუკა-სქემა №2.....	148
12. რუკა-სქემა №3.....	149
13. რუკა-სქემა №4.....	150
14. გამოყენებული ლიტერატურა.....	151

რედაქციის გამგე	ტარიელ ხავთაძე
რედაქტორი	მანან ღუდუშაური
სამხატვრო რედაქტორი	ვურამ ზაკალაშვილი
ტექნიკური რედაქტორი	სოფია ამირანაშვილი
კონსულტანტ-კარტოგრაფი	ვალენტინა ნაძრაშვილი
კორექტორები	მაგული კებულოძე ნელი ქაფიანიძე
აწვეო და დააკაბადონა	მაკა ხადაშელი

ხელმოწერა და დაბეჭდვა 27.04.2000 წ.
ქალაქი 60X34. ნაბეჭდი თაბახი 105.

ტ ი რ ა უ ი 300

ფასი ხაზელშეკრულებით

გამომცემლობა „განათლება“
თბილისი, ნუბინაშვილის ქ. №50
დაბეჭდილია ფირმა „ბიულეტენი“ მიერ,
26 მაისის მოედანი №2

(22) 341.222

ՅԵՐԱՅԱՆ
ՆՈՇԱՌՈՒՅՅ